ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

ROČNÍK 22 VOLUME
ČÍSLO 1 – 2 NUMBER

1975

most

most

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

VYDÁVA: SLOVENSKÝ ÚSTAV, CLEVELAND, OHIO, U. S. A. ● PUBLISHED BY: SLOVAK INSTITUTE CLEVELAND, OHIO, U. S. A.

PREDSEDA: OSV. PÁN JERONYM KOVAĽ, O. S. B., OPÁT KLÁŠTORA SV. ANDREJA SVORADA ● PRESIDENT RIGHT REVEREND ABBOT JEROME KOVAL, O. S. B. ST. ANDREW'S ABBEY

REDAKTOR: MIKULÁŠ ŠPRINC ● REDAKCIA: Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, WICLIFFE, OHIO, 44092 U.S.A. ● ADMINISTRÁCIA: REVUE·MOST THE SLOVAK INSTITUTE 2900 East Boulevard, CLEVELAND, OHIO, 44104 U. S. A.

VYCHODÍ V DVOJČÍSLACH DVA RAZY DO ROKA
Predplatné: U.S.A. a Canada $5,00; v ostatných krajinách: $4,00

OBSAH

Andrej Žarnov a Mikuláš Šprinc: **Zdravica Rudolfovi Dilongovi — 1**
Ján Okáľ: **Teplo bolo na prvého augusta — 2**
Rudolf Dilong: **Rozlety — 12**
Agneša Gundová-Jergová: **A domov je opačným smerom... — 20**
Jozef Vágovič: **Prsteň — 28**
Gorazd Zvonický: **Sedem slov R. Dilongovi — 29**
Jozef Švec: **Fľaštička strychnínu — 30**
Jozef Vágovič: **Subway — 33**
Dr. Jozef G. Cincík: **Most — Jeho význam a zástoj — 34**
Milan S. Ďurica: **Slováci a Petrarca — 38**

(Pokračovanie na 3. strane obálky)

RUDOLF DILONG
(1905 - 1975)

most

ČÍSLO 1—2 NUMBER 1—2
ROČNÍK XXII 1975 VOLUME XXII

ZDRAVICA RUDOLFOVI DILONGOVI

(1905-1975)

Majster náš,

S radosťou a hrdosťou ťa pozdravujeme v mene Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí pri požehnanom a ešte vždy plne tvorivom medzníku tvojho života. Zdravíme ťa aj v mene všetkých milovníkov slovenského slova, slovenskej krásnej literatúry, prózy a najmä poézie.

Tvoj tvorivý duch za vyše päťdesiat rokov ponáral sa do ľudských a slovenských hlbočín, aby z nich vynášal krásne perly slovenského umenia. Nebolo belasých a priezračných výšok, pod ktoré by sa neúnavne nebol dvíhal a nad nimi krúžil tvoj tvorivo nepokojný duch. Ním si objímal nevyčerpateľnú bohatosť bytia a jeho krásy ako jej služobník a kňaz.

Tvoje srdce iskrilo ako stofarebný ohňostroj. Kto pozorne zvažoval básnické tvoje slovo v tisícerých obmenách, mohol cítiť plnosť jeho zážitku, ten dotyk umelca so skutočnosťou alebo snom.

Osud vyhnanca zahnal ťa na cudzie moria, svetadiely, do ktorých sa zabárala pútnická tvoja palica. No kvety tvojho básnického umenia — tie kvety, ktoré si trhal v cudzích údoliach a na cudzích stráňach, boli a ostanú kvetmi slovenskými; ich peľ, ich farby a vône — slovenské.

Strom nemôže zaprieť svoje korene. Tvoja jedľa vyrástla na rodnej Orave. Celé tvoje ľudské i umelecké bytie je tak hlboko späté s tvojím národom, že dýchal v tvojom dychu, hovoril tvojím slovom, smútil tvojím smútkom a plesal tvojou radosťou.

Národ vie, kto sú jeho básnici, i keby boli za siedmimi morami. Vinie si ich na svoje srdce a zatvára si ich doň v takej hĺbke, do ktorej nemajú prístupu nijakí hyzditelia jeho ducha.

Medzi Bratislavou a Pittsburgom vystrela sa dúha a v jej farbách trbliecu sa oči tvoje a tvojho slovenského národa. Na slovenskom nebi nezhasne nikdy tvoja hviezda.

Za Spolok slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí
Tvoji

Andrej Žarnov, *predseda*

Mikuláš Šprinc, *tajomník*

Cleveland, Ohio, jar 1975.

TEPLO BOLO NA PRVÉHO AUGUSTA*

Boli sme u Janka Doránskeho na majeri, keď sa ako veľká voda prihrnul Dilong.

«Mám pre vás miesto,» začal prv, ako sme sa privítali.

«Čo za miesto?» — pýtal som sa, «pre koho?» — hoci som vedel, že do úvahy prichodím len ja, Edo Pyšný, Jožo Varínsky a Jožo Martinka. Ostatní sa už roztratili zo saubodne a tak sa zdalo, že predbežne sa nehodlajú ku zvyškom skupiny vrátiť.

Hneď po vojne sauboden nám bola skoro tesná, ale prostred leta rady nocľažníkov začali odrazu rednúť. Prvý sa skoro nebadane vytratil Kalo Murgaš. Našiel si izbičku v neďalekom mestečku Titmoning. S presťahovaním nemal starosti. Hodil si poloprázdnu aktovku pod pazuchu a už ho nebolo. Občas si prišiel s nami posedieť do hostinca, ale aj odtiaľ obyčajne zmizol tak chytro, ako malá porcia štamu z jeho taniera. Ondro Činčura tiež využil prvú príležitosť zameniť zaprášené dosky svinskej povaly za čistú podkrovnú izbičku, ale inak trávil čas s nami, lebo v Steine nebolo ani kde ísť, ani čo robiť. Dvaja bratislavskí chlapci, čo ako šoféri zaviazli v Steine keď previezli matičnú skupinu z Baadhalu, boli prví čo po prechode frontu začali vravieť o návrate domov, ale inak sa veľmi nenáhlili a pozorne uvažovali o všetkých správach, čo sa hodne precúdené dostali až k nám. A keď konečne zo saubodne odišli, nevedeli sme či repatriovali, alebo sa utopili v prívale utečencov, čo zaplavil Nemecko, nechávajúc za sebou trosky životov po lágroch a hófoch. Náš pohonič Mišo nemal také starosti a pri prvej príležitosti sa vrátil domov. Beztak ho trápilo, že sa zatúlal s nami oveľa ďalej ako bolo treba a keď sa vojna skončila, nemalo viac zmyslu potĺkať sa cudzím svetom.

Dr. Bartka tiež zunovalo nečinne hľadieť na svet z povaly nad chlievmi a keď sa skupina Jozefa Ďuriša a Fera Harčára po návšteve v Steine vracala do Rakúska, rozhodol sa skoro bez premýšľania, že pôjde k sestre, ktorá s mužom a dvoma synmi žila v Aurolzmuenstri a pretože sa tam dostali počas organizo-

* Prvý verš z Dilongovej básnickej autobiografie.

vanej evakuácie, priviezli si značné zásoby potravín a iných vecí, z ktorých Henricha najviac vábili cigarety. Tých bolo v Nemecku aj po prechode frontu veľmi málo a stali sa neoficiálnou valutou, za ktorú bolo možné dostať všetko. Ak niektorý americký vojak nefajčil, len za cigarety mohol žiť v povojnovom Nemecku ako boháč. Proviantní poddôstojníci, ktorí mali prístup k väčším zásobám fajčiva, stali sa novou šľachtou a najlepšie nemecké rodiny im otvárali dvere od chvíle, keď počiatočný zákaz fraternizácie Amerikánov s Nemci bol najprv zmiernený a neskoršie zrušený. Základné potraviny však nikdy v obchodoch nechýbali a na prídelové lístky bolo ich dostať za úradne kontrolované ceny. Okrem toho na nákup niektorých potravín, alebo jedál v reštauráciách nebolo treba prídelových lístkov, a preto nebolo hladu v povojnovom Nemecku. Ale nebolo ani sýtosti. Bol to večný pocit človeka, že má žalúdok a snívali sme o pomeroch, keď sa prestaneme živiť kalóriami a začneme zasa vychutnávať dobrotu jedla.

Rozišli sme sa aj s Brossom, ktorý ako Nemec nemal veľa ťažkostí vplynúť do nemeckého života, tým viac, že na rozdiel od Dr. Petriasa Bross si nikdy nerobil ilúzie, že sa na Slovensko vráti a bude zasa profesorovať na niektorom gymnáziu ako pred vojnou. Po dlhých rokoch v armáde navykli sme si naň a pokladali ho za jedného z nás. Ale na saubodni sme si uvedomili, že sa naše cesty musia rozísť, lebo kým pre neho Nemecko sa stávalo novým domovom, pre nás bolo iba zastávkou na rozcestí, keď sa nám bolo treba rozhodovať, či sa vrátime na Slovensko, alebo budeme hľadať vo svete krajinu, ktorá by nás prijala. Bola to zastávka, ktorú sme potrebovali, lebo sme tu boli ako v zadebnenom sude s jedinou otvorenou dierou, ktorou viedla hadica, kontrolovaná repatriačnými dôstojníkmi Beneša. Rozlúčka s Brossom, ktorá mohla byť inak veľmi srdečná, zakalila príhoda, ktorá bola nemilá každému a najviac možno mrzela samého Brossa. Od odchodu z Bratislavy Bross sa svedomite staral o veľkú a ťažkú filmovaciu kameru Kultúrneho oddelenia MND, ktorú sme pokladali za akýsi spoločný majetok, o to milší, že to bol jediný majetok, ktorý sa nám podarilo zachrániť pri prechode frontu. Preto sa kamera stala akýmsi symbolom oddelenia a v našom morálnom súručenstve jediným hmotným väzivom. Lenže pred obsadením Steinu americkou

armádou mali sme porady, ako kameru zachrániť pred konfiškáciou, prípadne celkom sprostou krádežou. Mali sme skúsenosti a nedôverovali sme armádam, či už porazeným alebo víťaziacim. Uzniesli sme sa, že Paľo Bross sa i naďalej bude o kameru starať, ale musí ju odniesť zo saubodne a niekde ju schovať, aby nebola nikomu na očiach v neistom čase prechodu. Po preskúmaní miestnych pomerov a okolností, Paľo sa rozhodol kameru schovať do jednej z početných dier či jaskyniek, ktorými bola ako švajčiarsky syr prederavená príkra skalná stena, na ktorej stáli zrúcaniny Hansovho hradu. Či kameru niekto našiel a ukradol, alebo Bross o niekoľko týždňov nemohol nájsť dieru, do ktorej kameru schoval, to sa už nedalo zistiť. Ale na tom ani veľmi nezáležalo, lebo niektorých členov našej skupiny sa táto strata veľmi dotkla a začali sa na Brossa hnevať, dávajúc mu to veľmi zreteľne najavo. Ja som akosi nemal guráž súdiť Paľa, lebo aj ja som prišiel o pridelený fotografický aparát, ktorý ostal so šatstvom a všetkým čo som si na odchod pripravil, v našom spoločnom byte na Novej dobe v Bratislave, keď Rusi pri Trnave prerezali železničné spojenie a viac som sa z Martina do Bratislavy vrátiť nemohol.

Takto sme ostali na saubodni len spomenutí štyria, ale aj nás už pálili dosky pod bedrami. Nebolo to ani tak pre nedostatok pohodlia, lebo za dlhé roky vojenčenia navykli sme si aj na horšie veci. Svinská povala bola vzdušná, pomerne ľahko sa dala udržovať v čistote, hneď pred vchodom na dvore bol kohútik vodovodu a iné potrebné zariadenia tiež tak blízko, že ani v noci nebolo ťažko použiť ich, ale keď sa už júl prevaľoval do augusta, začali sme rozmýšľať o tom, že ani september nie je ďaleko a pohľad na alpské ľadovce nám vždy výrečne pripomínal, že o niekoľko týždňov nás z povaly vyženie zima, ak sami pred ňou neujdeme tak, aby nás neprichytila nepripravených.

Preto nás Dilongova zvesť, že pre nás našiel miesto, tak zaujala, že sme ho zasypali otázkami prv, ako sa mohol trochu rozhovoriť, čo a kde pre nás našiel. Bola v tom na jednej strane železná logika a na druhej istá irónia, že nám práve Dilong úspešne hľadal, kde by sme hlavu sklonili a sadali k jedlu za prestretým stolom. On bol predsa jeden z najposlednejších v týchto končinách a len pred niekoľkými dňami sme sa strachovali, kde on hlavu skloní a nasýti sa. Ale sotva sa našiel pre neho kútik na

fare v St. Peterskirchen, už neobsedel, kým nenašiel aj pre nás strechu. Tak sa mi zdá, že tu sa v plnej miere prejavilo Dilongovo františkánstvo, ktoré káže, aby sa so všetkým podelili. Ak majú z čoho, delia zo svojho, keď nemajú, nájdu niekoho, kto sa podelí. Preto kedysi každý večer vynášali z františkánskych kláštorov všetko, čo im pred odchodom na odpočinok ostalo, aby sa nasýtili aj tí, čo ešte hladovali. Kedykoľvek som prišiel do ružomberského jezuitského kláštora navštíviť dr. Paňáka, na posedenie mi rozvinul tézu o príčinách všetkých nerestí vo svete. Keď som sa zastavil v kremnickom kláštore u Pátra Libora, ešte sme sa ani neprivítali, už volal do kuchyne a nedal mi postáť, kým som nemal nohy pod stolom a ruky s vidličkou a nožom v tanieri. Vtedy to bolo vari číre pohostinstvo, ale kedykoľvek bolo treba, pohostinstvo sa menilo na milosrdenstvo, ktoré bolo františkánom vždy prvým prikázaním.

«Budú z vás paholci», vravel s nadsádzkou Dilong. «A nie aby ste mi hanby narobili. Nasľuboval som, čo všetko bauerovi porobíte a keď neporobíte, mne bude treba z dediny utekať.»

«A čo si vyslúžime?» usiloval som sa udržať v rozhovore štýl, ktorý on nasadil. «U nás dávali paholkovi dvoje krpcov a siahu súkna na nohavice. Slúžilo sa od Michala do Michala a na Všechsvätých bola výplata.»

«Toto bude po biblicky,» sľuboval Dilong. «Jeden z vás si vyslúži ženu, možno ten najlepší za odmenu, možno najlenivejší z trestu.»

«Má dcéru? Peknú?» sypali sa otázky, ale Rudo sa len usmieval.

«Uvidíte, najprv robotu a potom bude odmena i trest.»

«No, len aby si nás nezapredal ako bratia do Egypta Jozefa.»

«Ešte to! Aha, aký nadutec, myslí si, že by ho voľakto aj kúpil. Aj zadarmo ste drahí.»

Najštipľavejší, ako obyčajne, bol Doránsky. Jeho sa celá vec aj tak priamo netýkala ale až živelne bol zaujatý naším osudom a preto, aby zabil nechlapskú sentimentalitu, uštedril nám zo svojich najostrejších pichliačov.

Ale to sme už boli na ceste do Peterskirchenu. Kráčali sme chodníkom, čo sa vinul pomedzi krovie a stromy na vyvýšenej medzi, o ktorú sa z oboch strán opierali udupkané úvrate, vykoľajené vozmi, čo ich používali za poľnú cestu. Deň bol krásny

a na okolitých poliach žatva bola v prúde. Do klepotu žacích strojov miešal sa cvrkot hmyzu a šumot lístia nad našimi hlavami. V diaľke sa beleli alpské ľadovce, ktoré ohraničovali tri strany obzoru. Iba severný horizont sa nám strácal za prvou vlnkou poľa, alebo vrcholcami borovíc, ktorými sa tvorili tmavé polia na zlatom pozadí nepravidelnej šachovnice podalpskej pláne. Čoskoro sa nám vynorila na pozadí vrchov veža peterkirchenského kostola a sotvaže sme prešli za vŕšok, boli sme v neveľkej dedine.

«Tam je fara,» pohodil Dilong hlavou, ako sme šli okolo kostolného dvora, smerom k budove, čupiacej sa v hlbokej tôni stromov a krov. Ale nezastavili sme sa. Hneď za dedinou vystupovala z terénu nová terasa, na ktorú sa cesta škriabala krátkym ale dosť strmým vŕškom. Dno úžľabiny bolo tak husto zarastené burinou, že sme iba tušili potôčik, alebo aspoň kaluže na dne.

«To bude váš dom,» ukázal Dilong na obvyklý bavorský dvor, čo sedel obďaleč cesty uprostred rozsiahlych oráčin. Keď sme zahli z cesty ku domu, videli sme okrem hlavných budov v úzadí menšie stavisko.

«Tam má váš bauer pivovar,» vysvetľoval Dilong.

«Samý pivovar,» vravím. «V Steine sme sa šli zaliať zlým pivom a tu sotva bude lepšie.»

«Majú predpísaný obsah všetkého, čo pivo obsahuje. Preto ho varia také riedke. Ale toto nie je najhoršie, mávame ho pri obede.»

Spod kôlničky bolo počuť hlasy a keď sme sa priblížili, udrela nás do nosa vôňa praženého jačmeňa. Urastená dievčina krútila nad žeravým uhlím bubon, v ktorom dlhou varechou miešal pripálený jačmeň územčistý chlap s nohavicami pod previsnutým bruchom. Kôlnička bola celá zaprataná bedničkami s prázdnymi fľaškami. Do dreva bedničiek bolo vypálené meno pivovaru v St. Peterskirchen. Podľa všetkého teda nešlo o pivovar, ale gazdovstvo s právom variť pivo a okrem dediny, alebo dvoch na najbližšom okolí, nikto v Bavorsku nevedel, že v St. Peterskirchene majú aj pivovar.

Bauer sa privítal s Dilongom bez dlhých rečí, ale potom sa reč zasekla, lebo aj naši najlepší nemčinári, Edo Pyšný a Jožo Varínsky, potrebovali niekoho, aby im prekladal do nemčiny, čokoľvek bauer povedal.

«Gute Leute,» ukazoval konečne na nás Dilong. Gazda zajajakal a ukázal na schody, čo hneď vedľa viedli na poschodie. Z toho sme vyrozumeli, že tam bude naše bývanie a hneď sme ta zamierili. Pretože bauer zasa zajajakal, nemali sme viac pochyby, a smelo sme vošli. Po saubodni každý stenami ohraničený priestor mohol byť iba zlepšením, ale čo sme našli, prevyšovalo očakávania. Dve izbičky boli čisto vymetené a vakovka na stenách mala ešte stopy poslednej maľovky. V izbičke, do ktorej sa vstupovalo hneď zo schodov, bol veľký sporák, maličký stolík a dve či tri stoličky, niekoľko poličiek a zopár kuchynských nádob. Druhá izba bola prázdna. Zrejme ako stvorená urobiť si z nej spálňu. Ostávala len otázka, kedy a ako sa presťahujeme a zariadime svoj nový domov. To sťahovanie nebolo ani ťažké, lebo každý z nás stisol aktovku pod pazuchou, prikrývku hodil cez plece a bol hotový so všetkým čo mal. Oveľa ťažšia bola otázka, ako sa zariadime. «Predná» izba bola ako tak zariadená, ale spálňa mala iba malý oblôčik, dvere a podlahu a to bolo menej ako na saubodni, kde sme mali aspoň dosky na spôsob priční v barákoch sezónnych robotníkov. Našťastie Doránsky sa dopočul, že u Geraldinich už nepotrebujú skladacie postieľky pre chlapcov, ktoré si priniesli zo Slovenska. Posledný raz ich použili v Steine, keď sa hneď po príchode usalašili na vrátnici majera, kde sa tislo niekoľko rodín na neuveriteľne malom priestore. Vtedy dve poschodové skladacie postieľky boli pravým požehnaním. Ale keď sa rodina dosť pohodlne usalašila vo Feldkirchene, kde našli aj postele, vypytovali sa u Doránskych, či by oni nepotrebovali tie postieľky. Doránskovci nepotrebovali, ale teraz to prišlo ako na zavolanie. S prenášaním nebolo veľa starostí, lebo chlapov nás bolo viac ako v hociktorej nemeckej dedine na okolí a keď každý schytil dosku alebo dve, niektorí z priateľov, čo nás vyprevádzali na nové bydlisko, nemali ani čo niesť. O slamu namiesto strožokov na hofe nebolo núdze a za jedno odpoludnie boli sme aj zariadení. Na jednej posteli spával som ja a nado mnou Jožo Varínsky, na druhej Edo Pyšný a Jožo Martinka. Postieľky naše neboli síce pekne maľované, ale Jano Doránsky ich ako sa patrí overšoval. Zabudol som, čo bolo na iných posteliach, ale na holých doskách mojej bolo pevnými ťahmi jeho veľkého písma zvečnené:

O deviatej keď je ráno,

zobúdza sa aj knecht Jano —
a čo sa to v dekách lisne?
To sa holá hlava tisne.

Pri všetkej pichľavej irónii a páľčivom sarkazme Jano Doránsky mal veľmi jemný zmysel, ktorým vycítil hranicu prijateľnosti posmešku. Podľa toho boli odstupňované aj nápisy na našich posteliach. Kým na Varínskeho posteli sarkazmus až vybuchoval, s nápisom na Pyšného posteľ odkladal a nikdy sa k nemu nedostal. Mám dojem, že neslaný-nemastný veršík, aký by bol Pyšný prijal bez urážky sa mu písať nechcelo a robustným posmeškom Pyšného nechcel uraziť. Radšej sa vyhovoril, že sa mu ešte nepodarilo primeranú slohu napísať. Varínsky pri svojej otvorenej povahe nemal takéto hamovky na jazyku a vedel prepichnúť každú škrupinu dôstojnosti bez dlhých škrupulí. Ba čím viac sa niekto nevedel so žartom zmieriť, tým viac si ho bral na mušku. Pyšného ani inak nevolal ako «verwaltrom» pre trochu panovačný tón, akým sa snažil rozdeľovať každému prácu. Hoci spravodlivý diel povinností pridelil vždy aj sebe, Varínsky nemal rád, ak mu niekto chcel rozkazovať. Tým viac, že okrem želania byť spolu nebolo iného záväzku, čo by nás bol spolu držal.

*

Cestou do Feldkirchenu ohlásil som sa pre Dilonga na fare. Sedel v kúte veľkej pohovky celý nesvoj a nebolo ťažké vyčítať mu v tvári nevôľu, čo ho celého až presakovala. Dilong je tak trochu ako elektrická žiarovka. Ak ním preniká prúd citov a myšlienok, celá jeho osobnosť priam žiari. Ale keď ho nič okolo nezaujíma, keď svet myšlienok a citov zmizne, Dilong zhasne akoby sa vypínačom prerušil prúd a žiarovka, ktorá bola len pred chvíľou zdrojom svetla, zmení sa na chladný a tvrdý predmet zo skla a kovu.

«Môj hárešt,» povedal, keď sme ostali v izbe sami.

«Môj hárešt,» ako ozvena z dávno ušlých čias zneli mi tieto slová. Tie isté slová, ktorými ma privítal vo svojej kláštornej cele, keď sme sa prvý raz v živote stretli.

Dilong bol práve vydal zbierku *Mladý svadobník* a pobyt v Prešove som využil, aby som mu k tomuto úspešnému dielu zablahoželal a tak sa s ním osobne zoznámil. Akosi mi nikdy nestačilo poznať autora iba z jeho diela, vždy som sa usiloval aj

osobne vytušiť podstatu toho, čo robí umelca tvorcom krásy (ako ho definoval Oscar Wilde v úvode do románu *Obraz Doriana Graya).* Aj vtedy som ho našiel v čiernej nálade a len potroche sa akoby prebúdzal do rozhovoru. Lenže vtedy som mu bol nový, neznámy človek, ktorý prišiel na krátku návštevu a to nestačilo, aby sa Dilong rozohrial a odchádzal som akýsi sklamaný. Nielenže ten zasmužilý mních nezhodoval sa s básnikom, ktorého verše som miloval, ale ešte menej s tým príjemným spoločníkom, ktorého obdivoval každý, čo sa s ním dôvernejšie zoznámil. Jeho bývalí žiaci v Kremnici aj po rokoch na neho spomínali ako jediného z ućiteľov, ktorí im spravil zo školy miesto, kde šli s radosťou a očakávaním. Jeho výlety na motocykli, letné návštevy v Oravskom Podzámku, kde hrávala hudba študentov z kláštorského gymnázia, ktorým Dilong napísal peknú báseň, jeho pôsobenie na gymnáziu v Malackách, ale najmä jeho výlety na Zobor stali sa po celom Slovensku predmetom rozhovorov priateľov poézie. Z Nitry spravil Dilong stredisko mladých poetov, kde rád potom prichodil aj Tido Gašpar a iní uznávaní literáti na stretnutia s nádejnou mládežou. Tu rozpínali svoje krídla poetky Maruša Jusková, Helena Riasnická (Pospíšilová-Horová) a Heny Fiebigová, ba i Janko Silan tu našiel prvých milovníkov svojej poézie. Atmosféru tejto nitrianskej etapy Dilongovho vývinu nič nevystihuje lepšie ako Dilongova roztomilá zbierka veršov *Helena nosí ľaliu.* A obraz Dilonga v rozhovore s ruským spisovateľom Iljom Erenburgom, doprevádzaný vtipnými odpoveďami Dilonga na provokatívne otázky ateistu Ehrenburga o modernej poézii a Bohu, spravili z neho hrdinu spisovateľského snemovania v Piešťanoch.

Už sme kráčali chodníkom po medzi k Feldkirchenu, keď som sa vrátil v rozhovore k poznámke o tom hárešte.

«Ako to,» vravím, «že háreštom ti bola aj cela v kláštore, aj farská izba v Peterskirchene?»

Zbadal som, že ho otázka prekvapila a keď začal na ňu obšírne odpovedať, nevedel som, či to nevraví viac sebe ako mne.

«Hárešt. Vieš, hárešt máš všade, kde musíš byť a najradšej by si bol niekde inde. Tá túžba byť niekde inde urobí ti hárešt aj z otcovského domu. A potrvá veľmi dlho, dakedy pol života,

kým pochopíš, že čo si pokladal za hárešt, bola jediná pevnosť istoty, akú si v živote mal.»

Ani som nezbadal, ako sme zastali, sadli si na rozpálený kameň a ponorení do slnečného dňa, možno prvý raz v živote zhovárali sme sa celkom bez zábran. Takýto rozhovor sa stane viac spoveďou ako takou zvyčajnou komunikáciou ľudí, čo prebieha na kolieskach dávno vynájdených fráz a býva viac manifestáciou, že sme vo slovnom styku ako stykom samým a v mnohých rečiach sa precúdi do vedomia zhovárajúcich sa veľmi málo novôt, alebo vecí tak podstatných, že si ich hodno zapamätať. V tomto poľnom rozhovore s Dilongom nebolo zaužívaných fráz a každá myšlienka si musela hľadať primerané ošatenie zo slov. Bolo to ako dolovanie pravdy v temných útrobách vedomia, ktoré sme naschvál vo tme držali, lebo pravda bola príliš ťažká, aby sme ju vyslovovali každý deň a na každom mieste.

«Vieš, akú mám povahu,» pokračoval. «Muky som prežil v múroch kláštorov, keď sa okolo oblokov v uliciach valil život a mne za ničím tak srdce nemrelo ako byť časťou toho života, niesť sa na jeho vlnách, splynúť s ním. Stať sa jeho nedeliteľnou časťou. Predstav si, aj vojenčenie bolo mi uľahčením. Spoločnosť drsných a úprimných chlapov, ďaleké svety, stále sa meniaca duchovná i emocionálna panoráma, to boli pre mňa nové dimenzie, ktorými som sa spíjal ako špongia vlahou. Len keď všetko okolo nás padlo, uvedomil som si, že to neboli iba životy jednotlivcov, ktoré vojna tak hlboko zmenila, ba bolo to viac ako súčet životov vojnou poznačených. Bol to svet, čo sa zmenil od základov, Vlastne ani nezmenil, lebo ten starý svet nemilosrdne zamordovali a nový prenikal naše životy v celej surovej hranatosti a neľudskosti. Nie, nepovedali mi, že som nepriateľ, že ma nenávidia, že ma zničia. Laco Novomeský, dávny priateľ, dobrý básnik, odrazu zabudol na minulosť. Mystika nového sveta, do ktorého môžu vstúpiť len vyvolení červenej viery, premenila úplne jeho osobnosť a keď som ho navštívil, so surovou úprimnosťou proroka mi vravel: «Ty si pre nás nikto. Nič. Ty nejestvuješ, teba niet v našom vedomí.» «Vieš si predstaviť tú bohorovnú nadutosť? Popreli nielen zákon boží, ale aj zákony exaktnej vedy, ktoré vravia, že hmota je nezničiteľná, že sa môže iba meniť, ale zničiť ju nemožno. Vieš si ten ich nový svet predstaviť? V tom starom ak si prestúpil zákon, po-

kutovalo ťa svedomie i zákon. V ich svete si jednoducho spravia z niekoho nečloveka a z niečoho nevec a tým si ich úplne odčinia. Čo len chápať takúto zvrátenosť je ťažko a predstav si ťažkosť v niečom takomto žiť. Vtedy som odrazu pochopil, že jediným a najbezpečnejším domovom, aký som v živote mal, bola cela vo františkánskom kláštore. V živote som sa tak vrúcne nemodlil ako pred oltárom svätého Antona a prosil ho, aby ma nepustil, aby ma nevyhnal. A ako ma dnes vidíš, nikdy som tak celkom nenáležal do bratstva sv. Františka ako dnes, aj keď sa potĺkam bavorskými poliami a namiesto habitu nosím roztrhané nohavice a košeľu.»

Neodvažoval som sa prerušiť túto vášnivú spoveď básnika, kňaza, človeka. Preto keď dokončil, odrazu ostalo ticho. Nevedel som nič pridať k tomu, čo Dilong práve povedal a on si zrejme chcel oddýchnuť, keď zhodil zo srdca ťažké bremeno. Potom odrazu zmenil tému a utierajúc si spotené čelo prešiel na počasie:

«Horúčava, na zadusenie. A pred očami, skoro na dosah ruky iskria sa ti ľadové štíty...»

Tu mi prišlo na um, že mi dal príležitosť povedať mu, na čo som sa chystal, keď mi prišiel na um jeden verš, ktorý Dilong napísal pred rokmi ako začiatok akejsi básnickej autobiografie:

«Teplo bolo na prvého augusta...» zarecitoval som.

On sa na mňa prekvapene pozrel, ale v tú chvíľu odrazu porozumel a usmial sa, ako som mu podal ruku:

«Nech ťa Pán Boh živí a opatruje, Rudko, do ďalšej štyridsiatky.»

«Vidíš, aký som už starý,» povedal skoro vážne. «A keď si ma už nevážiš ako básnika, mal by si si uctiť aspoň moje šediny...»

«Amerikáni vravia, že život sa začína v štyridsiatke,» utešoval som ho.

«Možno v Amerike, ale na tomto spálenisku...»

«Aj na spálenisku vyrastie...»

«Burina,» nedal mi dokončiť.

«Vieš, vravel po chvíli, keď sme už pokračovali v ceste do Feldkirchenu, «až sa divím, že si tak pamätáš moje verše.»

Pozrel som na neho prekvapene. «Prečo by som nemal?»

«Keď si z Gombáša a tvoj kamarát Kútnik mi ublížil.»

Logiky v tom nebolo, ale práve preto bolo mi dosť ťažko o-

hradiť sa. Jožo Kútnik bol síce môj krajan a kamarát, ale nikdy som s ním nekráčal po takej úzkej ceste nad priepasťou, akú som mal spoločnú s Dilongom. Život akosi tajomne naše osudy pospletal a od jeho príchodu do vyhnanstva sme kráčali nerozlučne, aj keď sme niekedy žili oddelení horami a moriami, lebo duchovné spoločenstvo ľudí je oveľa pevnejšie puto ako reťaz, alebo okova.

Ján Okáľ

Rozlety *

Rudolf Dilong

Vidíte knihu, tanier, vtáka;
len tak sú večnými, keď ponúkajú. Tak si kľaká,
kto modlí sa a vidí,
ako sa vynorí svet Božej Atlantidy.
Ale v tej chvíli zatrepal sa v sieti,
držaný Bohom, ktorý na nebi je trikrát svätý.
Pýtam sa: stačí na to pohľad zápalistý?
Mám v ruke papier čistý,
v tej istej chvíli vidím v izbe lampu, stolík, stenu
len v básni utopenú,
v tej istej chvíli čítajú si z neba moju zbierku
a vidia ma, nie za dvermi, nie cez kľúčovú dierku.

Oni i ja, po svojom vlastnom lúči. Ľahko spievam,
aj keď som smutný. Nebešťania, v hlave tlie vám
i moja bolesť, keď tu zvonia na poludnie,
vám je to vlastne jedno, vy ste vždy stred studne,
v ktorej i dolu spodok náš i nahor zavše je len nebo
a všetci v Bohu, lebo
sú krídla, ktoré duša rozfukuje,
keď sama v láske, v svojom prostriedku je.
Ó, zavri oči, bochník, láme
sa tvoja kôrka, viditeľne naša v našej neba jame.

* Autorovi k sedemdesiatke redaktor.

Zem možno že sa prehne raz pod dúhou
a potopy viac nebude a nebude zlých sluhov;
nech na chlieb vsadia ľudia svoju vieru,
ak bude po konferencii mieru,
nech sa raz sami oblápajú,
nech slovo oni majú,
nech vyjdú na ulicu ako neha,
nech kľakne si, kto zloduchovi nepodlieha,
a Boh sa pomestí na naše malé kolená a zvolá:
už nebude zem, ako bola,
nech človek modlí sa a vidí,
kde vzlietol k nebesiam duch z ruky, z našej chleba smidy.

Je Božia rieka, vždy sú v nebi hody.
Decko sa vrhá, nevie hĺbku vody,
hneď za ním idú plavci osmelení
a dvíhajú ho, nesú, rozplachťujú ponad peny
na rozlet veľký,
ó, nestačí mať iba krídla včielky;
nakoniec plavci osmelení vynesú ho von na piesok,
je hostina, je dnešok.
A menom
oslovia ho pri Červenom mori rozdvojenom.

Hľadiac na vody pozdravujeme svet mladých.
Hladiny vrchovato pnú sa a kto má dych,
rozvíri ich a vari
až k tvári
nosia mu taje z preďalekých svetov,
kde nie sú stromy zoťaté, nie vtáčky s mrivou vetou,
kde kolibríci doletujú na mimózy
a zlaté vozy
sú hviezdičky, čo prevážajú nebo kút do kúta,
os vesmíru je neprehnutá
a vysvetľuje, ako má byť
náš život šitý, raz na anjelský a raz na zemský habit.

Meriame večer vody stratené a nič nás nesmie bolieť.
Vidíme, racky majú absolútny dolet,
dukát a karamelky

hádžeme im jak deťom do postieľky;
no, vták náš, povedz,
ty strmhlav pozoruješ, ty si lovec,
či ktorý priestor diaľav upchatý je tvojím žiaľom?
mal si svet široký a spokojný si v malom,
ako my, kus tu — kus tam
sme pobudli a teraz dáme pohár k ústam,
spievame ódy,
že zem je naša v kúsku chlebíčka a vody.

Z orechového dreva koník nesie chlapca.
Cestuje ďaleko, i keď nič nemá, deravá je kapsa,
anjeli Boží
do svojich krajín vpúšťajú i vtáčkov, čo sa živia v zboží,
dve chudoby sa stretnú, Božia i tá naša,
všetko je paša,
koníka napásť treba, dať mu zlatú misu,
tí, čo ho nemajú a prídu s limuzínou, sklamaní sú,
čas strácali pre lesk, pre akvamarín,
bolo by na spálenie nadosť starín,
a komu kvitli skaly, beží
len k babylonskej veži.

Je všade chlapec s pískorkom a píska,
i tam, kde človek tvrdí, že má pevné stanoviská,
píska na faloš ľudskú, čo nám robí vrásky,
na zakuklencov, s maskou i bez masky,
hľa, decko múdre,
píska na naše mastičky a púdre
a pískorkom sa smeje
i na to, keď my hovoríme: zle je,
a umne
píska na kopy skladov, na sypárne, na záhumnie.

Má nôž vo vrecku, ťahá ako zvonár
zo stromu konár
odrezať, behať s ním po poli;
vrbinu nezabolí,
keď ustrúha si píšťaľku a fúka do nej sníky
krajšie nad azalky a sladšie nad cukríky;

no a keď už je nožík,
dá sa do práce, sfabrikuje vozík,
bude sa viezť, kde medom vytryskujú kvety,
kde dobrým ľuďom veľké nebo svieti,
stvorí si šťastia kútik,
nevinné decko, trafí na čarovný prútik.

Šikovný chlapec vedel vyliezť po zelenom búčku
a zrobiť slučku
na vtákov.
Starý človek to nedokáže s láskou takou,
misečku zrna, kastról vzduchu nepodloží,
neučupí sa v zboží,
netuší, kade chodí vetrík ľadníkový, bujný,
vraví: som nedočujný.
No, chlapec dá si k uchu mušľu z kvietia,
vie, aké nebo šumí, aké vtáky letia.

Odkryje rukou oči, vidí hniezdo v ďateline,
ach, tieto nevyberie, ešte idú k sline,
v očičkách majú kryštál,
dorastú, neutečú nazbierať si píšťal,
treba ich strážiť zneďaleka,
mladé si popípkajú, stará nenarieka.
No, zbadali, že chlapec ich už pozná,
nedočkali, na vŕšky odletujú medzi hrozná
a hľadia dolu,
dlaň holú
chlapec im núka,
zďaleka, až tam spoza vrchu neba na píšťalke fúka.

Uteká marivý sen spred osídla,
utečú i nám sladké dvere, ligotavé krídla,
veď čakali sme na úrodu mladú,
na jačmeň proti hladu,
geršňu sme tĺkli, znehybneli tĺčky
a mlčky
vyšli sme na strniská
počuť, čo vietor v suchých slnečníkoch píska,
no, ako tichí

milenci vysielali sme do neba vzdychy,
aby Boh i nás ako vtáčkov
sýtil, keď už sa baví s nami ako s milovanou hračkou.

Maliar má paletu a štetec, hankou prsta obraz nepritisne.
A višne,
keď portretuje, ležia v plachte pozbierané,
priloží čerň, dá latu plota, vženie slnko ranné
a lúčov sprchu
na plátne chytá z ktoréhosi vrchu,
ide s ním smelosť, višne potrhá, tie guľky ovocné a zje,
zo stromu zlezie,
chlapec mu hrá na harmoniku,
odlomí si z nej ako z hostie kus v svätom kostolíku.

Z obrazu maliarovho, ako z paše,
všetko je naše.
Pasieme sa a sýti
ideme domov, vnorení v svet okolitý,
ak ktosi volá, zastaneme,
bez slova slovo povedať mu chceme,
ak deva
nás stretne, spievame si ako ona spieva,
ak v takej piesni ako v dyme
na tŕni postojíme,
i tak je ešte veľa inej zeme,
siahneme do vrecka po nôž a tŕň si vytrhneme.

Ako zo skla sme, obzrieme sa
a maliarovi zakývame, stal si nakraj lesa,
chystá sa spakovať a obraz odniesť, snívať,
my splývať
chceme s ním, keď náhle lastovička
preletí, hľadí dolu sponad kríčka,
ešte raz vidieť chce, čo maliar videl,
vziať to do ríše krídiel,
putovať ako i my putujeme
a drieme
nám v očiach obraz našich nevín,
našich snov domova, hôr, grúňov, sladkých kosodrevín.

Keď básnik povie slovo, ide o jeho krk vlastný.
Nie za sny
je zodpovedný, lež za poľahobu,
ktorá nastáva, keď strela nevyletí z hrobu
a končí bitka,
no, zodpovedný je i za to, čo sa narodiť má
aj pri tme;
ak mu pod oblokom zem dýcha v rytme,
ak presne
je vynovený v čase piesne,
vtedy by mal sa plodom svojím prebiť
k otázke nad lebkami: byť či nebyť.

Najlepšie báseň píše sa na klenby neba holé,
tam hrdza ani mole
nežerú dušu. Krokom vlastným
blankyty držať môže, dlane klásť k nim,
a strechu
stavať, čo nepoddá sa hromovému echu,
mať Boží prameň,
ktorý má tisícero rozprúdených ramien,
nech človek ako hvizd si hore beží
a pije ako vtáčky pijú si nás z veží.

Hlboko vytínajú les a nezomrú hneď drozdy.
Hľa, povždy
sa púšťa samotár von do širokých strání,
hneď pri svitaní
mesto je rúbaniskom, kto ho to len zoťal?
i holubom je divné, krúžia, nejdú odtiaľ;
mrie duša básne,
nechápeme ju, keď jej neón hasne
a pýtame sa, či bol básnik užitočný
od točne k točni?
Prídeš ty, Bože, povieš,
že i pri zaoranej brázde počkáš ešte, zhovieš.

Krúti sa karusel, gong rinčí, bežia autá.
Čože je vesmír pre oko, čo zem pre astronauta!
čo klinec v doske, čo je rám bez cieľa!

čo jeden šiator je pre nášho Stvoriteľa!
Zem ešte vonia,
vrtí sa zrnko v nej a ľahunko sa k nemu klonia
rúk Božích prsty,
ohrabú, oživia ho v prsti,
a my si myslíme, že v potu tvári
morí sa človek s roľou na chotári,
a že je ťažko letieť na mesiačik s kapsľou malou,
zabiť tam do skál klinec ľudských žiaľov.

Na lúky ženie pastier obielené stáda.
Ale zem zaduní a strela hľadá
belasé oči oviec
a zaspia s trávou v zuboch. Čo to bol za lovec,
čo vedel
zabiť bez viny slávu tichých nedieľ,
vtedy, keď človek pozerať chce do storočí,
keď letec v galaxiách z cesty nevybočí,
keď ľudstvo tu na zemi zbíja sirotince
a Stvoriteľ mu podá hravo do rúk klince!

Čas kotúľa sa ako hrach po zemi.
Sú chryzantémy,
sú trávy, plné hnidu,
vinice zelenajú sa, až k dverám prídu,
ľudia mušt stáčajú a pijú
si vlastnú utópiu.
V potôčku žblnká
minútka pred západom slnka
a keď zas zduní, neutekaj, neostane času,
bez skriveného vlasu
ani zo strechy nezíď a sa nezaodej,
neobzeraj sa, nevráť sa, deň bude ako zlodej.

Zrazu je fertuškové nebo, nazbierané slivky
sem rovno padli, krivky
ich cesty nemali, bol smerník, zdvihnutý prst Boží
aj v hloží,
aj z ôstia
kroky sem viedli ponížených a sú hostia,

aj rozodraté kolená, čo krv z nich tiekla,
no, neodvliekla
ich povodeň, keď boli bahniatkami pri potuche,
že zostarnú a budú raz z nich biele žrde, suché.

Nebol to magický prút. Ráno vstali, večer ľahli,
deň však bol náhly,
kázal dať chleba hladným,
ošetriť raneného srdcom, postáť nad ním,
po plaši utrieť tváre,
povedať: odpúšťaj a zabudni to staré,
miluj a nenaháňaj vietor, hybaj tichým poľom,
nikoho neodmeraj skúpym cólom,
zlé dievky, úžerníkov zanes k nohám Božím.
A povedal Boh: vložím
odmenu na tvoj zlatý prsteň,
šťastne si prešiel cez ohnivý krst ten.

Pane, načo mám ruky? Slákom
rozmarín sadiť viem, i z mrvín hodiť vtákom,
prečo by som mal obísť ľudí,
človeka, v ktorom spása Božia prúdi!
Vravel si: so mnou modlite sa,
mal si tri esá,
a máš nás slabých, to ťa v láske skúša,
volal si: smúti na smrť moja duša
a predsa neváhaš, trsť nikdy nekolíšeš,
do piesku naše viny prstom píšeš,
a smrť i smútok, ako večné zvuky v mušli,
sadajú k jemným strunám tvojich tklivých huslí.

A DOMOV JE OPAČNÝM SMEROM...

Agneša Gundová-Jergová

Hovoril jej «Ana», veľmi krátko a s jedným - en. Ten chvat a úspornosť boli hádam súčasťou jeho osobnosti. Aj tak odišiel. Potme a unáhlene. Nemal rád lúčenia a na slzy bol priam poverčivý. Sú ľudia, ktorých plač neočisťuje. No, Ana nepatrila medzi týchto, ona priam pociťovala, ako z nej každou slzou vyviera krivda. Lebo ľudia častejšie plačú krivdou ako žiaľom. Aj teraz jej tá slaná rosa stekala v kvapkách po tvári a ticho si opakovala:

— To nebolo od neho už ani ľudské...

Cyril je kameň. A ešte urazená pýcha fialovej farby. Všetky tie jazvy, čo mu hyzdili tvár, keď sa vrátil z väzenia, mali fialkastý odtieň a boli ako výkričníky o pomstu. Odvtedy sa jeho život začal skloňovať iba v prvej osobe: ja som trpel, mňa pokorili, mne zničili život. Ja... ja... ja...

Odišiel len tak, akoby vietor zaplesol dvere. Pozrela na rám, kde bola po roky jeho fotografia s takým presne vyrátaným, skleneným úsmevom bez kvapky citu. Podľa neho, vojaci sa nemali uškierať ako dedinské Katreny. Bol to človek strohý a strnulý s umelým srdcom robota. Rútilo ju to do tmy. Panebože, ako sa tešila, že sa už vrátil z jáchymovských baní. Aj keď zmenený a mĺkvy s vyhasnutými očami, ako by mu uranové podzemie bolo vyžralo aj tú poslednú kvapku drene z kostí. Niekedy presedel celé hodiny v šere a keď náhle zasvietila, mal kriedovú tvár a oči ako vypichnuté. Nehovorili nikdy o tom ponížení, ktoré prežil. Jediné, čo opakoval odkedy sa pred tromi mesiacmi vrátil, bolo:

— Nemôže to prežiť národ, ktorého každá generácia sa učí ináč vlastné dejiny...

Nechal teda prázdny rám — prázdny byt — a kopu chaosu v troch načarbaných riadkoch: «Idem nám stvoriť nový život. Choďte prvou cestou do Viedne k Adelovcom. Budem posielať peniaze a inštrukcie. Musíte mi veriť...» Ako P.S. dopísal. «A nebuď sentimentálna, nie je na to čas. Cyril.»

Nijaké bozkávam, mám vás rád a tak. Choďte, verte, čakajte. Ako keď natiahneš budík, ktorý ti má v presnú minútu roztrhnuť čas. Fotografia rozšklbaná na zdrapy, ležala na zemi.

V prázdnom ráme stálo: «Ty vieš, že nemám v tejto zemi tvár, iba číslo...«

Bola z toho už unavená hoci vedela, že tam ho to zrazilo najviacej, keď ho zbavili všetkých hodností pilota. Akoby mu prečiarkli život. Krkolomné, bojové nálety, riskovanie za česť svojho starého, vojenského rodu, veď už jeho dedo vstával ráno do čižiem pre vojenský krok. A potom odrazu prišlo to falošné divadlo s nahratým súdom «Obvinenie za znevažovanie republiky» — tá vyfabrikovaná formula, pod ktorú sa dá všetko na svete zhrnúť, keď ťa chceli zničiť, prišlapiť, odsúdiť na roky strádania a ľudského pokorenia. Zbavili ho mena i tváre. Stal sa iba číslom, za ktorým raz do mesiaca mohla poslať cenzurovaný list. Aj sa tak podpisoval: iba číslom. Bolo jej z toho niekedy na zošalenie, ako by ju bol chcel trýzniť, povedať, tu ma máš... A čím bola ona vinovatá, hádam len tou svojou psovskou pokorou, že vždy znášala všetko bez reptania, ako si to jeho kamenná nátura žiadala.

V noci sa do mesta dovalili tanky. Ako jedovaté chrobáky valcovali ulice a splašene hľadali námestie, kde mali zraz. Ona i Cyril sa zobudili odrazu. Bol to hrmot, akoby stádo splašených koní cválalo prašnou cestou. Akoby sa dvíhala sopka a lámala zem. Cyril iba hľadel na tú hrôzu z piateho poschodia ich činžiaku a všetko čo povedal, bolo: — Tu ich máš, Rusi... A moje decká sa zase budú učiť dejiny po novom! Vždy mal s tými dejinami. Tie značili jeho tmavý bod, kam sa jednostaj vracal vo svojej bezmocnosti. — Bola to dlhá cesta, akú chlapi tejto zeme prešli od chvíle, čo prestali kácať stromy a zvážať drevo do dolín, chápeš...? — Povedal a v tej chvíli mal tvár ako doškriabanú a dodriapanú húštim ktorým sa bolo treba predrať do škôl — k sebavedomiu — k národnosti. Vyzeral ako z druhej planéty. Ana v tej jedinej chvíli uverila, že to všetko nie je len póza, ako si dlho myslela, ale hlboký, ukrutný zápas, ktorý nezvládol. Po tom všetkom, mu teraz šliapu ešte aj ten kúsok rodnej hrudy. Majetnícky a karhajúco sa valia tie tanky jeho krajinou a vyplašení, mladí vojaci, ktorým ledva šibú fúziky, kŕčovito stískajú samopaly, hotoví strieľať na každý pohyb «nepriateľa...»

— To je koniec, — povedal a zavrel okno. Vytratil sa nasledujúcej noci, keď mesto vysilené šokujúcou skutočnosťou dýchavične spalo. Hranice boli neotvorené a nezavreté.

Vlastne mu to Anna ani nezazlievala, len mala pocit, že jediný

dôvernejší dotyk pred odchodom by v nej bol vybičoval pocit, že všetko čo Cyril koná, je správne. Celý svet predsa nie je kasáreň so strohým poriadkom. A konečne, aj vojaci majú povolené byť nadránom nachvíľu citliví... Položila prázdny rám do zásuvky. Nebude teda sentimentálna.

A ešte dobre — treba ísť po mlieko... Deťom sa chce jesť, aj keď vybuchujú sopky zeme. Zastane si teda do radu pred mliekárňou medzi ženy s upadnutými očami, z ktorých cítiť ešte nočné, mužské paže. Bridia sa jej tie rána aj tie ženy s hladnými očami. A možno im len závidí... Nehútala nad tým. Je opäť sama, v takej kyselinovej hluchote, ktorá rozleptáva v nej aj tú najdrobnejšiu ženskú túžbu. Najprv to bol po roky Jáchymov, čo ju kváril a teraz zase tanky.

V štrbinách pohľadu späť, tanky pre Anu značili vojnu a jedného Voloďu s rozgajdanou harmonikou, ktorý sa vedel smiať hlbokým cha-chá. Keď im samopašne zastrelil na humne vlčiaka, Aninej mame povedal: — Ničevó chazajka, vojná... — a hihňal sa ďalej. A každý mlčal, lebo mohol zastreliť aj človeka. Vtedy Anine tanky značili jej splašených devätnásť rokov a zvedavé oči pod posteľou, kam ju ukryli tetka Mara, lebo Rusi sú vraj všiváci a vzali by jej česť... Také isté tanky dnes, len na nich sedia možno už synovia Gríšov a Ivanov. Hviezda na čapici urehúňaného Voloďu značila vtedy koniec vojny. Čo značí tá istá hviezda teraz: na tankoch, na výložkách, na plagátoch, ktoré hrozia, aby ľud zostal bez rebélie...?

Pôjde teda do Viedne a odtiaľ bohviekam. Pôjde do sveta bez hviezd, ktoré sa dajú prišívať na kabáty.

*

Bolo už Angely, Adely, Idy, Petra aj Michaely. Sprvoti dni leteli bláznivo a jediné, čo nepodľahlo chaosu, bolo svitanie a zmrákanie. Ináčej sa všetko protivilo poriadku presýpacích hodín. Konečne dostala pas, ktorý jej pripomínal herbár s vysušenými pečiatkami: že je zdravá, že je občan, platila dane, nie je trestaná. Čistá ako Snehulienka, môže teda ísť. Kúsok poriadku na smetisku sveta. Ešte si prečítala výkričníkový odkaz, ktorý jej Cyril poslal po škuľavom taxikárovi.

— Napozajtre letím. Spáľ za sebou mosty. Nezamkni dvere, nedones si zrnko piesku, ani steblo trávy. Začíname odznove. Ponáhľaj... Cyril.

Mohol si otvoriť výpredaj so skratkami. V mozgu jej prašťali výkričníky: nedones si zrnko piesku... a nezamkni za sebou dvere... Mala by len fakírsky vyletieť z kože a prísť pokorná ako včela. Ešte aj zelina má korene, aj ten posledný, prašivý bodliak, štvorlístok, ktorý prišliapneš, len ona sa má na jednom zrnku piesku uskromniť, ak si ho dokáže potajme preniesť v kútiku oka.

Kľúč nechala sestre a do obálky napísala: — Odchádzam. Idem bez koreňov, akoby ma odpoly skmásol víchor. Čo chceš, si nechaj, ostatné rýchlo popredaj, nech tu po mne neostane ani vzduch. Ana...

Vo Viedni sa kalendár obracal menej zrozumiteľnejšie a úzkostlivo pomaly: Sonntag - Montag - Dienstag - Mittwoch... Morzeovka nepokoja bola pretŕhaná krátkymi Cyrilovými listami. Dostal sa zázračne rýchlo na druhý breh Atlantiku, rozšafní kamaráti mu pomohli z európskej pavúčej siete. A listy oznamovali:

— Už pracujem. Lietam ako súkromný pilot. Môj život je telefonická šnúra a povetrnostné správy. Nejako však začať treba. Buď trpezlivá, nauč tomu aj deti. Cyril.

— Trochu ešte vydržte, život aj tu dáva facky. Moje jazvy ma hyzdia a sú mi zábranou pre poriadnu robotu. Peniaze sa však dajú zarobiť všade... Cyril.

Lietam — robím — zarábam. Prichádzali karty z Californie, New Yorku, Floridy, z Alasky, Bahamas a ďalších diaľav. Bol to živý zemepis sveta tejto rodiny, ktorá čakala v malom byte Adelovcov na veľký krok do neznáma. Anine tykadlá tušili, že v medziriadkoch je čosi, čo Cyril nechce nahlas vypovedať. Svet možno priskoro otvoril svoju trinástu komnatu a tento vojenský chlap, poskladaný z kovových skrutiek, odrazu objavil v sebe malú vlásočnicu s ozajským ľudským citom. Je teda zraniteľný... Ten jeho vysnívaný svet ho neprijal tak jednoznačne. Nehladká ho a neofukuje mu jazvy. Ten vysnívaný svet má toľkých s jazvami, že musí aj raniť. Na to mnohí zabúdajú, že nie sú sami, čo vchádzajú emigračným prístavom, že sú iba ďalším číslom s nádejou stať sa občanom svetadielu plného príležitostí, kde ešte aj v potokoch tečie sloboda. Tu sa ťa nepýtajú, kde ťa bolí — iba ťa posmelia, zahoj si čím skôr svoje rany.

Anna vedela, že niekde to Cyrilovi zaškrípalo. «Lietam — robím — zarábam...» Slávnosti hrdinov na Devíne nebudú... Koho tu

zaujímajú jazvy? Chceš lietať, ak si ohromný pilot, môžeš. Ale chceš lietať na domácich linkách? Nevidel si svoje jazvy. Nie sú celkom estetické a naša spoločnosť si vyberá to najlepšie z najlepšieho a ešte čosi navyše. V letenke je zarátaný aj úsmev, aj krásna tvár. Hľadel si už do zrkadla, keď sa tvoje jazvy usmievajú...? Cyril teda roztrieskal všetky zrkadlá a prijal podradné miesto pilota, ktorého si možno prenajímať ako taxikára. Prijal to so zaťatými zubami, čo značí, iba dočasne, kým zarobí toľko, aby si otvoril vlastný hangár s vlastnými aerotaxikami, kde bude zamestnávať najohyzdnejších Quasimodov storočia. V inzeráte bude stáť:

— Príjme sa vysoko kvalifikovaný pilot — podmienka, musí byť odpudzujúco škaredý...

Tak sa vysmeje svetu. Len nech naskrblí kapitál, tu si to môže dovoliť. Tak sa teda rozhodol byť veľmi, veľmi bohatý. On i jeho deti. Anna z toho vždy akosi náhodne vypadla... Nepísal už veľa o tom, ako lieta, ale skôr, ako podniká. Aby však živil ich nádeje s farebných reklám cestovných kancelárií, udychčane im posielal výpisy z vkladnej knižky s poznámkami: — Každý dolár značí pre nás cestu hore. Cyril... A predierkovaný komputer s precíznosťou svojho matematického mozgu oznamoval bez vzrušenia a bez sľubov:

15. okt. $850

30. okt. $1.312

12. nov. $2.200

28. nov. $3.110... Do konca decembra mocné slovo «lietam» uložilo na bankový výpis jeho vydrených 6.000 dolárov, ktoré mu vyšklbli z kalendára nedele, sviatky, noci. Ešte to chvíľu musí vydržať...

Konečne Anna dostala papiere. Kráčala s deťmi do cestovnej kancelárie ako pre zázrak do Lurdu. Nezvonili zvony a neplápolali zástavy. Kľúč od brány sveta v jej kabelke mal zlatú pečiatku US konzula. Zbaví sa už tých Mittwochov a Sonntágov. Budú už konečne všetci spolu, aj keď bez fakírskych ilúzií ctibažného Cyrila. Muselo ho to veľmi skoriť, keď sa odhodlal na posledný pokus záchrany: byť bohatý. Znížiť sa zo svojej kasty ľudí, čo uznávajú najprv učebnice, k ideálu mäsiarskych jastrov a obchodníkov s pivom. Byť len bohatý...

Objednali si letenky a nechali sa ako dedinčania vyfotografo-

vať na námestí. Ešte tri dni, potom kopa vody pod nimi, kopa mračien nad nimi a dovidenia Európa, zem plná spretŕhaných koreňov, ktoré už nikdy nikde nezapustia. Tri pochabé dni — a potom až po koniec chodníka život v cudzej zemi. O tri dni vystúpia na takú zázračnú pôdu, ktorá dáva žiť aj bez koreňov. Je dobre, že Anna zamkla dvere? Je dobre...? Dvere zamyká iba, kto sa bojí, kto sa chce vrátiť. Možno dvere zamknúť — a domov ti zostane, alebo nezamknúť a stratíš ho...?

*

Večera u Adelovcov bola slávnostná. Víno bolo slávnostné. Celá izba voňala budúcnosťou. Letecká spoločnosť ako refrén blaženosti div nespievala do telefónu: ako sú letenky pripravené na tú a tú hodinu, ten a ten let, so zárukou, že sa nikto nezrúti žralokom do papule. Bolo najkrajšieho siedmeho januára na svete...

No, všetko už bolo určené vo hviezdach, ktoré sa neprišívajú na nijaké čiapky a nekreslia na nijaké tanky.

Zvonec ako zlá pomlčka, pokazil krásnu vetu. Bol to poštár. Dal podpísať pani Adelovej nemeckú doručenku a zmizol ako duch. Anna vyšla do kuchyne. Jej tykadlá boli citlivé na ticho, ktoré rúca mrakodrapy. Bez slova roztrhla obálku. Niekde veľmi ďaleko sa zrútila lastúrová veža postavená z nádejí. Anglicky tlačené písmená naplnili celý priestor katastrofou: Akú farbu má strach?

— S poľutovaním oznamujeme, že Mr. Cyril Jakub dňa 6. januára tragicky zahynul pri súkromnom lete J. C. Smitha, ktorému robil pilota do Chicaga. Prijmite našu sústrasť.

Riaditeľstvo súkromného letiska
Cleveland. W.J. Peck vlastnoručne.

Nezamkni za sebou dvere... Budeme strašne bohatí, teraz už len bohatí... Aj závraty majú svoj refrén. Striebornú cestu do sveta jej zahatal veľký ľadovec a priesvitná mrazivosť naplnila priestor okolo Anny. Priam cítila, ako v nej krehne duša. Pred ňou i za ňou bola už len strašne biela a strašne studená — tma.

Večerné správy hlásili nové opatrenia na hraniciach. Vláda upozorňuje, že veľkorysá pohostinnosť končí v paragrafe. Na pôde Rakúska nie je povolené zdržiavať sa cudzincom dlhšie ako tri mesiace. Dovtedy si každý musí vybaviť vycestovacie papiere na ktorýkoľvek kontinent. Na Mesiac, či na dno pekla, to je ra-

kúskej vláde jedno, poriadok musí byť zachovaný. Treba si nájsť puklinu zeme, kam sa dá položiť na noc uzlík trápenia.

Tej noci nikto v malom, viedenskom dome nespal. Víno zhorklo a nádej ako popálené vtáča tíško umierala v tme.

Ráno ako studený dážď padali do schránky ďalšie listy. Americká pošta je nesmierne precízna. Americké firmy sú veľmi pohotové, americký čas je veľmi drahý. Veci treba riešiť okamžite, život ide ďalej, niekto by medzitým mohol skrachovať, niekto si otvoriť novú leteckú spoločnosť. Mŕtvi sa pochovávajú na bežiacom páse a nemusíte ani plakať, len čo sa dospieva omša, položí sa bezduché telo do márnice, ktorá má ľadničku veľkosti kostola. Zazvoní zvon, truhla dostane číslo, označkujú sa kvety — a vy môžete ísť na kar. Ostatné za vás urobí školený pohrebník s očami z kaučuku. Čas na radosť i na zármutok je zbytočné mrhanie energie.

Pred Annou sa odrazu zamkol svet. Tie veľké, tepané dvere, za ktorými sa jagal zázrak. Už ich neotvorí, nemá k tomu dosť kovu v srdci.

Vážená pani,

ľutujeme, ale musíme Vám oznámiť, že Mr. Cyril Jakub nevyplatil za posledné tri mesiace urgenciu svojej životnej poistky. Tým sa pre nás ruší povinnosť vyplatenia poistného na Vašu adresu. Prijmite našu sústrasť k tragickej udalosti, ktorá narušila Váš život. S úctou:

EFFIET — Life Insurance Company
Cleveland — Ohio 87121

Mila pani Jakub.

Mister Jakub boli u mňa na borde a maju šecko u mňa viplatene. Boli to fajin človek, well ja mosim kvarteľ rentuvať. Napište čo mam robiť sich šatáma čo po nich ostáli, lebo inačej to dam selvejšn armi.

Som s uctu im oddana
Pauline Toth, Clevelan

SPRÁVA Z NOVÍN

Komisia FBI vyšetruje tragický prípad havarovania lietadla XT/35/W prepožičaného dňa 6. januára 1970 pre ob-

chodný let do Chicaga pánom J. C. Smithom. Podľa hlásenia z kontrolnej veže letiska pravdepodobne došlo na palube lietadla k zápaseniu, pretože lietadlo balansovalo a pilot útržkovite volal sos. Prípad sa vyšetruje. J. C. Smith sa pravdepodobne snažil o haváriu lietadla. Rodina menovaného sa nachádza v ťažkej finančnej tiesni a J. C. Smith vlastnil 150.000 dolárovú životnú poistku. Pilot lietadla bol Mr. Cyril Jakub emigrant z Československa, vysoký odborník v aviatike. Správu FBI a poisťovacej spoločnosti po zhodnotení uverejníme.

A medzitým sa tesnejšie uzavierali hraničné čiary. Čierny mág času čmáral po mape sveta vzdušné cesty pre pútnikov chaosu. Iba raz stratíš domov naozaj, to ostatné je už iba adresa bludára, ktorý hľadá, kam by zasadil korienok rozmarínu,aký rástol na okeniciach otcovskej chalupy. Iba raz stratíš domov naozaj, to ostatné je už iba trpká hra na spomienky, blúdenie za východom slnka. Kompasy sa po tieto dni stali nepotrebným vynálezom, ktorému zlyhal magnet pre správny smer. Čo sa stane s hrdinami, ktorí odišli, lebo sa im krivdilo, že každá generácia sa učí tie isté dejiny vlastnej zeme — po svojom. Zabije ich to, ak si zmenia ideál na cvengot dukáta, ktorým sa aj sám Judáš spustošil. Je to trýzeň križovatky, kde obstojí iba ten čistý... Zamkol si za sebou dvere? No, odhoď kľúč do vody. Budúcnosť sa aj tak neotvára kľúčom...

Anna sedela za stolom ako v tranze. Tenkými prstami sa dotýkala kôpky úradných oznámení, akoby čítala slepecké písmo. Iba list z leteckej spoločnosti mal úsmev cez celú tvár:

— S potešením vám oznamujeme, že rezervácia letu 347 do USA je vybavená podľa želania. Sedadlo číslo to a to, nefajčiarske oddelenie odtiaľ, potiaľ. Okno tam a tam a súkromný anjel strážny k tomu, len už preboha leťte, bolo ukryté za frázou «Tešíme sa, že vám môžeme poskytnúť svoje služby» s úctou všetci dokopy zo spoločnosti American Airlines a plešatý riaditeľ s vnučkou k tomu...

Môžete letieť, kadiaľ sa vám páči. Mapa sveta je plná ciest do diaľav — iba domov je opačným smerom...

Anna siahla za posledným listom. Nezrádzal sústrasť ani výsmech. Sucho konštatoval:

Drahá pani Jakub,

Mr. Cyril Jakub má v našej banke otvorené konto °6.315.— zo dňa 2. januára 1970. Potrebujeme vedieť, čo s uvedenou sumou. Oznámte láskave adresu Vášho domova.

S úctou: FIRST FEDERAL BANK,
Cleveland — Ohio

Položila list na stôl a mechanicky si opakovala: oznámte adresu vášho domova... a napodiv neplakala. V tých prvých sekundách, kým sa to v človeku dočista zrúti, niet v nás kvapky života. A v mŕtvom oku sa slza nezrodí...

. . . .

PRSTEŇ

Jozef Vágovič

To hrozno šťastia, víno spásy,
na kameň kladie ľudská ruka
ako keď pošetilec zná si
naliať blen, vyliať liek a z rúcha

ozdobu zorvať. Tak sa hlási
k životu láska, aby puklá
štrbina krištáľovej vázy
rozprávať mohla nezamĺkla.

Načo ten pozlátený prsteň
chce oslepovať slnko denné?
V duši máš tmu, tú nerozsvieti!

Tak ako zožltne vrch stien
aj najvzácnejšia ruža zvädne.
A ľudský peniaz sú len smeti.

SEDEM SLOV

R. Dilongovi

Poteš sa, milý básniku,
vavrín ti čelo ozdobí,
ak nie hneď, iste v záhrobí
— tu pestujeme papriku.

Z tvojich rúk a z ich dotyku
sú moku plné nádoby.
Piť odmietame, akoby
nechuť sme mali vo zvyku.

Kto pije nápoj bez triku
v trikovom našom období,
keď neodolne pôsobí,
čo žreci varia v kotlíku?

Odsotili sme gotiku
a postŕhali ozdoby...
Je znakom hlúpej staroby
milovať už len putiku.

Hej, preklíname koliku,
ktorá nám kľuje útroby,
ako keď strigôň porobí
a krásu vkľaje do kviku.

Tvoj liek — jak onen v repíku —
kiež podopĺňa zásoby,
hoc žlč a lož a žaloby
ti zakvackajú matriku.

Lež kdekto čiahne po lyku,
po lyku tvojej výroby,
pripäť sa... Toto malo by
ťa tešiť, milý básniku.

Gorazd Zvonický

FĽAŠTIČKA STRYCHNÍNU

Jozef Švec

V Katondwe, pri brehu rieky Luangwa, v Afrike, sa zapelešili levy. Mocný kráľ zvierat, urastený samec s veľkou tmavou hrivou, si vyhliadol miesto na pokraji džungle s pohodlným prístupom k vode. Tam v tieni zeleného divého figovníka, v chládku, vylihovala jeho celá, dvanásťčlenná rodina. Prešli kus cesty, kým prišli na to miesto, ale teraz mali potešujúci pocit, že konečne našli svoju rajskú záhradu. Pachtili s vyplazenými jazykmi, s prižmúrenými očami. Dotieravé muchy im nedovolili úplne zaspať. S času na čas museli šibnúť chvostom, potriasť uchom, pohnúť nohou. Inak nič nerušilo ich driemoty. Včera večer samice zabili kravu, tak že sa všetci nažrali dosýta. Ráno, prv ako sa dali na cestu, dokončili, čo zostalo z večere.

Keď sa znova ozve hlad, budú musieť (zas) dačo uloviť. To však nebude problém. Zabijú vola s misijného stáda, ktoré sa popásalo pred ich očami ani nie na pol míle od ich pelechu. Ňuch ich uistil, že zveriny tu bude nadostač. A to tak blízko občerstvujúcej vody! Načas teda bude dosť mäsa, tak že sa bude môcť nasýtiť aj ich pažravá, dorastajúca levia mládež. Vedeli, že domáce zvieratá sú hlúpe, že ich ľahko uloviť. Aj to, že ľudia sa ich boja.

Ani sa im neprisnilo, že táto bezstarostnosť nebude dlho trvať. Cítiac sa pánmi situácie, z času na čas lenivo, hlasno zívali, a tak prezradili svoju prítomnosť. Ľuďom v najbližšom okolí naskočila husia koža. A keď niektorý tak po levsky zaručal, ľudia vbehli do najbližšej chaty a zahasprili dvere.

O niekoľko dní mali misionári súrnu poradu. Z misijného stáda bolo už zabitých niekoľko kusov. Ak to takto pôjde, levy požerú celé stádo! Okrem toho, ľudia na celom okolí boli sterorizovaní. Deti nechodili do školy, ľudia do kostola, ani robotníci do práce. Levy vyplašiť, ani postrieľať nemohli, lebo už celé týždne nemali náboje. Keby aj poslali bežca po náboje, cesta do mesta a nazad by trvala mesiac. Kým by prišla munícia, levy by mohli požrať nielen dobytok, ale aj niekoľko ľudí.

Aby zachránili dobytok, vohnali ho do veľkej, z kameňa murovanej ohrady. Múry boli silné, dva a pol metra vysoké. Na vrchu

bol ešte natiahnutý aj pichľavý drôt. Prvú noc to pomohlo, lebo levy nevedeli, kde sa dobytok podel. Ale na druhú noc už našli svoju korisť. Jedna samica preskošila múr, zabila jalovicu a vyskočila s ňou von. Dobrá mať prekoná všetky prekážky, aby sa postarala o svoju mlaď! Mala čo robiť, kým si vyhliadla kus dobytka tej pravej veľkosti. Aby mala dobrý rozbeh k preskoku, musela podriapať aj niekoľko volov, čo nechceli spolupracovať a spokojne stáť v kúte ohrady.

Ohrada teda nestačila. Nasledujúceho dňa odpočívali v chládku len levy. Misionári a chlapi z blízkosti misie vytínali tŕnisté kriaky a stromky, vláčili ich k ohrade kde bol zatvorený dobytok a navysoko ich obkladali okolo múra. To už nemohol preskočiť žiadny lev. V noci síce levy probovali dostať sa k svojej večeri, no do ohrady nemohli doskočiť. Bolo počuť, ako dobytok od strachu bučal a pobehoval z jedného kúta ohrady do druhého. Jeden vôl bol v tom zmätku tak došliapaný, dokaličený, že do rána zdochol. Aj levy dali vedieť, že sa im to neľúbilo. Zlostne hundrali až do bieleho rána. Vyhladovaná levia rodina sa utiahla do chládku na pokraj džungle.

Jeden misionár sa rozpamätal, že má ešte fľaštičku strychnínu, čo pred rokami, pred príchodom do Afriky kúpil v Európe práve pre takúto situáciu. Neotáľal použiť túto jedinú zbraň proti neodbytným levom. Našpikoval strychnínom kusiská mäsa z toho zabitého vola a pokládol ich na rôzne miesta okolo ohrady. Oznámil ľuďom, aby sa nik mäsa nedotkol, lebo je otrávené.

Večer sa vyhladované levy vrátili a pažravo pohltali mäso. Dlho do noci sa celá dolina triasla od strašného ryku levov. Keď doznievali ich posledné stony, na blízku sa ozvala prvá hyena. Zahúkala, trochu pobehla, znovu zahúkala — dodala si smelosti. Od juhu, od dedinky Čirukuša, sa jej ozvala iná. Z diaľky zasa iná sľúbila, že príde. Poschodili sa z celého okolia, lebo smiech tej, čo našla prvého zdochnutého leva, privábil všetky, čo boli na dosluch. Ako len pažravé hyeny vedia, kmásali, šklbali a hltali kusiská otrávených levov. V blízkom potôčku sa napili vody a znova sa vrátili a žrali, koľko len vládali.

Lenže pocit blahobytu, ktorý dáva plný žalúdok, dlho netrval. Strychnín, čo požrali levy, začal teraz účinkovať aj v žalúdkoch a krvi nažratých hyen. Dostali strašné kŕče. Ich veselé hulákanie sa zmenilo na zúfalé jódlovanie, chrčanie, kým im hrdlá kŕče

nezovreli, kým nepodochli škaredou smrťou, zadusením.

Tej noci zdochol tucet levov a črieda hyen.

No, fľaštička strychnínu ešte neskončila svoju strašnú robotu. Ešte prv ako slnko vyšlo ponad obzor, dali sa na krídla večne hladné supy. Špirálovite stúpali vyššie a vyššie do bezoblačnej oblohy, kým prvý nezazrel zdochnutú hyenu. Nechcelo sa mu očiam veriť, keď opodiaľ uzrel aj druhú, tretiu, celú čriedu. Stiahol rozpäté krídla, pritisol ich o telo, prudko švihol chvostom — a už padal ako kameň. Nad zemou vyrovnal let, zakrúžil nad hyenami a sadol na blízky konár, aby si veci lepšie prezrel. Sup sa neprenáhli. Presvedčí sa, či je to už zdochlina, alebo či to náhodou len nespí!

Keď som poľoval, často sa stávalo, že som nemal času zastrelené zviera zakryť haluzinou, aby sa k nemu nedostali supy. Poblíž zabitého zvieraťa som na haluz uviazal bielu vreckovku. Ak vetrík s času na čas pohnul vreckovkou, tá držala supy v šachu! Niekedy ich tucet obkolesoval zabité zviera, no neopovážili sa prikročiť a začať žrať. Rozbiehali sa smerom ku koristi, prizerali sa zvedavo, ale vždy ustúpili, keď sa vreckovka čo len trochu pohla. Podľa ich malického rozumu, kde bol pohyb, tam bol život a preto sa neodvážili urobiť tých niekoľko krokov. Tento a iné triky som sa tiež naučil od mojich Afričanov a použil som ich, keď sa naskytla príležitosť.

Ten prvý ostrozraký sup dlho nesedel na konári. Zletel a priskackal bližej ku hyene. Naklonil hlavu a dobre sa jej prizrel. Pravdaže nežije! Tie zelené muchy by sa jej neprechádzali po očiach, po nose. Prikročil a dal sa do roboty. Obrovským zobákom zaťal hlboko do brucha hyeny ako čakanom, rozkročil sa a myknul. Po niekoľkých zásahoch, z otvoreného brucha trhal a hltal ešte teplé mäso. Ponáhľal sa, lebo vedel, že sa čoskoro začnú schádzať jeho hladní druhovia. Už aj zletovali. Premávka začínala byť čulá, ako na medzinárodnom letisku. Každú chvíľu pristával ďalší súkmeňovec. Sadali ako na rozkaz z kontrolnej veže a každý taxíkoval na svoje miesto, ku hyene, kde ešte nebol priveľký stisk.

Keď sa nasýtili, niektoré si sadli na konáre blízkych stromov, iné ťažkopádne naštartovali a išli si zakrúžiť, aby im lepšie trávilo. Nemali ani tušenia, že už tretíkrát zožratý strychnín bude aj pre ních osudný.

Medzi supmi musí byť veľmi nedokonalé dorozumievanie. Novoprišlým, čo prileteli s niekoľko hodinovým meškaním z veľkých diaľav, nik nevedel povedať, že ak sa nažerú, podochnú. Desiatky súkmeňovcov — už nebožtíkov pre nich tiež nič nehovorilo. Sadali, bez okolkov prikročili k pozostatkom hyen a dali sa do svojej poslednej hostiny. Sup teda rozumu nemá...

Ludia v ten deň videli stovky supov padať z výšin oblohy, alebo ich našli zdochnutých pod stromami.

Škoda, že ľudia nerozvážia, aké budú následky ich činov, prv ako prikročia k činu. Lenže, kto mohol vedieť, že tí zdravotníci, hrobári prírody: hyeny a supy, začnú odstraňovať mrciny prv, ako by ich ľudia mohli pochovať?

Po tejto udalosti za dlhý čas v tom kraji nebolo vidieť na oblohe krúžiť supa, ani v noci počuť typické hulákanie hyeny. Okolie smrdelo dlhú dobu, lebo červy a mravce len pomaly odpratúvali zdochliny, keď už nebolo tých veľkých hrobárov. Kto vie, koľko drobných zvieratiek a vtákov ešte zabila tá nešťastná fľaštička strychnínu!

(Kapitola z anglickej knihy J. Šveca: AFRICA, MY LOVE.)

SUBWAY

Jozef Vágovič

Stovky rúk siahlo za držadlom,
povedal by som, ako žiadosť
o milosť dajak zadržať lom

svojich sŕdc, z ktorých preráža osť
nelásky. Úctu povešali
tiež. Zostáva im vzdych a žiaľ. Dosť

ešte, že v tomto divom šiali
za hmotou, kam ich nutnosť vezie,
niet zvady ako na koštiali.

Toto je subway mojej verzie.

MOST — JEHO VÝZNAM A ZÁSTOJ

(Z prejavu pri šesťdesiatke jeho redaktora*)

Pohľadi Slovenskje napomáhajte prácami
a rozširujte; je to teraz jedinuo naše
slovo v tej tichosti mrzútej.

Ľudovít Štúr v liste B. Hroboňovi.

Na význam, podstatu a prínos šesťdesiatnika Mikuláša Šprinca, básnika a redaktora poukázali už iní pred nami.

S menom jubilanta sú spojené ale i mnohé iné podujatia v našom exilnom vzdelanostnom živote. Z nich nadovšetko redaktorsko-vydavateľská činnosť vydáva svedectvo o vytrvalej, idealisticky húževnatej obetavosti. Myslíme tým predovšetkým už na uzavretých 21 ročníkov MOSTA. V nich sa prejavil sústavný integračný talent, osobnosť, ktorá nás zväzovala roztratených najmä od slova a pera v exile, ktorý trvá už roky.

V poslednom lanskoročnom dvojčísle (Roč. 1974, č. 3-4) tohto štvrťročníka pre slovenskú kultúru priatelia, priaznivci i tlačiari bez vedomia jeho redaktora «zašarapatili si» radostnými príspevkami na počesť zodpovedného. Spravili tak bez opýtania sa v duchu uznanlivého obdivu za *labor improbus,* čiže za drinu pri vyše dvadsať ročnom redigovaní.

Veď život slovenských periodík, revuí venovaných kultúre, literatúre a pohľadom na umenia i vedu býval kratší alebo dlhší.

Hrubé zväzky modernej bibliografie časopisectva Slovákov sú aj cintorínmi mnohých časopiseckých podujatí. Boli to často

* Prejav bol prednesený na slávnostnom hudobno-poetickom odpoludní, ktoré usporiadala Cleveland Public Library v novembri minulého roku na počesť šesťdesiatnika Mikuláša Šprinca vo veľkom auditóriu. Program viedla riaditeľka Foreign Languages Book Dept. pani Nataša Bezugloffová-Jevtušenková. Slávnosť bola pod protektorátom Ethnic Studies Center of Cuyahoga Community College a Slovenského Ústavu Cleveland-Rím. Slovenský ústav odovzdal jubilantovi medajlu «Benemerenti laurea.» Jej prvým držiteľom bol Andrej Žarnov.

nadšenecké vydavateľské rozbehy a nástupy. No, pretože sa mnoho ráz neviazali k životu a ku skutočným životným a dobovým potrebám kultúry, zanikli. Vyhasli po krátkom slamennom vzplanutí, hoci ich začínali tlačiť so silným programovým slovom, prehláseniami a hlučnými predsavzatiami.

Prelistujte len bibliografie našich časopisov od tých «prešpurských kurierov» — osvietencov spred 200 rokov až podnes doma i v zahraničí a zistíte, že MOST pri svojom životnom rozpätí 21 rokov dožil sa mužného veku, vydávaný za morom, v cudzine a v diaspore milovníkmi a pestovateľmi krásy slovenského slova i umenia. Mnohé trvania domácich časopisov zdajú sa byť vekove detskými. Poniektoré, ako zistíte, zanikli po prvých číslach, iné po dvoch-troch rokoch v nedospelej útlosti.

Pamätáme sa, ako nám na našich stredných školách pri prednáškach o literatúre a vzdelanosti zdôrazňovali význam niektorých časopisov, ich vekovú a historickú dôležitosť. Napríklad význam vychýrených *Hlasov* (vyšlo z nich len šesť ročníkov) a Hlasistov — s náležitým zdôrazňovaním ich čechoslováckeho zamerania a realizmu) v základoch vysneného romantickými vidinami Palackého a Havlíčka v minulom storočí. (Viď «Hlasové o potřebě.»). *Prúdy* dožili sa len päť ročníkov, *Kultúra* 16 ročníkov. (Na niektorých ročníkoch si brúsil svoje redaktorské umenie aj M. Šprinc). *Nástup* 8 ročníkov. *Dav, Elán, Slovenské smery* atď., aby sme len príkladmo poukázali zaniklé i založené počas našej «tvarujúcej sa» mladosti.

Most pod priamočiarym vedením, vekom zmužilosti a vytrvalým tónom prekonal všetky. Trvalo vydavateľstvami nefundovaný, bez verejných alebo organizačných peňazí a okrem toho bez širokého čitateľského zázemia. Dvíha sa pred nami oblúkmi svojich ročníkov, betonovaných železným idealizmom práce a nadšenia redaktora. Spoza siedmych morí na tomto Moste hýbu a schodia sa plody slovenského umu i sŕdc.

No pri takej príležitosti patrí sa stratiť čo i len slovo o jeho ráze a poslaní. Obidvoje sa nesie neotrasne a zámerne v nezlomnej a nenarušovanej zdravej tradícii (sťaby hurbanovskej) kmeňovitosti slovenskej a kresťanskej v dotykoch so šírym svetom a voľnosťou prejavu.

Most živo a plynulo, húževnato — hoci v cudzote — snaží sa stále udržať vatru takej kultúrnej tradície Slovákov v národnom

jazyku slovenskom, ku ktorej prvú ľudovú iskru osvety vykresal Anton Bernolák na hradnom semeništi v Bratislave a potom vo svojej *Gramatike*, vydanej r. 1830.

Z tejto bernolákovskej iskry organicky, s udobrením barda slovenských básnikov a kriesiteľov Jána Hollého v duchu vtedajšej kultúrno-vzdelávajúcej ekumenickosti etnickej génius Ľudovíta Štúra a intuitívne nadšenie Jozefa Miloslava Hurbana mohutne rozvatrili oheň a ďalšie svetlá pre našu vzdelanosť, slovenskú reč, a tým aj večný život nás ako autochtonného a moderného národa.

Rozplamenila sa slovenčina i slovenskosť potom už vo všetkých horských kotlinách a údoliach pod Tatrami. Počínajúc od Devína až po Vihorlát a Užhrad nad Uhom a žiari nám dodnes v duši našej aj za veľkými vodami.

O dobrých 128 rokov patriarchálny titul *Slovenských pohľadov*, vydávaných J. M. Hurbanom, ako vravieval «v kmeňovitom nárečí Slovákov» ako revue svojimi ročníkmi vekove prerastá *Most*. Za 21 ročné jestvovanie *Mosta* patrí sa nám dnes poďakovať jeho prvému vydavateľovi a štedrému mecenášovi Rev. Jánovi Lachovi z Whiting, Ind., a za jedinečné porozumenie prvému predsedovi Slovenského ústavu v Clevelande, osv. pánovi opátovi Teodorovi J. Kojišovi, O.S.B. za prístrešie, ktoré poskytol Mostu. A zrejme nezištnosti autorov — prispievateľov zo všetkých svetadielov, nehonorovanej práci redaktora a administrátorov. Nie na posledom mieste aj poniektorým idealisticky dojatým finančným podporovateľom, ktorí nechcú, aby sme ich mená pri tejto príležitosti spomínali. Boli časy, keď slovenskí misionári a kňazi po šírom svete tvorili takmer polovicu predplatiteľov Mosta a bolo to Opátstvo sv. Andreja-Svorada v Clevelande, ktoré im umožňovalo obnoviť si každoročné predplatné.

Aby sme sa rozumeli: neprirovnávame Most k Slovenským pohľadom hurbanovským, krčméryovským, mrázovským, mečiarovským. Považujeme Most za ich novodobé genetické pokračovanie, ktoré ďalej kvitne na cudzích skalách ako odviate zrno za oceán. Slobodne rozkvitajúc spája umné hlavy pestovateľov slovenského krásna a vied; dýcha vôňu našej kmeňovitosti. Slúži len jednému duchu, géniovi slovenskosti v rúchu večných životných právd a kmeňovej ekumenie.

A dnes to je hlavné. Najmä dnes. Redakcia Mosta nemusí sa

kultúrnym inžinierovaním, «kírovčinou» a splošťovaním poklonkovať zle pochopenej socializácii kultúry. Lebo nie je a nemusí byť donucovaním poplatná nijakému «prerozumu» mocipánov, uľakaných o svoju dočasnú moc a postavenia. Ba nemusí sa poddávať ani želaniam drabantov kultúry alebo rabulistickým partokratom zožieraným strachom na zneľudštenom trasovisku.

V tomto bode slovenský intelektuálny exil vidí neoceniteľný význam Mosta aj pre dnešnú podtatranskú «tichosť mrzutú». Lebo Most je nateraz — aby sme sa zasa s Hurbanom vyjadrili — «to teraz jedinuo slovo slovenskje v každom ohľade a zámere». Po postupne prehrávaných a prehratých pozíciách doma servilitou už aj pred storočím v našej otčine prepadávali sa sloboda slova i činu v «temnotách a nevôli». Pod tlakom bratských — nebratov a susedských — nesusedov, sebcov. Vrážali lakte do slovenských rebier so sladkými slovami súžitia až po slávnostnú papierovú federáciu. Napokon všetko obťali úlisnou «salámovou» technikou administratívnych novelizácií. Postupne zužovali ich slobody a práva a okresali byrokratickým tesákom centralizácie.

V kulte strachu, v nevyžitosti a v neživotnosti, «kmeň a národ náš» je aj dnes usmerňovaný i na poli kultúrnom. V umeniach i vede dusí sa dnes doma duša i génius národa znovu v tej pancierovej «tichosti mrzutej». Dusia sa v novodobe zdokonalenom diktáte partokratov. Lebo doma dnes niet vedúcich ľudu. Sú len mocenskí reprezentanti diktátu Strany — tej rosolovitej konzistencie, «psovských ruvačiek pod kobercom.» Tyranizovanie jednotlivcovi génia národa, otravovanie ľudskej osobnosti. Dnes na Slovensku aj estetiku, aj vedecké vyhodnocovanie určuje demagogická denná «potreba strany», tej čiastkovej skupinky zastrašených otrokov, ktorá sa skrýva v sociálnej temnote klík a intríg. To kráľovstvo večného trasoviska; ríša zakríknutosti, kde škrtia nemilosrdne slobodu osobného i umeleckého prejavu.

V duchu neotrasiteľnej, nezahriaknutej, geneticky osvedčenej, zdravej a životne vznešenej tradície vďačia sa (práve pre vyše uvedené príčiny a stav doma) «Pontifexovi» slovenskej kultúry v cudzine Mikulášovi Šprincovi mnohí Slováci v šírom, ba nerozdielnom svete. Najmä v tom slobodnom pre tvorbu. V ňom voľne povieva nehatené slovenské myslenie, slovenský prejav

a tvorba. Bez poddanských zábran pánčenia a strachôt, do ktorých pozícií doma často zatláčajú akoby do hrobového odmlčania sa najtalentovanejších tvorcov, márniacich svoje sily o holé jestvovanie.

Diktujú «inžinieri kultúry» nacvičenými spôsobmi stepnej úskočnosti a nordickej surovej tvrdosti. «Ale boli sme aj pred Tatármi i Turkami». Slovenská kultúra i povaha «premostila» už mnohé časy tak, ako teraz Most, hoci aj ponad moria a popod oblaky.

Jozef G. Cincík

SLOVÁCI A PETRARCA

Milan S. Ďurica

Náčrt bilancie šiestich storočí a jedného jubilea

Šesťkrát sto rokov delí nás od onoho 18. júla, ktorý Francescovi Petrarcovi, keď už «životom prešiel do konca chodníka» a v presvedčení, že sa «už nažil dosýta» a že «nehodno žiť až do zunovania,» naplno ďakoval «Kristovi, svojmu Bohu, ktorý najlepšie vie, či je nám lepšie žiť alebo umrieť», v skutočnosť obrátil túžbu, čo ho spaľovala:

Preč z hustých temnôt! Tu ma osud kára.
Výš leťme, kde mi túžba dávno chcela
uvidieť Boha. I ju — moju ľúbu.

Ó, šťastný deň, keď vyjdem zo žalára
zeme a zhodím bútly obal tela
sťa ošumelú, ťažkú, starú šubu.

(CCCXLIX)

Šesťkrát sto rokov veľa znamená i v meradle všeľudských dejín. V takomto časovom rozpätí krpatia, ba miznú aj skutočné hodnoty momentov, lebo «čas všetko mení — i časy». Ak dnes Francesco Petrarca žije — a stačí poukázať na celý rad petrarkistických publikácií, kongresov i osláv, ktorých sme boli svedkami v jubilejnom roku — už toto samo je jasným dôkazom, že ide o ducha, čo prevyšuje hodnoty chvíle, o ducha, pred ktorým sa zohol aj zub času.

Preto spontánne sa nám vnucuje za tému týchto riadkov otázka: Aké boli v dávnej i nedávnej minulosti a aké sú dnes vzťahy medzi Slovákmi a Petrarcom? Poznal Petrarca Slovákov? Poznali Slováci Petrarcu živého, čítali jeho diela, uviedli ich do svojej kultúry? Ak hej, stalo sa to priamo, bezprostredne, alebo skrze iných a akých sprostredkovateľov? Mali Slováci účasť na mohutnom ohlase, čo vyvolalo Petrarcovo dielo v kultúrach európskych národov a ktorý vošiel do dejín pod menom petrarkizmus? — Ako vidíme, otázka nie je jedna: plynie z nej celý rad problémov, na ktoré, žiaľ, slovenské literárne dejiny a najmä komparatistika dlhujú nám doposiaľ takmer všetky odpovede.

Naskutku, v prístupných a už pomerne vyčerpávajúcich slovenských bibliografiách a katalógoch zachovaných knižníc veľmi dlho musíme listovať, kým naďabíme na meno Petrarca. A na aritmetickú bilanciu zistených jednotiek takmer nám vystačia prsty jednej ruky...

Načim teda zaorať pole neorané.

Preto nebudeme cieliť na výsledky vo forme bezpečných zistení a dokázaných konklúzií, lež uspokojíme sa s vyhľadávaním náznakov, možných ciest a chodníkov, ktoré bude treba trpezlivo šliapať, aby sme raz došli k cieľu.

Na prvú z otázok, čo sme si položili, možno takmer s istotou odpovedať, že Petrarca osobne nepoznal Slovákov. Ani v jeho dielach, ani v životopisoch nenachádzame ničoho, čo by nás oprávňovalo na inú hypotézu.

Nie tak jednoznačná ukazuje sa však odpoveď, ak zameníme podmet a predmet tej istej otázky: Poznali Slováci žijúceho Petrarcu? Aj keď slovenské pramene nám doposiaľ nič o tom nezjavili, sme oprávnení tvrdiť: Slováci určite mohli poznať Petrarcu ešte za jeho života, a to najmä počas jeho pobytov v Benátkach, v Padove (1349-51 a 1361-69) a potom v Arquà

(1370-74). Na univerzite v Padove, ktorá bola založená roku 1222, už od roku 1231 máme dokumentovanú prítomnosť študentov z Uhorska, medzi ktorými značné percento povždy tvorili aj Slováci.[1] V rokoch 1341-74, kedy Francesco Petrarca už predstavoval kultúrnu i politickú osobnosť európskeho formátu, študovali v Padove najmenej štyria «Uhri». (A vieme, že nie všetci študenti dávali sa imatrikulovať u patričných *nationes* a tiež, že nie všetky matriky sa nám zachovali.[2]) Zo spomenutých štyroch «Uhrov» traja pochádzali z ostrihomského arcibiskupstva, ktorého územie sa rozprestieralo takmer na celé Slovensko. Ba jeden z nich, registrovaný ako Wilelmus de Altemburg, ktorý umrel v Padove roku 1359 a je pochovaný v bazilike sv. Antona, bol farárom v Cíferi.[3] Cífer je však stará slovenská obec. Ešte pri sčítaní ľudu roku 1900 — teda po desaťročiach tvrdej maďarizácie — z 1721 obyvateľov Cífera hlásilo sa 1443 (takmer 84%) za Slovákov.[4] Ak teda maďarskí historici neváhali prepísať meno toho cíferského farára ako Óvari Vilmos,[5] isteže aspoň takým právom môžeme my hovoriť o Viliamovi Starohradskom (z Trenčianskej, okres Žilina). Je takmer nemysliteľné, že by padovský študent oných rokov nebol dajakým spôsobom poznal, ba i osobne videl Francesca Petrarcu, ktorý bol od roku 1348 kanonikom kapituly pri padovskej katedrále. To platí aj o ďalších dvoch známych «Uhroch» v Padove, ktorí sú registrovaní iba krstnými menami a príslušnosťou k cirkevnému úradu: Ján, prepošt od sv. Juraja z Ostrihomu a Michal, ostrihomský kanonik.[6] Nenačim zabúdať, že «Uhri» v tom čase študovali aj na iných talianskych univerzitách, najmä v Bologni a vo Ferrare, neďaleko Padovy. Môžeme teda pokladať za veľmi pravdepodobné, že aspoň niekoľko v Taliansku študujúcich Slovákov priamo poznalo Francesca Petrarcu v poslednom úseku jeho života v Padove. Nemáme však zatiaľ nijakého podkla-

1 Stručný výťah z pripravovanej štúdii o tejto otázke uverejnil som pod titulom *Padovská Universitatas Studiorum a Slováci* v týždenníku *Slovák v Amerike*, Middletown, Pa., r. LXXXII, č. 823-827.

2 A. VERESS, *Matricula et Acta Hungarorum in Universitate Patavina studentium (1264-1864)*, Budapest, 1915, str. XI.

3 *A. VERESS, op. cit.*, str. 2 (s udaním ďalších prameňov).

4 L. NIEDERLE, *Národnostná Mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu z roku 1900*. Praha, 1903, str. 11.

5 *A. VERESS, op. cit.*, str. 2.

6 A. VERESS, *op. cit.*, str. 2-3.

du, aby sme sa mohli vyjadriť o prípadnom priamom prenesení jeho diel na Slovensko a o uvedení jeho myšlienok do slovenskej kultúry.

Nechýbali zato iné pramene, ktoré mohli sprostredkovať poznanie Petrarcu a jeho diela na Slovensku. Isteže návšteva Korunovaného básnika u cisára Karola IV. v Prahe roku 1356 znamenala politickú, no ešte viac kultúrnu udalosť pre celú strednú Európu.[7] Na nedávno predtým založenej pražskej univerzite mohol už tiež študovať dajaký Slovák, ak nie priam z Uhorska, tak aspoň z Moravy.[8] Potom kancelár Karola IV., Ján ze Středy, priateľ a ctiteľ Petrarcov, stal sa neskôr *dulcis Francisci memoria numquam separatus* — biskupom v Olomouci a mal čulé styky so vzdelancami Uhorska, a teda predovšetkým už i priestorove najbližšieho Slovenska.[9] Humanistická kultúra prenikala do krajín strednej Európy i priamo z talianskych stredísk a jej pionieri, bývalí kolegovia-študenti, pestovali priateľské styky i po návrate domov.[10] Latinský jazyk, ešte stále spoločný, dával kultúre nadnárodný charakter i napriek tomu, že práve humanisti začínali utvárať i «ľudové» (dnes by sme povedali: národné) písomníctvo.

Pri kolíske uhorského humanizmu stojí Pier Paolo Vergerio (1370-1444), ktorý bol komentátorom Petrarcovej *Afriky* a jeho biografom. Vyše sto rokov trval priamy duchovný vplyv tohoto veľkého humanistu na kultúrny život celého Uhorska. [11] Stačí si len spomenúť na filozoficko-politické a náboženské náhľady Mateja Korvína a jeho humanistického dvora. Z prvých troch veľkých uhorských humanistov — ktorých Vespasiano da Bisticci označuje ako *italianati* (asi: potaliančenci) — iba jeden bol Maďar.[12] A prvý z nich, Ján ze Středy, neskôr zvaný Vitéz, pochá-

7 Viac o tom A. CRONIA, *L' opera latina del Petrarca nella letteratura ceca, Studi Petrarcheschi*, Bologna, zv. V, 1952, str. 300 a nasl.

8 Cfr. B. VARSÍK, *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*. Bratislava 1926. [Sborník Filosofickej fakulty university Komenského v Bratislave, roč. IV, č. 45 (7)]. Pre neskoršie obdobie: F. KAVKA, *Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století, Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. a 16. storočí*. Red. L. HOLOTÍK a A. VANTUCH. Bratislava, 1967 (v ďalšom len: *Humanizmus...)*, str. 137-146.

9 A. CRONIA, *La fortuna del Petrarca nella letteratura ceca*. Firenze, 1933, str. 4. — O korešpondencii F. Petrarcu s Janom ze Středy: P. PIUR, *Petrarcas Briefwechsel mit deutschen Zeitgenossen*. Berlin, 1933.

10 Cfr. J. ABEL, *Annalecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest-Leipzig, 1880, str. 90 a nasl.

11 T. KARDOS, *Devotio moderna na Academii Istropolitane, Humanizmus...*, str. 37.

12 P. RUZICSKA, *Storia della letteratura ungherese*. Milano, 1963, str. 215.

dzal z rodiny Šafárovcov, ktorá vlastnila rodové majetky na území ostrihomskej diecézy v obci Čív.[13] Táto obec ešte roku 1900 z 1493 obyvateľov počítala 1380 (teda 92,3%) Slovákov.[14] Iba v XIV. storočí sa Šafárovci presťahovali na juh do Slavónska, kde sa Ján narodil. Tento Ján Šafár-Vitéz, keď sa stal ostrihomským arcibiskupom, pričinil sa o založenie prvej univerzity na území Slovenska (*Academia Istropolitana*, 1467) a stal sa aj jej prvým kancelárom. Jeho synovec, Ján z Čazmy, zvaný Pannonius, ním samým vyslaný na štúdiá do Ferrary a Padovy, napísal petrarkisticky inšpirované dielo *Pro pacanda Italia* (1452).[15] Aj vplyv Jána Pannonia ostal dlhotrvajúcou konštantou kultúrneho vývoja Slovákov. Na vydaní jeho diel v Bologni roku 1522 zúčastnili sa dvaja slovenskí humanisti: Ondrej Jastrabín a Ján Krstiteľ z Banskej Bystrice.[16] Ešte roku 1559 veľký Ján Sambocký z Trnavy počas svojho študijného pobytu v Padove vydal *Iani Pannonii... illius cum omni antiquitate vatis comparandi, lusus quidam, et epigrammata, nunc primum inuenta, et excusa*.[17] Zaujímavé je konštatovať, že Sambocký sa v Padove nikdy neregistroval ako *Hungarus*, lež dôsledne sa vždy podpisoval tiež *Pannonius* s doložkou *Tirnauiensis*.

Keď po Moháči Turci prenikli na územie Uhorského kráľovstva, ktoré sa postupne scvŕklo na máločo viac, ako je dnešné Slovensko a práve Slovákmi obývané kraje tvorili po dve storočia územné jadro Uhorska, aj úloha zachovania kultúrneho dedičstva pripadla vo zvýšenej miere Slovákom. Nie je náhoda, že v XVI. a XVII. storočí vidíme Slovákov v hojnejšom počte než predtým na rozličných európskych univerzitách a to nielen v postavení študentov, lež aj ako členov profesorských zborov a nositeľov akademických hodností. Spomeňme iba Ondreja Dobšinského, Petra Liptovského a Jána A. Košického v Krako-

13 P. RATKOŠ, *Vzťah Jána ze Středy a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitana*, *Humanizmus...*, str. 71.

14 L. NIEDERLE, *Národnostná Mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu z roku 1900*. Praha, 1903, str. 108.

15 P. RUZICSKA, op. cit., str. 221.

16 J. MIŠIANIK, *Vývin humanizmu na Slovensku, Humanizmus...*, str. 213.

17 A. VERESS, *op. cit.*, str. 62; na str. 61 reprodukuje celý titulný list tohoto vydania.

18 V. URBAN, *Slovensko-poľské vzťahy v epoche obrodenia a reformácie (polovica 15. až začiatok 17. storočia)*, Humanizmus..., str. 374-391; E. KOVACS, *Vzťahy krakovskej univerzity k Slovensku za renesancie, Humanizmus...*, str. 147-161.

ve;[18] Jána Jesenského, Vavrinca B. Nedožerského, Petra Fradelia a Daniela Vasila v Prahe;[19] Jána Nitrianskeho, Antona Šintavského, Beňadika Zvolenského, Michala Prievidzského, Jána Levočského, Tomáša Kreucznera, Vavrinca a Mateja Krompašských, Sindroma Kežmarského a Mateja Spišského vo Viedni.[20] U viacerých z týchto učených Slovákov nájdeme stopy duchovného dedičstva Francesca Petrarcu. No chýba nám ešte akákoľvek systematická analýza ich spisov a ich akademickej činnosti, aby sme mohli bližšie určiť ich priame či nepriame duchovné príbuzenstvo s Petrarcom.

Pred štyridsiatimi rokmi jeden z najvynikajúcejších talianskych slavistov tohoto storočia a bezpochyby najlepší taliansky bohemista a slovakista, profesor Arturo Cronia — ktorý vyučoval aj na bratislavskej univerzite a založil tiež prvý Ústav talianskej kultúry na Slovensku — podnikol «namáhavý prieskum hlavných knižníc a archívov» na celom území Česka i Slovenska, aby zistil prítomnosť kódexov a prvotlačí Petrarcových diel.[21] Zo Slovenska vrátil sa doslovne s prázdnymi rukami. Po Petrarcovi nepodarilo sa mu vysliediť ani stopy.

Nečudo však. Ak si uvedomíme, akým a koľkým živelným pohromám a najmä vandalským pustošeniam nielen v dávnejšej minulosti, ale i v nedávnych ešte časoch boli na Slovensku vystavené kultúrnym národom posvätné trezory vedy a kultúry, ktorými sú knižnice a archívy, môžeme byť radi, že sa zachovalo aspoň to, čo konečne a naozaj záslužne Matica slovenská a Slovenská archívna správa dali katalogizovať a tým aspoň registračne zachovať, dúfajme, naozaj «na večné časy».

S potešením zistili sme z prístupných prameňov, že aj na Slovensku predsa sa len zachovalo aspoň pár petrarkistických prvotlačí. Je to predovšetkým dobré bazilejské vydanie *Diela* Francesca Petrarcu z roku 1496, ktoré sa nachádza v Šarišskom

19 B. VARSIK, *Slovensko a európska vzdelanosť v 15.-16. storočí, Humanizmus...*, str. 128-136; J. POLIŠENSKÝ, *Vztah Jessenia a Fradelia ke Slovensku*, ibidem, str. 321-331.

20 M. KUČERA, *Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530, Humanizmus...*, str. 173-188.

21 A. CRONIA, *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millennio.* Padova, 1958, str. 695; miesto sa vzťahuje na jeho referát: *Inchiesta petrarchesca in Cecoslovacchia. Contributi bibliografici.* Roma, 1935. Predmetom jeho prieskumu na Slovensku boli «všetky verejné i súkromné knižnice Bratislavy, františkánsky kláštor v Hlohovci, kláštor premonštrátov v Jasove, štátna knižnica v Košiciach, Čaplovičova knižnica v Dolnom Kubíne, františkánsky kláštor vo Skalici a grécko-katolícky seminár v Užhorode»

múzeu v Bardejove.[22] Petrarca teda nebol cudzí kvitnúcemu východoslovenskému humanizmu XVI. storočia, ktorý dosahoval skutočne európsku úroveň. O prítomnosti Petrarcu aj v jezuitských školách XVII. storočia na Slovensku svedčí Petrarcovo dielko *Psalmi poenitentiales,* asi z roku 1491, ktoré bolo zaregistrované v knižnici kolégia Spoločnosti Ježišovej v Košiciach roku 1657. (Aj univerzitná knižnica v Bratislave vlastní jeden exemplár tohoto diela.)[23] Nie je toho veľa, no práve dosť na odstránenie trápneho pocitu doterajšej neuveriteľnej úplnej prázdnoty.

Je pravda, že vo strohej duchovnej atmosfére reformácie, náboženských bojov a najmä potom v období habsburgskej rekatolizácie a ňou nastoleného trváceho štýlu verejného i kultúrneho života nemohlo sa ujsť veľa životného priestoru Petrarcovej poézii v ľudovom jazyku a s erotickou inšpiráciou. No nesmieme zabúdať, že za Habsburgovcov vládna cenzúra bola skôr byrokratickou formalitou a že už vonkoncom nejestvovali nijaké «colné predpisy» na znemožnenie dovozu literatúry tlačenej mimo hraníc monarchie. Konečne iste nie menej «frivolné» diela Petrarcovho súčasníka Giovanniho Boccaccia nechýbali azda ani v jednej významnejšej slovenskej knižnici zašlých storočí, ba boli aj na Slovensku viac ráz tlačené. [24] Preto aj pomerná neprítomnosť Petrarcových diel na Slovensku ostáva problémom, na ktorý načim hľadať uspokojivú odpoveď.

Stopy Petrarcovho vplyvu bude treba starostlivo odokrývať a skúmať, aby sme si mohli o ňom raz urobiť historicky podložený obraz. Nachádzame ich napríklad v maďarskej poézii Bálinta Balássyho [25] zo XVI. storočia. Barón Balássy však narodil sa a veľkú časť svojho života prežil na svojich stredoslovenských majetkoch, hovoril po slovensky a veľmi pravdepodobne aj po slovensky písal. [26] Do súvislosti s jeho básnickou tvorbou kladú niektorí autori aj roku 1958 vo Viedni objavený kódex z roku

22 *J. KOTVAN, Inkunábuly v Košiciach, v Jasove a v Spišskej Kapitule.* Košice, 1967, str. 129-130.

23 *Ibidem,* str. 185 a str. 111.

24 Cfr. popri citovanom diele J. KOTVANA aj J. ČAPLOVIČ, *Bibliografia tlačív vydaných na Slovensku do roku 1700.* Martin, 1972, diel I (zaokrýva mestá: Banská Bystrica, Bardejov, Bratislava, Hlohovec, Komjatice, Košice, Levoča).

25 P. RUZICSKA, *op. cit.*, str. 352-356.

26 L. von GOGOLAK, *Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes, I.* München, 1963, str. 53-54.

1604, obsahujúci osem slovenských a maďarských básní zo XVI. storočia, ktoré prepísal Ján Jób Fančali, liptovský šľachtic z Prosieku a Dlhej lúky.[27] Takisto určité stopy Petrarcovho vplyvu bude možno zistiť u Balássyho imitátorov Jána Rimaja a Petra Benického,[28] ktorí písali latinsky, maďarsky, aj slovensky. V diele prvého významnejšieho slovenského humanistu, Martina Rakovského [29] (ktoré práve vyšlo v nakladateľstve Veda v Bratislave [30]) tiež asi bude možno nájsť petrarchistickú inšpiráciu.

Osobitnú pozornosť spod zorného uhla našej problematiky zasluhuje si aj didakticko-vedecká a publikačná činnosť trnavskej univerzity (1635-1777). Vieme, že roku 1706 vyšlo v jej tlačiarni doteraz jediné nám známe na Slovensku tlačené dielo Francesca Petrarcu: *Harmonia philosophica seu Principia animum humanum regulantia.* Nemali sme, žiaľ, možnosť oboznámiť sa priamo s obsahom tohoto zväzku, ktorého titul neuvádzajú bežné Petrarcove bibliografie.

Z XVIII. storočia spomeňme aspoň Samuela Rožnaya, ktorý prekladal do slovenčiny básne prvého veľkého petrarkistu maďarskej literatúry, Sándora Kisfaludyho, zvaného «maďarským Petrarcom».[31]

Ale až XIX. storočiu osud rezervoval česť uviesť Francesca Petrarcu do slovenskej literatúry celkom jasným, jednoznačným, vedomým a naozaj vydareným petrarchistickým básnickým dielom. Takým boli podľa súhlasného úsudku súčasnej i neskoršej odbornej kritiky *Básně* Jána Kollára z roku 1821.[32] Aj keď Kollár poznal Petrarcu veľmi pravdepodobne iba z nemeckých prekladov,[33] «zaľúbil sa doň celý» (A. Cronia) a koncipoval

27 J. MISIANIK, v úvode diela *Antológia staršej slovenskej literatúry.* Bratislava, 1964. Cfr. MISIANIK-ECKHARDT-KLANICZAY, *Balassi bálint szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei.* Budapest, 1959.

28 J. MISIANIK, *Dejiny staršej slovenskej literatúry,* Bratislava, 1958, str. 176-181.

29 R. PRAŽAK, *Působení Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v Uhrách a jeho odraz v době* obrozenské, Humanizmus..., str. 361.

30 M. RAKOVSKY, Opera omnia. Zobrané dielo. Bratislava, 1974

31 M. PISUT, *Základy obrodeneckej literatúry,* M. PISUT-K. ROSENBAUM-V. KOCHOL, *Literatúra národného obrodenia.* Bratislava, 1960, str. 76. Cfr. P. RUZICSKA, *op. cit.*, str. 547.

32 Stačí len spomenúť autorov ako Kovář, Jakubec, Vrchlický, Murko, Pacák, Cronia, Bukáček, Fischer, ktorí sa dôkladne zaoberali touto témou. Pre podrobné údaje cfr. J. V. ORMIS, *Bibliografia Jána Kollára.* Bratislava, 1954.

33 A. CRONIA, *La fortuna del Petrarca nelle lettere e nelle arti ceche dell' Ottocento.* Padova, 1961, str. 16. — Súhlasne aj V. TURCANY, *Petrarcov vavrín.* Bratislava, 1974, str. 258.

svoje základné básnické dielo úplne *ad imaginem et similitudinem* Petrarcových «Veršov». Poznáme osudy *Básní* i Kollára samého. Bolo tragédiou tohoto veľkého ducha, že proti lepšiemu presvedčeniu dal seba i svoje dielo totálne do služieb jazykovej i národnej fikcie «československej». Utrpela tým nielen vnútorná básnická hodnota jeho životného diela, ale i sám básnik, ktorého Slováci ignorovali a Česi nikdy celkom za svojho neprijali. Kollár vyjadril toto svoje hlboké sklamanie práve v sonete, ktorým odpovedá na jeho porovnávanie s Petrarcom:

jeho znělky nepodlehly času
a mé se už dávno rozbily
o zdi Tater tvrdých bez ohlasu. (1832)

Toto nám vysvetlí aj skutočnosť, že taký petrarkista európskeho formátu, akým bol bezpochyby Ján Kollár, ktorý aj v českej literatúre vyvolal čulý petrarkistický ruch s celou školou epigonov, vo slovenskej literatúre ostal celkom izolovaným zjavom, skutočne «bez ohlasu».

Možno dôkladný rozbor Sládkovičovej *Maríny* nájde v nej určité petrarkistické reminiscencie. Bude načim stopovať po prameňoch zmienok o Petrarcovi, čo sa nachádzajú v dielach Jána Kalinčiaka [34] a Jozefa M. Hurbana. No aj tu, naskutku veľa toho nieto.

A prekladatelia?

Ani tých nebolo veľa, ba veľmi, veľmi málo. Na prvý, bojazlivý pokus priblížiť Petrarcu Slovákom v priamom preklade odvážila sa, nakoľko sa nám to podarilo zistiť, Ľudmila Podjavorinská. No po skromnej *Ukážke z básní Petrarkových* (boli to sonety LXI a CCCXLVIII), ktorú jej uverejnila «Dennica» roku 1904, zdá sa, že prekladateľka stratila odvahu pokračovať v diele.

A potom zase cez dlhé desaťročia nikto a nič.

Kritický a s talianskymi klasikmi spríbuznený pohľad Karola Strmeňa objavil jedinečnú analógiu medzi pomerom Petrarcu k jeho Laure a Valentína Beniaka k jeho Žofii z hľadiska metamorfózy objektu poézie vo funkcii autoštylizácie básnika.[35]

34 J. KALINCIAK, *Rozpomienky na Ondreja Sládkoviča, O literatúre a ľuďoch.* Bratislava, 1949, str. 87.

35 K. STRMEŇ, *Slovo o Petrarcovi,* F. PETRARCA, *Vavrín.* Rím, 1974, str. 19.

Dúfame, že nám podrobnou analýzou ozrejmí tento naozaj pozoruhodný paralelizmus dvoch veľkých básnikov.

No vráťme sa k prekladom. Zásluhu o uvedenie Petrarcu do slovenskej literatúry prvým obsažným výberom zo «Spevníka» majú Vojtech Mihálik a Ľudmila Peterajová, ktorí po drobnejších pokusoch zo študentských čias (uverejnených v «Ľude» roku 1949) darovali Slovákom *Sonety pre Lauru* (Bratislava, 1948). V elegantnom bibliofilskom zväzočku mohli sme tak po prvý raz čítať celých päťdesiat Petrarcových sonetov (39 za Laurinho života a 11 po Laurinej smrti) v kvalitnom slovenskom prebásnení. Pochopiteľné bolo nadšenie čitateľstva i kritiky, zaslúžené chvály. Viliam Turčány neváhal udeliť «vavrín prekladateľom».[36]

Chýbala však možnosť porovnávať.

Ale už roku 1972, keď vyšli v Ríme monumentálne *Návštevy* Karola Strmeňa, našli sme v nich aj tri Petrarcove sonety.[37] Keď sa potom ich počet čoskoro strojnásobil [38], dali sa už jasne vnímať nové totality v slovenskom preliati «tečúceho mramora» Petrarcovej taliančiny.

Boli to napospol predzvesti toho, čo v slovenskej literatúre mala akoby vyčariť šiesta storočnica Petrarcovej smrti. Ak šesť uplynulých storočí ukázalo sa nám máločo viac než životaprázdna púšť s neveľa náznakmi osamelých oáz, o ktorých ešte ani celkom nevieme, či sú to oázy alebo iba klamlivé fatamorgány, rok 1974 ostane istotne zapísaný zlatými literami v dejinách slovenského petrarkizmu.

Viliam Turčány, ktorý v spolupráci s Jozefom Felixom už bol uctil Danteho pri jeho nedávnej storočnici vynikajúcim prekladom *Pekla* z Božskej komédie [39], otvoril petrarkistický rok dvo-

36 Cfr. *Romboid,* Bratislava, 1968, č. 3, str. 68-69; *Nové slovo,* Bratislava, r. 10, 1968, č. 29-30, str. 17; *Revue svetovej literatúry,* Bratislava, r. 5, 1969, č. 2, str. 50-57, ktoré publikovali ukážkový výber z preložených sonetov. Pozri ďalej článok V. TURČANY, *Petrarcova Laura v slovenčine, alebo Vavrín jej prekladateľom (Nad Mihálikovým prekladom). Slovenské pohľady,* Bratislava, r. 85, 1969, 2. 11, str. 124-125 a č. 12, str. 122-132.

37 K. STRMEŇ, *Návštevy. Antológia zo svetovej lyriky.* Rím, 1972, zv. I-II, str. 263 a 271. Ide o dielo, ktoré by robilo česť hociktorej svetovej literatúre. Obsahuje vybraté poézie 225 autorov zo všetkých literatúr sveta, od kráľa Dávida až po súčasného Christophera Kocha, ktorý sa narodil roku 1932, v slovenskom prebásnení skutočne jedinečnej, teda ťažko porovnávateľnej dokonalosti. — Z Petrarcu obsahuje sonety CLXIV, LXI a CCCIX (zv. I, str. 96-98).

38 F. PETRARCA, *Šesť sonetov.* Preložil K. Strmeň, *Most,* Cleveland, Ohio, r. XX, 1973, č. 3-4, str. 41-45. — Ide o sonety II, XC, CLXI, CCIX, CCCX a CCCXII.

39 DANTE ALIGHIERI, *Božská komédia. Peklo.* Preložili V. Turčány a J. Felix. Bratislava, 1964.

ma teoretickými štúdiami: *Petrarcova poetika* [40] a *Prekladanie Petrarcovej poézie.*[41] Svoju teóriu o prekladaní ilustroval hneď na mieste niekoľkými výstižnými prekladmi *secundum Turčány.* A bolo by to stačilo, aby sme mohli hovoriť o novom slovenskom petrarkistovi. No nedávno vyšlo obsažné, knižné dielo Turčányho, *Petrarcov vavrín,*[42] ktoré dokazuje, že jeho autor je skutočne vynikajúcim petrarkistom, no nijako nie novým. Je to dielo priekopníckeho rázu, akých sme doposiaľ v slovenčine nemali a má čo povedať aj petrarkistom iných národov. Nie všetky literatúry majú taký spoľahlivý úvod do «obrovského fenoménu, aký predstavuje Petrarcova tvorba a petrarkizmus vo svetovej literatúre» (str. 284).

Aj Karol Strmeň, ktorý tiež k Danteho storočnici pripravil svoj slovenský preklad *Pekla* [43] — a profesor A. Cronia posúdil ho ako «najlepšie slovenské prebásnenie Božskej komédie» [44] — teraz vzdal naozaj dôstojný slovenský hold jubilujúcemu Petrarcovi. Vo Strmeňovom *Vavríne* [45] máme doposiaľ najúplnejší výber z Petrarcovho «Spevníka»: vyše sto básní, asi tretinu celého objemného diela. Strmeňa možno bez váhania nazvať kráľom súčasných slovenských prebásniteľov (ak smieme použiť tento novotvar na označenie «básnika, čo prekladá básnika, ako ho bol definoval Cronia). Jeho veľkou výhodou je i to, že môže Petrarcu predstaviť celého, akého ho objavil pri svojich «návštevách», v úplnej intímnosti poznania i umenia, existenčných napätí a konfliktov, pričasných i nadčasových ideálov a najmä v preniknutí jeho transcendentálneho «smädu po Bohu», v ktorom Strmeň právom vidí jeden z hlavných kľúčov k osobným tajom Korunovaného básnika.

Túto už bohatú slovenskú petrarkistickú žatvu jubilejného roka dopĺňa ďalší výber z «Veršov» Francesca Petrarcu. Gorazd Zvonický, ktorému sa pred niekoľkými rokmi dostalo nevšednej ešte cti, že jeho zbierka básní *Len črepy (Soltanto*

40 V. TURČANY, *Petrarcova poetika, Slovenská literatúra,* Bratislava, r. 21, 1974, č. 1, str. 36-80.

41 V. TURČANY, *Prekladanie Petrarcovej poézie, Revue svetovej literatúry,* Bratislava, r. 10, 1974, č. 1, str. 17-23.

42 V. TURČANY, *Petrarcov vavrín.* Bratislava, 1974, str. 284.

43 DANTE ALIGHIERI, *Peklo.* Preložil Karol Strmeň. Padova-Cleveland-Roma-München, 1965.

44 A. CRONIA, *L' «Inferno» di Dante tradotto in slovacco, L' Avvenire d' Italia,* Bologna, r. VXXI, 1966, č. 27, str. 3.

45 F. PETRARCA, *Vavrín. Výber z lyriky.* Preložil Karol Strmeň. Rím, 1974.

rovine) vyšla spolu s talianskym prekladom ako azda prvé slovensko-talianske literárne vydanie vôbec,[46] akoby sa chcel za to odvďačiť, pripravil tento svoj «Spevníček». Básne sme vybrali spolu, usilujúc sa jednak o to, aby slovenský milovník klasickej poézie dostal do rúk preklad všetkých najkrajších Petrarcových poetických foriem, teda nielen typických sonetov. *Cez pohľad k srdcu* — tak nazval Zvonický svoj výber z «Veršov» — vyšiel v edícii kultúrneho združenia, založeného na pamäť veľkého slavistu i slovakistu, profesora padovskej univerzity Artura Croniu, ktorého zásluhy o slovenskú kultúru neboli ešte náležite zhodnotené a ktorého životné dielo doposiaľ prináša vzácne plody nielen na poli talianskej slovakistiky, ale aj na jemu za živa osobitne blízkom záhone slovenskej literatúry.

Padova, v decembri 1974.

46 G. ZVONICKÝ, *Len črepy — Soltanto rovine*. Padova, 1969.
47 F. PETRARCA, *Cez pohľad k srdcu. Výber z «Veršov»*. Preložil G. Zvonický. Padova, 1974.

KULTÚRA PO TRIDSIATICH ROKOCH

Dr. Imrich Kružliak

«Ten veľký dar, ktorý nám v podobe mája 1945 dala sovietska armáda, nemožno premrhať ani na poli kultúrnom», tak končí Pavel Koyš svoj úvodník v januárovom čísle Slovenských pohľadov. V článku pod názvom «Kultúrna tridsaťročnica» pokúsil sa Koyš «bilancovať, chváliť» a dvoma troma slovami aj kritizovať vraj «búrlivý kultúrny zdvih», «veľkú kultúrnu tridsaťročnicu». Celá Koyšova bilancia nie je však ničím iným ako chválospevom na takzvané socialistické budovanie kultúry. Už dávno nepriniesli Slovenské pohľady tak prázdny úvodník ako tento. A práve Slovenské pohľady, časopis s najstaršou tradíciou na Slovensku, si voľakedy dával veľmi záležať na tom, aby jeho slovo nevyvolalo hluchosť, aby sa z jeho stránok ozývalo svedomie a zodpovednosť kultúrnych činiteľov a kultúrnych tvorcov.

«Rozvoj socialistickej spoločnosti by bol nielenže neúplný, ale priam deformovaný... ak by nerátal s rozvojom kultúry na báze materiálnych hodnôt», píše Pavel Koyš. Teda všetko, aj slobodu kultúrneho myslenia a tvorby treba chápať «na báze materiálnych hodnôt». Preto Koyš za najväčšie kultúrne úspechy socializmu považuje rozšírenie divadelnej siete, siete kín a knižníc, kultúrnych domov, a nie na poslednom mieste využitie bohatstva ľudového folklóru. Čo sa však po tieto tri desaťročia prevážne dostávalo do knižníc, do kín a divadiel — teda na obsah a hodnotu kultúrneho pokroku už Pavel Koyš nehľadí. Hlavná vec, že sa splnil plán, že dnes vychádza ročne vraj vyše dvetisíc titulov, že divadlá hrajú, že kiná bežia a že do knižníc pribúda kníh. Že z tých dvetisíc titilov okrem odbornej literatúry a pár pekných prekladov a sem tam aj nejaká pôvodná kniha poézie alebo reportáží, alebo kniha pre deti — je najviac brakovej propagačnej literatúry, ktorú nik nečíta, to už Pavel Koyš zamlčí. A tak isto zamlčí nezáujem publika o všelijaké propagačné, tendenčné domáce i cudzie filmy a často aj divadelné predstavenia. Áno, množila a množí sa u nás kultúra čísel, ale nemnoží sa kultúra hodnôt. A to je to podstatné.

Spoločnosť chce byť kultúrnejšou, má záujem o vyššie umenie, o univerzálnejšiu kultúru — to sa ukázalo niekoľko ráz za tých posledných tridsať rokov, keď prišlo k väčšiemu či menšiemu uvoľneniu. Hneď stúpala hodnota kultúry a aj záujem spoločnosti o kultúru. A čo je rovnako dôležité, stúpal aj zahraničný záujem o náš kultúrny život a jeho tvorbu. Koľko popredných medzinárodných cien si vtedy zo zahraničných festivalov odnášal náš film, koľko prekladov z literatúry sa zjavovalo v zahraničí, koľko výstav našich výtvarných umelcov videli počet-

né krajiny, koľko ráz tu vystupovali opera i hudobné súbory? A dnes — zjavujú sa tu iba ako lastovička v marci. Je to preto, že režim opäť prihrdúsil kultúrny rozvoj, že svojou politikou direktív a cenzúry znemožňuje slobodnú literárnu tvorbu, že rôznymi čistkami umlčal tucty popredných autorov, že umlčal aj filmových režisérov, že zastavil celý rad časopisov a podobne. A toto nazýva Pavel Koyš «búrlivým kultúrnym zdvihom», «veľkou kultúrnou tridsaťročnicou».

Je pravda, že tu aj po roku 1948 bola snaha pomocou «socialistického humanizmu» chrániť tradičné hodnoty našej národnej kultúry, nadväzovať na ne a pokračovať v ich ideách, ale režim hneď v zápätí znárodnil aj kultúru a urobil z nej vskutku «slúžku triedneho boja», postavil ju do služieb svojej protiľudovej, protinárodnej a protikultúrnej politiky. Tu nemusíme ani vyslovovať vlastné hodnotenia, stačí, keď si pripomenieme, čo sa v liberálnejších obdobiach povedalo doma. Bola to domáca kritika, ktorá hovorila o diktáte v kultúre, o nanucovacích administratívnych spôsoboch, ktoré zabíjali iniciatívu a slobodu myšlienky. A kto sa nepodriadil týmto príkazom, bol existenčne stíhaný.

Netreba sa tu dlho zdržovať napríklad pri vytváraní všetkých tých administratívne zpolitizovaných celoštátnych umeleckých a kultúrnych zväzoch, ale nutno pripomenúť, koľko škody a príkoria narobili slovenskej kultúre. Viedol sa boj proti takzvanému «úpadkovému umeniu», ale vskutku úpadkové umenie sa vytváralo mechanickým preberaním estetických názorov a kanonizovaním istých hodnôt, ktoré nadiktovala strana. Či boj proti buržoáznemu nacionalizmu a s ním proti všeličomu veľkému a hodnotnému v našej kultúre bol tiež tým «búrlivým kultúrnym zdvihom»? Či zvulgarizovanie umenia neprinieslo jeho nebývalú nízku umeleckú úroveň? Či dogmaticky ponímaná angažovanosť, ako sa opäť zjavila v pookupačnej normalizácii,vyhovuje záujmom našej kultúry, či toto má byť chválou socializmu? Čo zostalo z tých početných kníh, ktoré spracovávali motívy víťazného boja, ktoré žili z toho, že sa priživovali na kadejakých socialistických ideách — ale nemali v sebe obsahovú hĺbku, ani umelecký štýl?

A toto všetko spadá práve do tých ospevovaných čias kultúrnej socialistickej tridsaťročnice. Na «Manifest socialistického humanizmu», ktorým sa chceli riadiť slovenskí kultúrni pracovníci a spisovatelia v novej situácii museli zabudnúť a prebrať ako oficiálny vzor socialistický realizmus. S ním sa rodila literatúra hesiel, kladných hrdinov, rôznych kampaní — ale osobnosť autora a obsah, ktorý by mal v sebe nejakú platnú trvalú myšlienku, sa strácali. Domáci kritici to nazvali «likvidáciou autorského subjektu». Takto mala kultúra budovať socializmus: bojovnými básničkami, zatracovaním mandelinky zemiakovej rovnako ako zatracovaním imperializmu a nacionalizmu, papierovým nadšením

— vskutku tvorbou, ktorá nebrala ohľad na živé hodnoty, ale slúžila socialistickým potemkinovským zámkom. Rodili sa diela na objednávku, prevládala dokonca hotová «trilogiománia», autori sa predbiehali v revolučnom pátose — ale z diel sa strácala pravdivosť života. Boli socialistické pojmami, národné jazykom, ale prázdne obsahom. Nezachránil ich kult, ani heroizácia komunistických udalostí a činov — troskotali na popieraní ľudskej prirodzenosti. Kanonizovaný naturalistický nevkus urobil celé umenie tak povrchným a prázdnym, že sa dnes iba s údivom pýtame: ako to bolo možné?

Zápas o novú orientáciu nášho umenia a kultúry vôbec odohrával sa za tragických udalostí a s tragickými sprievodnými zjavmi. Neboli tu len obete životov a existencií, a nielen omyly, deformácie a nezdary — bola tu vedomá a zámerná snaha odtrhnúť národ od svetových duchovných prúdov, pretrhať jeho kontakty so Západom a preťať národnú tradíciu, budovanú na ideách západných kresťanských a humánnych kultúr. Kantáty na Stalina v hudobnej tvorbe, «väčšia pozornosť rámom ako obrazom» na divadelných javiskách, agitačné ilúzie vo filme, ideologické zátarasy vo vedeckom bádaní — to hamovalo rozvoj a prinášalo úpadok.

Nemožno poprieť, že v týchto dlhých tridsiatich rokoch vznikali aj hodnoty, že sa vybudovali divadlá, galérie, knižnice, školy, vznikli cenné hudobné diela, ktoré otvorili Slovensku dvere do sveta, že máme výtvarníkov, ktorí sa môžu merať so svetovou elitou, že tu vznikli aj viaceré krásne literárne diela, že veda v niektorých úsekoch dosiahla nebývalý rozvoj a pokrok — to sú pozitíva, trvalé hodnoty slovenského génia. Život sa nezastavil ani u nás, ani pod komunistickým režimom a ľudia aj pod vládou tohto systému majú záujem a vôľu tvoriť, a dokumentovať svoj talent. To je prirodzenosť života, vôľa národného kolektíva prejaviť sa silou vlastného ducha. V tomto procese jednotlivec môže hrať vedúcu úlohu, keď mu to umožňujú podmienky života, ale môže tiež vykonávať cennú prácu na rozvoji kultúry aj účasťou v kolektívnej práci. Nič z toho veľkého a cenného, čo sa na Slovensku vykonalo za posledných tridsať rokov, nechceme popierať a znevažovať. Naopak, tešíme sa z výstavby slovenských dedín, z pozdvihnutia životnej úrovne, zo vzrastu inteligencie a podobne. Tridsať rokov nemohlo prejsť ani ponad Slovenskom bezo stopy. Keď však na jednej strane vidíme nepopierateľné hodnoty a rozmach, a na druhej strane nenahraditeľné obete, straty a škody musíme sa pýtať — čo by tu bolo posledných tridsať rokov znamenalo bez totalitného systému, keby tu bola bývala slobodná súťaž ducha, myšlienky, tvorivá možnosť bez prekážok a diktátov? Toto žiada od nás pravda o nás samých, aby sme ničím a v ničom, teda ani v dotazovaní a skúmaní týchto prežitých tridsať rokov nezostali dlžní životu.

A tu práve pohľad na súčasnosť nás núti k tomu, že opäť musíme konštatovať, že je tu kultúra na úpadku, že talenty v umení i vo vede boli často administratívno-politickými metódami vytlačené zo života, že národ je opäť odrezaný od nesocialistického sveta a že ľud vo svojej hlbokej účasti na tvorení života musí priam živelne zápasiť o pravdu svojej viery. Naše dejiny poznajú mnohé nápory na existenciu národa a jeho kultúry, ale nepoznajú tak zákerný ideologický tlak na dušu človeka,ako to robí dnešný režim. Aj toto je prvok, ktorý patrí do kultúry národného spoločenstva. A kto hovorí, že socializmus má záujem na rozmachu kultúrnych hodnôt, mal by sa pričiniť o to, aby tento rozmach bolo cítiť aj na poli ideológie. Režim môže človeku vziať všeličo, ale nemôže mu vytrhnúť dušu. Aj tu platia známe Kollárove verše: sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou, ten kdo do pout jíma otroky, sám je otrok...

Ak sa socializmus komunistického typu chce chváliť pokrokom a slobodou kultúry, musí dať človeku možnosť veriť i neveriť, obraňovať svoje postoje i pochybovať o iných, vyslovovať súhlas, ale aj kritiku. Kým komunizmus nedospeje do tohto štádia poznania, bude stále ohrozovať tie najintímnejšie sféry v ľudskej duši a nemôže o sebe hovoriť, že je priateľom človeka. Jeho zámery i zápasy — ako nás to učí skúsenosť aj z posledných tridsiatich rokov — slúžia moci. Moci nad človekom, nad spoločnosťou. Inak by aj komunizmus musel prijať humanizmus a demokraciu za základné piliere svojej kultúrnosti a musel by dovoliť občanovi, aby slobodne rozhodoval o hranici moci. Kultúra totiž nie je len to, čo vidíme v galériách, v knihkupectvách, na javiskách, v kinách — ale aj možnosť slobodného prejavu a pohybu jednotlivca, slobodnej súťaže myšlienok, štýlov a smerov, práva na experiment, slobody ísť do kostola a bez ohrozenia dávať nábožensky vychovávať svoje deti. Keď človek má právo rozhodovať o tom, akú kravatu, knihu alebo obraz si kúpi, musí mať právo rozhodovať aj o závažnejších otázkach života. To všetko patrí do kultúry jednotlivca i spoločnosti. Človek nechce len žiť a poslúchať, ale aj rozhodovať o tom, ako má vyzerať jeho život. O toto právo ho nesmie ukracovať žiadna moc. Ak to robí, hreší proti kultúrnym záujmom človeka. Žiadna z tých ideí, ktorými komunizmus práve v ideologickom sektore násilne pripútava k sebe človeka, nie je hodnotou neodvolateľnou. Kultúrne ideály dnešného sveta spočívajú na slobode. Tam, kde ich mohol uplatniť aj náš človek, zanecháva po sebe trvalé stopy. Tými sa hlási k ľudskému svetu. Bohužiaľ, za posledných tridsať rokov boli to iba zriedkavé dúhy na búrlivom politickom nebi.

DOKLADY O KNIŽNEJ KULTÚRE KARTUZIÁNOV NA SLOVENSKU

Dr. Vševlad J. Gajdoš

Do dejín knižnej kultúry na Slovensku sa primeraným podielom zapísali aj kartuziánski mnísi.[1] Hodno je zmieniť sa o tom i preto, že hoci kartuziáni neboli u nás najstaršou rehoľou, jednako ich história tu patrí do stredoveku; do novoveku len asi polstoročím. Keď teda bude reč o knižnej kultúre, vynesú sa na povrch jedny z najstarších dokladov takej činnosti na Slovensku. Nebudú to len staršie literárne správy, lež skutočne zachované materiály v podobe starých rukopisov a tlačených kníh, pochádzajúcich priamo z bývalých kartuziánskych kláštorov na *Skale útočišťa* a v *Lechnici*. Obidve lokality sú na Spiši.[2]

Skala útočišťa je doslovný preklad starodávneho latinského pomenovania *Lapis refugii*. Dnes je to známe *Kláštorisko* v Slovenskom raji neďaleko Spišskej Novej Vsi. Pôvodný názov vznikol podľa historickej skutočnosti, že r. 1241 okolité obyvateľstvo našlo v chránenom skalnatom kraji útočište a záchranu pred vyčíňaním Tatárov. Neskoršie tu postavili kartuziánsky kláštor. Jeho história patrí do rokov 1299-1543. Medzitým boli aj obdo-

1. Zakladateľom rehole kartuziánov bol sv. Bruno (+1101) v roku 1084 v pustatine Chartreuse (neďaleko mesta Grenoble vo Francúzsku), z čoho pochádza latinizovaná forma Carthusia — kartúzia a kartuziáni. Boli to rehoľníci s najprísnejšou regulou. Okrem obvyklých troch sľubov: chudoby, poslušnosti a čistoty (celibát) zaväzovali sa na celý život zachovávať najprísnejšiu mlčanlivosť. Preto sa im hovorilo «nemí mnísi». Delili sa na dvoje: pátri (vysvätení kňazi) a frátri (pomocní bratia). Pátri žili zväčša v samotkách. Len zriedka vychádzali von. Popri prísnej askéze venovali sa literárnej činnosti alebo odpisovaniu kníh, kdežto frátri rozličným remeslám, hospodárstvu a službám pre rehoľnú spoločnosť. Niektoré dni v týždni sa prísne postili len o chlebe a vode. Strava bola dôsledne vegetariánska, iba občas mali ryby. No pri niektorých príležitostiach zasadali k hojnejšiemu stolu, kedy sa mohli aj rozprávať. Z fundácií a donácií boli materiálne a živobytím natoľko sebestační, že po žobraní nechodili. Ani inak sa s ľuďmi veľmi nestýkali, lebo nevykonávali nijakú verejnú pastoráciu. No vykonávali skutky lásky k blížnemu, pomáhali chorým a venovali sa aj cestujúcim. Nosili drsný biely habit so širokým škapuliarom a s kapucňou. Na čele kláštornej komunity bol prior, volený doživotne. Poruke mal hospodárskeho prokurátora. K nám prišli kartuziáni z kláštora v Seitz v Korutánsku (Rakúsko). Ďalší členovia sa prihlasovali zo slovenského i nemeckého spišského vidieka a z Poľska.

2. Pramenné informácie o spišských kartuziánoch možno čerpať z diela: Carolus *Wagner: Analecta Scepusii sacri et profani*. Pars I.-II. Viennae 1774. Pars III.-IV. Posonii et Cassoviae 1778. Pre našu otázku najmä časť II. a III. Sústavné dejiny kartuziánov v bývalom Uhorsku napísal *Dedek* Crescens Lajos: *A karthauziák Magyarországban*. Budapest 1886. Dedek cituje mnoho použitej literatúry domácej i cudzej, no i výsledky vlastných výskumov v budapeštianskych a viedenských archívoch. Vo vtedajšom Uhorsku boli ešte kartuziánske kláštory v Lövölde a v Tárkányi, obidva v terajšom Maďarsku.

bia, že kláštor bol načas opustený a poškodený. Napríklad niekoľkokrát sa stal aj obeťou husitského drancovania. Napokon v prvej polovici 16. storočia za bojov o uhorskú korunu boli obavy, že by sa mohol stať strategickou oporou Jánovi Zápoľskému proti Ferdinandovi Habsburskému, v roku 1543 kláštor od základov zbúrali. Mnísi sa z neho presťahovali do kláštora v Lechnici. Kláštorisko je dnes známe ako turistické a rekreačné stredisko.[3]

Kartuziánsky kláštor v Lechnici v Pieninách pri Dunajci je dnes známy pod menom *Červený Kláštor*. Pobyt kartuziánov v tomto kláštore možno sledovať v rokoch 1320-1567. I v jeho dejinách sú prázdne obdobia a škodlivé následky husitských útokov. Lechnickí kartuziáni pre vnútorné uvoľnenie disciplíny a pre vonkajšie príčiny (nápady a zásahy cirkevných i svetských mocnárov) kláštor najneskoršie v roku 1567 opustili. Zväčša odišli do Poľska. Právne však zostali majiteľmi opusteného kláštora so všetkými náležitosťami až do roku 1699. Vtedy ho bývalý spišský prepošt a neskorší nitriansky biskup *Ladislav Maťašovský* odkúpil za 30 tisíc zlatých a testamentárne ho odovzdal kamaldulským rehoľníkom.[4] Títo bývali v ňom od roku 1705 až do jeho zrušenia za Jozefa II. v roku 1782. Zachované budovy kostola a kláštora slúžia dnes historickým pamiatkam a turistickým potrebám.[5]

*

Je takmer nemožné predstaviť si stredoveký kláštor bez

3. Okrem údajov o histórii kláštora na Skale útočišťa v Dedekovej knihe, najmä strany 82-94, 174-185, 194-199 a sparsim, pozri aj kratšiu prácu Matúša *Pajdušáka: Kláštorisko.* Levoča 1924. Z novších štúdií: Michal *Slivka: Kláštorisko. (Skala útočišťa-Lapis refugii.)* Vlastivedný časopis 18, 1969. č. 1, s. 39-41; *ten istý: Kláštorisko v Slovenskom raji alebo Skala útočišťa (Lapis refugii).* Nové obzory 12. Košice 1971, s. 261-280; *Súpis pamiatok na Slovensku II.* Bratislava 1968, s. 185, pod heslom Letanovce, lebo Kláštorisko patrí do katastru tejto obce. Treba mať na pamäti aj maďarské názvy Skaly útočišťa: Menedékszirt alebo Látókö, lebo sa uvádzajú v staršej maďarskej literatúre.

4. Kamaldulskú rehoľu založil sv. Romuald (+1027). Mnísi tiež žili pustovníckym životom, ale nie tak prísne ako kartuziáni. Na Slovensku boli najznámejšie kamaldulské kláštory na Zobore (Nitra) a v Lechnici. — Príslušná časť Maťašovského testamentu: Habeo in comitatu Scepusiensi claustrum Lechnicz olim ordinis Carthusiensium, quod e manibus saecularium in flor. 30.000 redemi. Hoc igitur claustrum cum omnibus suis bonis, ac literalibus documentis lego RR.PP. Camaldulensibus, ut ibidem iuxta suum institutum Deo iugiter famulentur, et pro peccatrice anima mea adminus unum sacrum dietim celebrent. Ut autem stabiliores ibidem fiant, patriae filios in gremium suscipiant, qui etiam maiorem favorem populi, quam etiam seduliorem curam bonorum claustri sint habituri. C. *Wagner: Analecta* III, s. 195.

5. Pre dejiny Lechnice pozri opäť v *Dedekovej* knihe strany 97-106, 110-116, 176-178, 203-208,

kníh a bez knižníc. Je v tom istý paradox. Lebo hoci mníšstvo sa uzatváralo pred svetskou múdrosťou, utekalo pred svetom do samôt, jednako zachovalo pre kultúru a civilizáciu cenné doklady dávnovekej ľudskej múdrosti. Najmä diela gréckej a latinskej klasickej spisby a vzdelanosti. Ba mnísi urobili ešte viacej. Tie spisy študovali a odpisovali, čím ich vlastne rozširovali. I sami vyhotovovali rukopisné kódexy obsahu teologického, filozofického, historického a pod. Knihtlač od polovice 15. storočia zjednodušila síce odpisovateľskú prácu kláštorných skriptorov, no zostala im ešte úloha iluminátorov tlačených kníh. Aj ohľadne týchto opäť to boli kláštory, ktoré od počiatku typografie zhromažďovali a pre naše časy zachovali najviac starých kníh. Dostatok dokladov o tom máme aj na Slovensku, napr. v počte zachovaných prvotlačí, o čom sa možno presvedčiť hlavne v Univerzitnej knižnici v Bratislave.[6]

*

Starosť o štúdium a o písanie kníh, o knihy a o knižnice kartuziáni mali predpísanú priamo v rehoľných štatútoch. Ich najstaršie znenie spísal v materskom kláštore v Chartreuse prior *Peter Guigo* (+1137). Sú známe pod menom *Antiquae consuetudines.* V roku 1259 ich zredigovali do troch častí. Generálna kapitula rehole v roku 1368 štatúty trocha opravila. To sú *Novae consuetudines,* tiež v troch častiach. Napokon v roku 1509 vznikla ďalšia úprava, známa ako *Tertia compilatio statutorum.* Všetky vyšli tlačou pod názvom *Statuta et privilegia Ordinis Carthusiensis,* Bazilej 1510. Toto vydanie kartuziánskych štatútov máme naporúdzi. Odtiaľ budem nižšie citovať niektoré ustanovenia ohľadne života a knižnej kultúry kartuziánov. Na samom konci knihy je dodatok o provinciách a kláštoroch celej kartuziánskej rehole. Naše kláštory patrili do provinciae Alemania Superior (Horné Nemecko). Sú tam uvedené takto: *Lapidis Refugii in Ungaria* (Skala útočišťa v Uhorsku) a *Vallis sancti Antonii in Lechnitz in Ungaria* (Údolie sv. Antona v Lechnici v Uhorsku).[8]

221-224 a sparsim; *Súpis pamiatok na Slovensku* I. Bratislava 1967, s. 274-275, pod heslom Červený Kláštor. O význame kamaldulov na poli slovenskej kultúry pozri: Vendelín *Jankovič: Z kultúrnej činnosti kamaldulov v Červenom Kláštore.* Zborník Slovenského národného múzea LXIV, 1970, História 10, s. 121-132.

6. Z bývalých františkánskych knižníc na Slovensku mám evidovaných na 400 inkunábulí. Mnoho z nich možno teraz nájsť zaregistrovaných v knihe Imricha *Kotvana: Inkunábuly Univerzitnej knižnice v Bratislave.* Bratislava 1960.

V štatútoch je veľmi podrobne vylíčený spôsob života obyvateľov kartúzie, denný poriadok, bývanie, zamestnanie, stravovanie, obliekanie, gazdovanie a pod. Poučné sú tam najmä správy o pisárskej činnosti pátrov. Ich cely boli vlastne *skriptóriami,* pisárňami. Každý páter mal v izbe nasledovné pisárske náčinie: «Perá, kriedu, dve hladidlá na pergamen, dve schránky na perá, jeden nožík na zastruhovanie pier, dve britvy čiže nože na oškrabovanie pergamenu, jedno rydlo, jedno šidlo, olovko, lineár, pravítko na riadky, tabličku, grifeľ.» Pravda, takéto náčinie sa používalo len v starších časoch, keď sa písavalo na pergamen. Na inom mieste sa píše, že v nedeľu počas popoludňajšej prestávky medzi pravidelnými liturgickými úkonmi brat sakristián (kostolník) rozdeľoval skriptorom podľa potreby «čiernidlo, pergamen, perá, kriedu, knihy na čítanie alebo na odpisovanie». Dbalo sa na to, aby všetci mnísi boli gramotní. V štatútoch sa o tej veci píše, že «ak by bol prijatý brat, vyučený v nejakom inom umení, no nevedel by čítať, čo sa u nás veľmi zriedka prihodí, takého čítať naučíme». V tejto súvislosti sa píše aj o tom, že z knižnice sa naraz mohli dostať len dve knihy na čítanie. Knihám sa mala venovať čo najväčšia starostlivosť, aby sa dymom, prachom alebo inou nezdobou neznečistili.

Pátri skriptori odpisovali predovšetkým rukopisy liturgického a náboženského obsahu. Štatúty dávali takéto smernice: «Bez povolenia generálnej kapituly nech sa nikto neopováži opravovať knihy tak Starého a Nového zákona, ako aj tie, z ktorých sa odbavujú bohoslužby, leda že by podľa zdania priora a kláštorných poradcov niektorá chyba bola očividná. Toto sa vzťahuje aj na knihy cirkevných učiteľov.» Takto sa chránila autenticita spisov. Prior sa mal postarať, aby sa najmä chyby v liturgických knihách čo najskôr opravovali. Robilo sa to však aj v tlačených knihách, ako to v nich dosvedčujú marginálne opravy.

Štatúty uvádzajú aj dôvody, prečo sa kartuziáni venovali knižnej kultúre, odpisovaniu a rozmnožovaniu kníh. Hlavný dôvod bol v skutočnosti, že kartuziáni nevykonávali verejnú pastoračnú činnosť, ani nekázali. Pri niektorých rehoľných slávnostiach síce kázavali, ale len vo svojom kláštornom kostole pred rehoľnou komunitou, kde nemal byť prítomný nijaký civil. Preto sa o duševné potreby blížnych aspoň tak starali, že písali a pripravovali pre nich knihy. Generálna kapitula v ro-

ku 1259 to zdôvodňovala nasledovne: «Veľmi si želáme, aby sa knihy ako večná strava našich duší čo najopatrnejšie a čo najstarostlivejšie strážili. A pretože ústami slovo božie kázať nemôžeme, robíme tak rukami. Lebo koľko kníh napíšeme, toľko razy vystupujeme ako hlásatelia pravdy, dúfajúc prijať odmenu od Pána za všetkých, ktorí sa našimi knihami buď od bludov odvrátili, buď sa v katolíckej viere utvrdili; tiež aj za tých, ktorí sa pre svoje hriechy a priestupky kajali, alebo sa v túžbe po nebeskej vlasti rozohnili.» V svetovej teologickej literatúre naozaj jestvujú významné diela, ktoré vznikli v kartuziánskych samotkách.

Kartuziáni mávali aj *kniharne* a svojich knihárov. V štatútoch sú o nich osobitné predpisy. Oproti iným bratom mali výhodu, že sa pri práci mohli rozprávať. Zdá sa, že aj pergamen vyrábali. Predpoklady pre to mali v chove oviec. O kniharoch sa v štatútoch píše aj to, že ak by nemali knihy na viazanie, môžu pripravovať kože. Nie je síce povedané, na aké účely, ale príprava pergamenu nie je vylúčená. No istotne vyrábali kožušiny na prikrývanie. Kožušiny z líšiek a iných divokých zvierat však nesmeli vyrábať, lebo ich nosenie by sa bolo pokladalo za luxus, nevhodný pre mníchov. Napokon medzi náčiním, čo pátri dostávali do cely na písanie, niektoré inštrumenty sa užívali aj na výrobu pergamenu.

*

Kartuziáni na Slovensku sa spravovali takými istými pravidlami, aké boli záväzné pre celú rehoľu. Čiže aj pre nich platili všeobecné úpravy ohľadne knižnej kultúry. Z toho vyplýva, že i naši kartuziáni v spišských kláštoroch museli mať *skriptóriá, kniharne a knižnice.* Pravda, v tejto oblasti ich činnosť sotva dosiahla taký rozsah a význam, ako vo väčších kartuziánskych komunitách, ktoré boli bližšie k európskym kultúrnym centrám. Spišu bol najbližší Krakov so slávnou univerzitou. A práve stopy tejto univerzity dobre badať v slovenských kartúziách.

*

Existencia skriptórií v spišských kartúziách je potvrdená niekoľkými konkrétnymi údajmi a faktami. Vie sa o dielach, ktoré tam boli vyhotovené. Ba známe sú aj mená niektorých skriptorov. Medzi nimi najznámejší je páter *Konrád.* K nám

prišiel z kláštora v Seitz v Rakúsku. Po dohotovení kláštora na Skale útočišťa v roku 1307 sa tam stal prvým priorom. No v roku 1310 sa priorstva zriekol, aby sa mohol venovať výhradne spisovaniu kníh. Z jeho skriptorskej činnosti sú známe hlavne knihy pre liturgické potreby členov kláštora. Vyhotovil dva misály, jeden graduál, breviár, kolektár a knihu obradov za mŕtvych. Ako z uvedených titulov možno vybadať, boli to čiastočne aj hudobné diela, lebo veľká časť bohoslužieb z nich sa konala spevom.

Iným skriptorom v kláštore na Skale útočišťa bol páter *Jodokus* z Vondrišľa. Bol tam tiež priorom od r. 1500. Vyhotovil viaceré rukopisy, z ktorých sa menovite spomínajú dva graduály, písané na papieri.

V rokoch 1470-1530 žil v kláštore na Skale útočišťa skriptor, nazvaný prosto anonymus, lebo jeho meno sa nezachovalo. No zostala nám jeho rukopisná kláštorná kronika *Fundatio Lapidis Refugii* (Založenie kláštora na Skale útočišťa). Aj v lechnickom kláštore anonymný kartuzián napísal kroniku *Fundamentalis historia* (Dejiny založenia kláštora). Pokladá sa za stratenú. Ďalej v Lechnici iný nemenovaný skriptor v roku 1445 odpísal rukopis *Tractatus de arte moriendi,* ktorého autorom bol kancelár parížskej univerzity Johannes Gerson. Dosvedčuje to explicit rukopisu: *Explicit tractatus de arte moriendi per cancelarium parisiensem editus volumine, Vallis S. Anthonii de Lechnicz Carthusiensis Ordinis Anno domini MCCCCXLV.* Od nemenovaného kartuziána v niektorom zo spišských kláštorov pochádza aj antifonár z roku 1334.

Zmienka o rukopisných knihách z kartuziánskych kláštorov na Spiši je aj v spojitosti s udalosťami roku 1352. Dovtedy totiž lechnický kláštor bol v istej majetkoprávnej závislosti od kláštora na Skale útočišťa. No v uvedenom roku sa kartúzia v Lechnici celkom osamostatnila. Do vyrovnávacích záležitostí patrili aj rukopisy, ktoré zo Skaly útočišťa preniesli do Lechnice. Sú nasledovné: Biblia manualia, Martyrologium, Graduale et Antiphonale, Passionale, Homiliae beati Gregorii super Ezechielem prophetam, Augustinus super epistolas Johannis, Compendium theologicae veritatis. Možno predpokladať, že tieto kódexy boli vyhotovené pravdepodobne na Skale útočišťa. V inventári lechnickej knižnice sa uvádzali ešte aj v roku 1552.

Istotne nie sú tu vyrátané všetky rukopisy, ktoré sa buď vyhotovili, alebo aspoň boli v spišských kartúziách. Ale postačia na dôkaz, že boli v nich skriptóriá. So skriptóriami úzko súvisí aj jestvovanie *knihární* a kniharov. Je celkom prirodzené, že rukopisné knihy, ktoré si kartuziáni sami doma vyhotovili, sami si doma aj viazali. A to tým skôr, že knihári sa aj v štatútoch priamo spomínajú. Nejaké doklady o tejto skutočnosti budú príležitostne nižšie uvedené.

Ďalšou samozrejmosťou je, že spišskí kartuziáni mali aj *bibliotéky*. Bolo to v súlade s ich regulou. Okrem vlastných zachovaných kníh sú aj staršie literárne doklady o kartuziánskych knižniciach tak v kláštore na Skale útočišťa ako aj v Lechnici. Spomínajú sa napríklad v súvislosti s husitskými vpádmi na Spiš najmä v roku 1431. V lechnickom kláštore napáchali škody na samotnom kláštore a kostole, na ich zariadeniach, ďalej na knihách i na rehoľných osobách. Opätovný útok husitských vojsk na Skalu útočišťa roku 1436 mal za následok vyplienenie a vypálenie kláštora, takže mnísi sa museli načas odsťahovať.

*

Otázka je, či sa z knižníc bývalých kartuziánskych kláštorov na Spiši vôbec nejaké knihy dodnes zachovali. Ak áno, kde sa nachádzajú. Na obidve otázky sú kladné odpovede. Dokonca s istým uspokojením treba konštatovať, že takých kníh sa aj napriek všelijakým nepriaznivým okolnostiam počas viacerých storočí pomerne dosť zachovalo. Donedávna sme sa nazdávali, že sú uložené len v knižniciach v Budapešti. No dnes máme pár desiatok titulov zaregistrovaných a opatrovaných aj na Slovensku.

Z metodických príčin bude tu zmienka najprv o tých knihách zo spišských kartúzií, ktoré sú teraz v univerzitnej knižnici (Egyetemi könyvtár) v Budapešti. Veď už bezmála pred sto rokmi ich tak skúmal a písal o nich *Csontosi* János v štúdii *Adalé a szepességi XV. századi könyvtárakhoz* (Dodatok k spišským knižniciam v 15. storočí), Magyar könyvszemle 1880, s. 328-363. Podáva tam cenný materiál pre stredovekú knižnú kultúru na Slovensku. Osobitne píše o knihách z kartuziánskeho kláštora na Skale útočišťa: *A látókövi karthauziák könyvei,* s. 352-354. Uvádza z nich jeden rukopis a šesť prvotlačí. Taktiež osobitne registruje knihy z lechnickej kartúzie: *A lechniczi*

karthauzi könyvtár maradványai (Zvyšky lechnickej kartuziánskej knižnice), s. 354-362. Tu popisuje 20 rukopisov a 9 prvotlačí. Csontosi si zásadne všíma len diela, ktoré v 15. storočí boli v Lechnici. Okrem jedného rukopisu, ktorý je v knižnici národného múzea (Nemzeti múzeum), všetky ostatné rukopisné i tlačené knihy sú v spomínanej univerzitnej knižnici. Csontosi však pripomína, že je tam ešte zo 20 prvotlačí, o ktorých vraj nemožno tvrdiť, že už v 15. storočí boli v Lechnici. Preto ich v uvedenej štúdii neregistruje. Ale aj tak sa nám rozrastá inventár kartuziánskych biblioték. V každej knihe je provenienčný záznam buď *Lapidis refugii,* alebo *Fratrum Carthusiensium in Lechnicz* v rozličných variantoch. Niekde sú poznačení aj bývalí majitelia, prípadne darcovia kníh kartuziánom.

Už bola zmienka o tom, že zo zrušeného kláštora na Skale útočišťa v roku 1543 knihy preniesli do kartúzie v Lechnici. Preto bude hádam správne domnievať sa, že aj tie knihy, ktoré v Csontosiho popise figurujú s exlibrisom *Lapidis refugii,* boli do likvidácie kartuziánov na Spiši v lechnickom kláštore.

*

Po literárnych správach o kartuziánskych skriptóriách, knihách a knižniciach sa nám predstavuje novoobjavený materiál, ktorý má vzťah ku knižnej kultúre v obidvoch kartúziách na Spiši. Ide o tlačené knihy a v nich sa vyskytujúce rukopisné fragmenty a rozličné poznámky.

Nateraz je naporúdzi 51 bibliografických jednotiek (diel) v 27 knižných jednotkách (zväzkoch). Sú v tom inkunábuly a vzácne paleotypy zo samého začiatku 16. storočia.

V niektorých knihách je pôvodné vlastníctvo kartuziánskych kláštorov poznačené priamo, inde len nepriamo. Priamymi dôkazmi bývalého vlastníctva sú exlibrisy kartúzií. V troch zväzkoch je doslovný exlibris: *Lapidis refugii,* kdežto v štvrtom sa našiel lístok popísaného papiera asi zo začiatku 16. storočia, na ktorom možno čítať: *Lapidis Ref(ugii),* hoci v tej istej knihe je aj exlibris lechnického kláštora: *Fratrum Carthusiensium in Lechnicz.* To znamená, že aj táto kniha bola zo Skaly útočišťa prenesená do Lechnice.

Priame exlibrisy lechnickej kartúzie sú v 7 knihách, zväčša v takomto znení (v pôvodnom zázname so skratkami): *Fratrum Carthusiensium de Lechnicz.*

Vo viacerých knihách sú zápisy grófa *Ladislava Rákocziho,* bývaleho šarišského župana, a to buď samostatne, buď spolu s exlibrismi lechnického kláštora, napokon v dvoch prípadoch s exlibrisom *Lapidis refugii.* Rákocziho záznamy sú vedno v 20 knihách. Všetky takéto knihy treba pokladať za inventár bývalej kartúzie v Lechnici.

*

Kartuziánsky kláštor v Lechnici po odchode mníchov v roku 1567 mal zväčša svetských držiteľov, medzi nimi aj členov rodiny Rákocziovcov. Ladislav Rákoczi vystupoval ako majiteľ v rokoch 1642-1665. Kartuziáni už s jeho otcom, Pavlom Rákocim, vyjednávali o prinavrátenie kláštora. V roku 1631 si aj objekty poprezerali. Z vtedajšej relácie vyplýva, že kostol a knižnica boli v dobrom stave. V tej veci kartuziáni chodili aj vo Viedni u kráľa Ferdinanda III. Kráľ nemal námietky proti odovzdaniu kláštora, tobôž keď aj sám Rákoczi bol ochotný im ho prepustiť. Nešlo len o kláštor ako taký, lež aj o rozsiahle majetky, patriace k nemu. Pôvodne požadovanú sumu 30 tisíc zlatých znížil na 20 tisíc. Medzitým však kartuziáni prestali prejavovať záujem o lechnický kláštor. No uchádzali sa oň viaceré rehole z Poľska, najmä krakovskí karmelitáni. V roku 1688 navštívili v tej veci v Topoľčiankach vtedajšiu majiteľku Lechnice Alžbetu Rákocziovu (1668-1699). Ale po všelijakých prieťahoch mnísi sa prestali domáhať kláštora. Aj Rákocziovci pre finančné dôvody zmenili svoje prvšie stanovisko. Koniec týmto vyjednávačkám urobil spomínaný Ladislav Maťašovský. Kláštor odkúpil a daroval ho kamaldulským mníchom.

Počas vyjednávania s Alžbetou Rákocziovou o kláštor tak kartuziáni ako aj karmelitáni zvlášť prosili majiteľku, aby im prepustila staré knihy z lechnickej bibliotéky. No zo súvislostí vyplýva, že ani jedni ani druhí v skutočnosti stade nič nedostali. Z týchto správ sa aspoň dozvedáme, že v Lechnici museli byť vtedy ešte hodnotné knihy, hoci už predtým Ladislav Rákoczi isté množstvo z nich bol daroval františkánskemu kláštoru v Šebeši. V príslušných knihách sú o tom jeho vlastnoručné záznamy tohto znenia (skratky rozpisujem): *Ex libris Illustrissimi Comitis ac Domini, Domini Ladislai Rákoczi etc. ad usum concessus Conventui Sebesiensi. Anno 1651 die 22. Maii. La-*

dislaus Manu propria. Po slovensky: Z kníh osvieteného pána grófa Ladislava Rákocziho darovaná dňa 22. mája 1651 na užívanie kláštoru v Šebeši. Ladislav, vlastnou rukou.

Mohla by sa nadhodiť otázka, či všetky knihy s takýmto Rákocziho záznamom skutočne predtým patrili lechnickým kartuziánom, aj keď exlibrisy ich kláštora tam chýbajú. Treba odpovedať kladne. Potvrdzujú to analógie vzhľadom na obsahovú i formálnu stránku kníh. Napríklad v jednom z troch zväzkov Bonaventúrových komentárov je exlibris lechnický i Rákocziho, v druhom zväzku nijaký, v treťom však len Rákocziho záznam. V tom druhom je však úplná zhoda s väzbou prvého zväzku. Čiže všetky museli patriť jednému celku, totiž lechnickej kartúzii. Podobný prípad je aj v Bromyardových Sumách, v dielach Gersonových a v Gritschových. Len samotný Rákocziho exlibris je aj v knihe *Statuta Ordinis Carthusiensis.* No je nepochybné, že aj táto kniha mohla patriť len kartuziánom. Z týchto ukážok vyplýva záver, že Rákoczi všetky knihy, v ktorých sú jeho záznamy, mohol mať len z lechnickej kartúzie, i keď táto nemala v nich svoje exlibrisy. Sú prípady aj v iných starých bibliotékach, že boli tam knihy bez vlastníckych záznamov.

Ako však prišlo k tomu, že Ladislav Rákoczi kartuziánske knihy daroval františkánom v Šebeši? To je možno vysvetliť jeho priazňou voči týmto rehoľníkom. Mával z nich svojich domácich kaplánov. Napr. okolo roku 1653 to bol páter František Szegedi a zasa okolo roku 1662 páter Michal Kuratóczy. Na okolí Šebeša boli viaceré šľachtické rodiny, ktoré podporovali žobravých mníchov v šebešskom kláštore. Aj knihy im darúvali.

*

Podľa všeobecne platných štatútov kartuziánski pátri sa povinne museli zaoberať keď aj nie priamo spisovaním, tak aspoň odpisovaním, vyzdobovaním a korigovaním kníh. V starých štatútoch sa vyslovene píše, že kto vie a môže písať, no zdráhal by sa tak robiť, za trest nedostane víno. Dedek v svojej knihe spomína, že naši kartuziáni sa viacej venovali hospodárstvu než knihám. Ďalej, že časté nepokoje v krajine im prekážali v tichej a spokojnej práci, a vraj preto sa pisárskej robote menej venovali než v iných kartúziách. Možno, že to skutočne tak bolo. Pravda, do úvahy treba brať aj počet obyvateľov kláštora.

Napríklad v Lechnici mohlo bývať najviac 14 pátrov. No nie je isté, či ich tam vždy skutočne toľko aj bolo. Čo sa starosti o hospodárstvo týka, to bolo vecou predstavených, najmä osobitného prokurátora. Na manuálnu prácu boli frátri a iní pomocníci. Takže pátrom vskutku zostávala len povinná starosť o knižnú kultúru. Už vyššie bolo uvedených zopár dokladov o tom, že ju naozaj vykonávali. Boli to predovšetkým rukopisy-kódexy. V tlačených knihách zasa možno hľadať ich iluminátorské schopnosti, celkovú výzdobu kníh. Týka sa to najmä maľovania iniciálok, okrajových ozdôb a rubrikovania. Najmenej v piatich knihách, čo sú u nás naporúdzi, boli aj zlatom zdobené iniciálky. Bohužiaľ, barbarsky sú povyrezované. Hoci niet priamych dôkazov, že spomínané výzdoby kníh robili spišskí kartuziánski skriptori, no ani vylúčené to nie je.

Popri pátroch skriptoroch treba v našich kartúziách predpokladať aj bratov *kniharov*. Náznaky o tom nachádzame v tých knihách z knižníc na Skale útočišťa a v Lechnici, ktoré sú u nás naporúdzi. V chrbtoch viacerých kníh sú zaviazané alebo na doskách nalepené ústrižky a fragmenty pergamenových rukopisov spred 15. storočia. Na doskách iných kníh sú zasa nalepované priamo celé listy rukopisov na papieri, písaných najneskoršie v 15. storočí. To všetko je dielo vtedajších kniharov, ktorí starší rukopisný materiál používali pri väzbách novších tlačených kníh. Bohužiaľ, v našich prípadoch sa z tých rukopisných fragmentov vo väzbe alebo na prídoštiach nedalo vypátrať, kde boli tie rukopisy vyhotovené, ani kde ich použili na väzby. No nie je vylúčené, že jedno i druhé sa mohlo udiať v spišských kartúziách. Knihy sú síce tlačené prevažne v západných mestách, ale k nám sa mohli dostať in crudo, neviazané, čo vtedy nebývalo ojedinelým zjavom. Čo sa samotnej väzby týka, nelíši sa od iných súdobých výtvorov knihárskeho remesla. Sú prípady, že na doskách sa šablóny ornamentov opakujú. Pravda, ak naše kartúzie mali kniharne, bolo treba rátať s väčším počtom konzumentov kníh, na viazanie ktorých sa vyplatilo mať tu všestranne vybavené knihárske dielne. Takých konzumentov možno predpokladať v spišských mestách, hlavne u duchovenstva, prípadne aj na poľskej strane.

Zaujímavým pisárskym a knihárskym prípadom je viackrát spomínaná kniha *Statuta Ordinis Carthusiensis* z roku 1510.

Hoci je v nej len Rákocziho exlibris, treba ju zaradiť do kartuziánskej bibliotéky v Lechnici. V tejto knihe je na dvoch miestach v kontexte repertória vytrhnutých 33 pôvodných tlačených listov. Najprv chýba sám začiatok: Incipit repertorium, hneď aj prvé heslá Abbas-Beneficium, vedno 9 listov. Potom heslá Colloquium-Hebdomadarius, spolu 24 listov. Chýbajúce tlačené listy sú nahradené krásnym kurzívnym rukopisom. Všetkých 33 listov je popísaných z obidvoch strán. Vyznačené sú aj signatúry listov a kustody hárkov, takže celkom nahrádzajú tlačené časti knihy. Keby sme ich brali ako celok, predstavovali by slušný rukopisný zväzoček.

Otázka je, kde knihu poškodili a potom tieto náhradné listy písali, a kde ich do knihy priviazali. Ťažko je predstaviť si, že by z Bazileja, kde knihu tlačili, boli odoslali defektný exemplár, prípadne s náhradnými rukopisnými listami. Ak by sa však pôvodné listy cestou boli stratili, tak ich potom nahradili iste až na mieste určenia. Pravdepodobne v Lechnici. Tu teda by sme mali aspoň nejaký dokument o skriptóriu v lechnickej kartúzii. Aj väzba poukazuje na tunajšie prostredie, najmä listy na prídoštiach. Pochádzajú z nejakej staršej tlačenej knihy kalendárového charakteru. Sú tam pronostiky o počasí, astrologické predpovede o pokoji a vojne, o zdraví a chorobách, o úrode a pod. Všetko sa to týka nejakého konkrétneho roku, lebo sa často opakuje: hoc anno, anni huius a pod. Ale aj dvoch konkrétnych krajín: Poľska a Uhorska. Podľa predpovedí počasia na niektoré mesiace a sviatky (napr. Egída 1. septembra a Františka 4. októbra) vychádzajú roky v rozsahu 1475-1496. Pravdepodobnejší je tento posledný. Záverom možno povedať, že knihu *Statuta Ordinis Carthusiensis,* ako sa nám zachovala, viazali v našich krajoch, keď na jej prídoštia použili listy z miestneho kalendára, ktorý po roku 1510 už nemal platnosť.

Maličkým, ale pekným pisárskym dokladom je aj papierový lístok s tromi neúplnými riadkami latinského písma, azda zo začiatku 16. storočia. Našiel sa v knihe Tomáša Aquinského, Summa theologica, Bazilej 1485. Kniha má lechnický exlibris: *Fratrum Cathusiensium in Lechnicz.* Zo spomenutého písma zostali len konce troch riadkov, kde sa dá čítať (skratky rozpisujem): *...et professus huius* [... *omus Lapidis Ref* [... *t pro eo more domus* [. Išlo o nejakého mnícha, ktorého meno

však chýba. No jasne sa tam uvádza kláštor na Skale útočišťa — *Lapidis Ref.* Lístok bol pravdepodobne tu písaný a s knihou prenesený do Lechnice.

Z iných pozoruhodností v knihách možno vybrať ešte nasledovné individuálne rukopisné záznamy. V diele J. Gritscha, *Quadragesimale,* Norimberg 1481, je doklad o tom, že kniha patrila istému *Krištofovi,* ktorý už ako kňaz vstúpil do kartuziánskej rehole a počas noviciátu v lechnickej kartúzii umrel. Niektorý spolubrat potom na prídoštie knihy napísal (skratky rozpisujem): *Liber iste fuit fratris Christophori, novitii sacerdotis, hic defuncti, scilicet in domo Lechnicz Ordinis Carthusiensis.* Ohľadne toho, že už ako kňaz, teda v starších rokoch, bol novicom, treba poznamenať, že prípady neskorých povolaní do rehole neboli nijakou zvláštnosťou.

Okrem otca Krištofa menom poznáme v našich knihách ešte dvoch kartuziánskych mníchov v Lechnici. Po prvom tam zostala kniha: J. Nider, *Praeceptorium divinae legis,* Augsburg 1479. Menoval sa *Svantoslav,* rodom Poliak. Na prednom prídoští uvedenej knihy si zapísal záznam dvojakým písmom. Prvé je napodobenina tlačenej fraktúry, druhé kurzívne. Obidvoje z roku 1483. Niektoré časti druhého písma sú poprečiarkované. Čo sa dá z neho prečítať, obsahuje v podstate také isté údaje, ako v prvom písme. Preto len prvé prepíšem (skratky rozpisujem a trocha upravujem interpunkciu): *Liber iste, vocatus Praeceptorium Nider, emptus est per me Svantoslaum, silentium ubique locorum et omni tempore tenentem, in domo circumspecti viri Petri Salomon Cracoviensis morantem, sub anno Domini 1483 feria sexta scilicet ante festum Viti et Modesti, pro duobus florenis ungaricalibus. Qui liber meum post discessum, aut paulo ante, pro collegio minorum ad usum communem pure propter Deum detur.* Po slovensky: Túto Niderovu knihu, nazvanú *Praeceptorium,* som ja Svantoslav, vždy a všade zachovávajúci mlčanlivosť, za dva uhorské florény kúpil v Krakove v dome váženého muža Petra Salomona v piatok pred sviatkom sv. Víta a Modesta 1483. Po mojej smrti, alebo krátko predtým, sa má v mene božom odovzdať menšiemu kolégiu na všeobecné užívanie.

Sviatok spomínaných svätých bol 15. júna a toho roku pripa-

dol na nedeľu. Teda kúpa sa stala 13. júna. Onen Svantoslav bol bezpochyby kartuzián, mlčiaci mních. Hoci si želal, aby knihu odovzdali kolégiu v Krakove, kde sám mohol byť voľakedy študentom, predsa zostala u nás. Kniha má obvyklý Rákocziho exlibris a záznam o darovaní šebešskému františkánskemu kláštoru.

Toto však nie je jediná kniha, čo nám zostala po Svantoslavovi. V Csontosiho zozname sú dve ďalšie, ktoré si taktiež zaobstaral v Krakove u toho istého Petra Salomona, lenže v roku 1486. Obidve knihy sú časti Summy sv. Tomáša Aquinského. Majú exlibris: *Lapidis refugii.* Čiže Svantoslav musel vtedy bývať v kartúzii na Skale útočišťa, odkiaľ knihy preniesli do Lechnice. Svantoslavove záznamy sú v skratkách zaregistrované v Csontosiho zozname. Inak možno o ňom povedať, že bol tiež skriptorom.

Meno tretieho kartuziánskeho mnícha, *Tomáša,* nachádzame zapísané v knihe: Ludolphus de Saxonia, *Vita Christi,* Štrasburg 1483. Je zapísaný na prednom prídoští písmom 16. storočia: *Frater Thomas Carthusianus de Antiqua Sadecz. Polonus semper stabilis.* To znamená, že kartuziánsky mních Tomáš pochádzal zo Starého Sacza a že je vždy pevným Poliakom. Toto národné vyznanie je pozoruhodné, lebo môže znamenať uvedomelého Poliaka, ktorý sa hádam necítil dobre v spišskom nemeckom prostredí. Inak je známe, že medzi spišskými kartuziánmi boli aj rakúski Nemci. Kniha má exlibris kláštora na Skale útočišťa: *Lapidis refugii.* Tiež asi bude jednou z tých, čo sa časom dostali do Lechnice. Na prídoští knihy sú aj iné rukopisné poznámky kartuziánskeho charakteru. Všetky sú prepísané pri popise knihy v zozname.

Vzácny dokument z krakovskej univerzity sa našiel v knihe: Leonardus de Utino, *Sermones quadragesimales,* Kolín okolo roku 1475. Najprv si tam povšimneme rukopisný záznam hore na prednej predsádke. Pretože táto je následkom vlhkosti poškodená, celý text sa nedá prečítať. Po čiastočnom doplnení znie (skratky rozpisujem): *Liber (iste donatus pro c) onv (entu Vallis) sancti Antonii est per dominum Jeronymum fidei (...?) actoris Johannis Gluczpur canonici Cracoviensis. Anno Domini 1488.* Niet pochybnosti, že kniha sa prostredníctvom osôb, ktorých mená sú zachytené, dostala z Krakova do kartuziánskeho

kláštora «sancti Antonii» v Lechnici. No zaujímavejšie sú rukopisné texty na prednom prídoští. Najprv je obvyklý záznam Ladislava Rákocziho. Z nalepenej strany však prerážal iný text. Po odlepení listu sa ukázal pekný gotický rukopis. Formou i obsahom vyzerá ako vyhláška rektora krakovskej univerzity z roku 1474 o úprave prednášok a cvičení ohľadne bakalaureátu. Menovite sa tam spomína rektor univerzity *Stanislaus de Schadek* a mená niektorých magistrov. Prečítať sa dali nasledovní: *Nicolaus de Cracovia, Valentinus de Ilkusz, Stiborius de Zaremby, Johannes de Schidlov, Boguslav de Volya, Johannes de Pyleza* a *Andreas de (...?).* Presný prepis celého textu by bolo treba zrekonštruovať.

Tieto záznamy poukazujú na isté užšie vzťahy medzi krakovskou univerzitou a spišskými kartuziánmi. Keď aj nie priamo, tak prostredníctvom osôb, ktoré s tou univerzitou museli byť v úzkom kontakte.

V novoobjavenom starom fonde bibliotéky františkánskeho kláštora v Šebeši sú ešte viaceré knihy, ktoré sa ta dostali najskôr z kartúzie v Lechnici. Zmieňujem sa tu o nich len akoby dodatkom, pretože nemajú také znaky prvšej príslušnosti, ako vyššie spomínané knihy. Nie sú v nich nijaké kartuziánske exlibrisy, ani venovania darcov a pod. Avšak ich výskyt u nás si sotva možno ináč vysvetliť než cez lechnickú kartúziu. Rozhodujúcim znakom je skutočnosť, že všetky sú nejakým spôsobom poľskej provenciencie. Už vyššie sme videli, že medzi spišskými kartuziánmi boli aj poľskí rodáci, ktorí udržovali všestranné styky so svojím rodným krajom. To nie je nič divné, lebo veľká časť spišského územia vtedy patrila pod poľskú správu. Ďalej niektoré knihy boli tlačené v Krakove, alebo ich autormi boli Poliaci. V niektorých knihách sú rozličné poznámky o udalostiach odohravších sa v Poľsku. Iné zasa svojím obsahom zapadajú do okruhu činnosti kartuziánov. Pojednávajú o prírodných vedách, o astronómii, astrológii a pod. Čiže poskytujú materiál aj pre takú činnosť, akú tradícia pripisuje kartuziánom, akoby sa boli zaoberali horoskopmi, alchýmiou a pod. Šebešskí františkáni si vtedy takéto knihy nemohli obstarávať, lebo do Šebeša prišli až v prvej polovici 17. storočia.

V jednom zväzku sa predsa našiel konkrétnejší znak, ktorý poukazuje, že kniha bola v kláštore v Lechnici. Je to malý kúsok

papiera s nasledovným textom: *Venerabilis Eremi Montis Coronae de Valle Lechnicz Priori.* Po slovensky: Priorovi velebného kláštora vrchu Koruny v údolí Lechnice. Viac nič. Podľa formy sa zdá, že je to začiatok konceptu nejakého listu. Písmo môže byť asi z polovice 16. storočia. Vtedy kartuziáni v Lechnici ešte bývali. Ten lístok sa našiel v knihe: Michael Vratislaviensis, *Introductorium astronomicum,* Krakov 1507.

Podľa uvedených kritérií bude reč len o štyroch zväzkoch a 22 bibliografickými jednotkami. Tri zo zväzkov sú konvolúty. V jednom je jedenásť samostatných bibliografických jednotiek, v druhom osem, v treťom dve. Tie početnejšie sú menšieho rozsahu, preto ani zväzky nie sú hrubé. Ale sú závažné pre svojich autorov, pre miesto tlače a pre obsah. Sedem z nich bolo tlačených v Krakove, ďalšie vo Viedni, v Benátkach, v Bazileji a inde. Z poľských autorov sú tu menovite: *Johannes Dlugosz, Johannes Glogoviensis, Stanislaus Leopolitanus* a *Michael Vratislaviensis.*

Väčšina diel svojím obsahom názorne dosvedčuje, ako sa najmä na krakovskej univerzite vtedy zaoberali astronómiou. Veď tam sa učil aj poľský astronóm, kanonik *Mikuláš Kopernik* (1543). Medzi autormi astronomických diel je tu aj chýrny *Johannes Regiomontanus* (1476), ktorý bol profesorom aj na bratislavskej Akadémii Istropolitane. *Dlugosz* (+1480) zasa bol známy poľský historik, ktorý tu má knihu o živote sv. Stanislava, spolu so životmi iných svätcov so vzťahom k Poľsku a k okolitým krajinám, napr. k nám o živote sv. Svorada a Benedikta.

Všetky tieto dodatkové knihy sú z hľadiska typografie vzácnymi paleotypmi. Boli tlačené v prvých rokoch 16. storočia, najneskoršie na začiatku tretieho decénia tohože veku. Knihy boli veľmi používané, lebo sú náležite zodraté, i defektné. Aj sa z nich hojne študovalo. Dosvedčujú to premnohé rukopisné poznámky, vysvetlívky, komentáre k ich textom. Sú buď medzi riadkami, alebo na okrajoch. Veľmi drobulinké a husté súdobé písmo. Nepochybne ich písali bývalí študenti krakovskej univerzity, ktorí si tam knihy zadovážili a podľa prednášok profesorov aj komentovali, alebo ich až v kartuziánskych celách študovali a poznámkovali. Lebo predpokladám, že do našich kartúzií sa u nás stali nemými mníchmi.

Kedy asi sa tieto knihy dostali do šebešského kláštora, ťažko

je povedať. Podľa vpisovaných šebešských exlibrisov, bez udania rokov, mohlo to byť ešte v 17. storočí, čiže vtedy, keď aj knihy s kartuziánskymi exlibrismi alebo s Rákocziho venovaniami.

*

Pre úplnosť počtu kníh zo spišských kartúzií, pokiaľ sú nám doteraz známe a prístupné, treba sa zmieniť aj o tých, ktoré zaznamenáva Imrich *Kotvan* vo svojom diele *Inkunábuly Univerzitnej knižnice v Bratislave,* vydanej v Bratislave 1960. Popisuje tam dve inkunábuly, ktoré sú kartuziánskej proveniencie. Prvá je Aristotelova *Oeconomica,* tlačená v Lipsku okolo roku 1499. Je v nej rukopisný záznam o tom, že patrila kláštoru na Skale útočišťa: *Lapidis reffugii.* Potom mala aj iných majiteľov; napokon bola v piaristickom kláštore vo Sv. Jure pri Bratislave. Kotvan ju popisuje pod číslom 24. Ďalšia inkunábula je Duranti, *Rationale divinorum officiorum,* vytlačená v Štrasburgu okolo roku 1470. Z rukopisných záznamov tam vidno, že kartuziánskym bratom v Lechnici — *Vallis Sancti Antonii* — ju bol daroval magister Nicolaus de Cracovia. V Kotvanovom popise je pod číslom 158.

*

Krátko sme si pohovorili o knihách, zachovaných hlavne u nás z bývalých spišských kartúzií a hľadali sme v nich doklady a stopy po skriptóriách, kniháróch a knižniciach kartuziánov na Slovensku. Všímali sme si aj obsah kníh. Hoci pozitívnych zistení pre poznanie komplexnej knižnej kultúry kartuziánov u nás sa mnoho nenašlo, jednako už i samotné zachované knihy sú hodnotným kultúrnym dedičstvom po nemých mníchoch v kláštoroch na Skale útočišťa a v Lechnici. Preto dúfam, že tieto moje údaje a úvahy o bývalých kartuziánskych knihách i napriek odborníckym nedostatkom splnia svoje poslanie: *Dokumentovať podiel spišských kartuziánov na knižnej kultúre na Slovensku* pred dávnymi storočiami.

*

Nasledujú dva zoznamy kníh.* V prvom sú popísané knihy z bývalých kartuziánskych knižníc na Skale útočišťa a v Lech-

* Ľutujeme, že vyše spomínané dva zoznamy kníh nemôžeme pre obmedzený priestor v Moste uverejniť v ich úplnosti. Zabrali by celé číslo Mostu. Sú krásne a vedecky spracované. Pre knihovedných záujemcov sú uložené v Archíve Slovenského ústavu v Clevelande, Ohio. — *Redakcia.*

nici, ktoré sú dnes na Slovensku. Tvoria nové akvizície Národnej knižnice v Martine.

V druhom zozname sú zapísané tie kartuziánske knihy, ktoré sú dnes v Budapešti. Dostali sa ta pravdepodobne po rozpustení kamaldulských rehoľníkov (1782), ktorí začiatkom 18. storočia v Lechnici boli prebrali dedičstvo kartuziánov. Svojho času ich spísal Csontosi János. Rozširuje sa nimi naše poznanie o rozsahu a obsahu knižníc spišských kartuziánov. Popisy sú krátke, lebo ani Csontosi ich nerozťahoval. Dokumentárna závažnosť spočíva v ich *provenienčných* poznámkach. Poučujú nás o veľmi úzkych stykoch spišských kartuziánov s Krakovom. Z toho sa dá vyvodiť záver, že najmä medzi lechnickými kartuziánmi bolo mnoho poľských rodákov.

DCÉRA

Jozef Vágovič

Vraciam sa domov:
v dlani chlieb, ruža.
Ach, prečo to mnou
meravie, skrúža:
niet očí, vázy!
Kam odišla si?

SLOVÁCI A ICH SUSEDIA

Príspevok k panelovej diskusii politického odboru

Dr. F. A. Braxátor

V živote je to už tak, že malý a chudobný sa ťažko prebíja a uplatňuje. Aj medzi susedmi. Zazerajú naňho. Čo vraj taký oškvarkár medzi lepšími gazdovcami. Predsudky, historické polopravdy; od popierania existencie až po popieranie práva na ňu — to bol údel Slovákov po stáročia. Podieľali sa na ňom, na žiaľ vo veľkej miere naši susedia.

Nechcem však analyzovať históriu, ktorá sa často k nám zachovala macošsky. Zostanem pri dnešku, pri súčasnosti a jej realitách.

Slovensko je — prinajmenej posledných päťdesiat rokov — geografická a do istého stupňa aj štátopolitická skutočnosť, s viac-menej stálymi

hranicami, ktoré túto jednotku zreteľne odlišujú od jej susedov, teda od Poliakov, Ukrajincov, Maďarov, Rakúšanov a Čechov.

Skôr však, než by sme sa celkom odpútali od histórie a venovali sa iba pozorovaniu súčasnej mapy Európy v priestore, ktorý nás zaujíma, pokúsme sa niekoľkými slovami vyjadriť, akými asi očami, s akými pocitmi sa dívajú naši susedia na slovenskú krajinu.

MAĎARI: nemôžu zabudnúť na svoju, podľa vlastných predstáv, predurčenú a prvoradú úlohu centrálnej politickej sily v strednej Európe, ktorú si privlastňujú zo svojho ústredného geografického položenia.

ČESI: myslia na Slovensko predovšetkým ako na ventil, ako na most z nemeckého obkľúčenia, ktoré je ich osudovým údelom a vychádzajúc z jazykovej blízkosti tohoto im najbližšieho slovanského kmeňa, pokúšajú sa opäť a znovu pripútať si Slovensko k svojmu územiu zväzkami čo najužšími.

POLIACI: pokladajú Slovensko za prirodzené predpolie svojej južnej tatranskej pevnosti a súčasne za spojovaciu cestu k teplému a úrodnému juhu, ktorý je okrem toho pre nich prirodzeným spojencom oproti ruskej rozpínavosti z východu a nemeckej hrozbe zo západu.

RAKÚŠANIA: okrem vymierajúcej romantiky cisárskych čias, pre ktoré bolo Slovensko rezervoárom pracovných síl a surovinovou i poľnohospodárskou základňou vidia v Slovensku predovšetkým hospodárskeho partnera na Dunaji a potencionálneho spoluúčastníka takého stredoeurópskeho zoskupenia, ktoré by ich malých a slabých, posilnilo.

UKRAJINCI: vidia Slovensko, aspoň jeho východnú časť, ako jeden z predmetov expanzie na pre nich tak prepotrebný kultúrny západ.

A teraz k nášmu politickému zemepisu, k našej súčasnej mape strednej Európy. Čo z nej vyčítame: Slovensko hraničí s jednou supermocnosťou, komunistickým Sovietskym zväzom, s dvoma socialistickými štátmi, ktoré sú jeho spojencom: Maďarskom a Poľskom, s Českou socialistickou republikou (s ktorou žije súčasne v tom istom štátnom útvare) a s jednou západnou — a to neutrálnou — krajinou, Rakúskom. S touto sú práve hranice Slovenska najkratšie. Päť susedov je na malú európsku krajinu dosť. Viacej ich má v Európe iba Západné Nemecko a Maďarsko, (i to iba vtedy, keď rátame autonómne republiky Juhoslávie každú osobitne). Väčšina — okrem Rakúska, ktoré je na tom s nami rovnako, má susedov menej, Švajčiarsko štyroch, Taliansko troch a prímorské štáty ešte pomenej. V porovnaní s Českou socialistickou republikou má Slovensko niekoľko nevýhod: Česko nehraničí priamo s najväčšou komunistickou mocnosťou, zato však má spoločne hranice so štátom začleneným do NATO a niekoľkonásobne dlhšie hranice s neutrálnym Rakúskom.

Toto sú faktá, na ktoré musíme pri svojich úvahách brať zreteľ. Vráťme sa teraz k základným politickým ambíciam našich susedov, tak, ako sme ich naznačili vyššie. Predpokladajme, že sú viac menej trvalé, aj keď iné, mocenské a štátnopolitické záujmy súčasných zoskupení môžu niektoré z týchto ambícií načas potláčať. V prvom rade je pre

nás životne dôležité, aby sme tieto ambície a ich intenzitu neustále sledovali. Ďalej je dôležité, aby sme vedeli všetky tieto ambície našich susedov uspokojiť, samozrejme nie na úkor vlastných záujmov. To je práve najväčšia a najzodpovednejšia úloha slovenskej zahraničnej, alebo ak chceme medzinárodnej, či susedskej politiky, vedieť zladiť záujmy našich susedov s našimi životnými záujmami. Nemusí to byť vždy nemožné, keď si uvedomíme, že niektoré z ambícií nášho suseda nie sú iba v rozpore s našimi záujmami, ale aj so záujmami ostatných zainteresovaných. Umenie je v tom, nepostaviť do popredia kolíziu vlastných záujmov a nechať za svoju vec hovoriť druhých, ktorí sú rovnako zainteresovaní — a možno silnejší, dôraznejší. Nevyhľadávať v susedskom styku trecie plochy, nelpieť na maličkostiach a neutápať sa v nich, keď ide o veci veľkého dosahu a zásadného významu. Dať susedom možnosť, aby svoje ciele, svoje ambície dosiahli a uskutočnili, nie však pohltením, nie znásilnením, ale za protislužby a protiústupky.

Rozoberme si potencionálne trecie plochy so susedmi:

MAĎARI: My sami nemusíme byť tí, čo budú brániť Maďarom hrať prím v politickom živote strednej Európy; je tu aj dosť iných, čo majú podobný záujem a pritom nie sú zaťažení hypotékou polmiliónovej maďarskej menšiny. Náš záujem nie je zabrániť Maďarom, aby túto svoju úlohu — pokiaľ im to ostatní dovolia, plnili — náš záujem je, aby k tomu nezneužívali maďarskú menšinu na Slovensku. Nenúka sa tu priam ideálna možnosť politickej dohody? Ak sa nám pritom podarí na Slovensku vytvoriť takú politickú a sociálnu klímu, že táto menšina z vlastného záujmu a z vlastného interesu nebude vážne inklinovať k Budapešti a škúliť za Dunaj: vyhrali sme veľkú partiu. Nie je to nemožné, v Európe je veľa takýchto prípadov: Pred storočím ešte patrila Ženeva k Francúzsku a južné predpolie Álp k Taliansku. Opýtajte sa dnes tohoto obyvateľstva, či by sa chcelo vrátiť zo sporiadaného a blahobytného Švajčiarska do pôvodnej vlasti. Ani za svet! Valoni v Belgicku bojujú tiež o svoju samostatnosť, ale nie za pripojenie k Francúzsku, hoci hovoria po francúzsky. To isté Jurasania, alebo klasický prípad Cyprusu, kde sa grécka väčšina obyvateľstva bráni pripojeniu ku Grécku a je za samostatnosť. Pochopiteľne, to je otázka veľmi citlivej, veľmi rozumnej vnútornej politiky, ktorá musí urobiť štát pre každého občana príťažlivým domovom.

ČESI: Nech si Česi majú svoj most na východ. Lenže nech za prechod po tomto moste platia mýto. Tak asi obrazne by sme mohli charakterizovať vzťah oboch týchto susedných slovanských národov v budúcnosti, v ktorej tak isto budú odsúdené žiť povedľa seba, ako tomu bolo doteraz v minulosti. Nie je dlhodobým záujmom slovenského národa, slovenskej politiky a Slovenska, aby boli Česi Nemcami pohltení. Naopak, je našim záujmom, aby zostali na svojom mieste ako jeden zo základných kameňov stavby strednej Európy, tvoriacej tretiu silu medzi Nemeckom a Ruskom. My radi dáme k dispozícii náš Dunaj, naše cesty a železnice, naše spojovacie, surovinové a prírodné možnosti, náš ľud-

ský a hospodársky potenciál, ale na báze obchodného partnerstva, na báze dohody dvoch nezávislých štátov, na báze vzájomných výhod a nie na základe anexie, alebo diktátu. Dobrá susedská politika k Čechom značí: uznať reality na oboch stranách. Čechom trvalo temer 50 rokov, kým uznali realitu slovenského národa a potrvá možno ďalších 50 kým uznajú realitu slovenskej štátnosti. Ale napokon ju uznajú, tak, ako my nemôžeme odškriepiť realitu počeštenia moravských Slovákov a iluzórnosť snáh vyvodiť z tohoto počeštenia dnes konkrétne politické dôsledky. Susedská politika k Čechom sa musí riadiť devízou: trecie plochy odstraňovať, zbytočné spory nevyvolávať, nerekriminovať a nebabrať sa v minulosti, ale pevne a rozhodne trvať na vykompenzovaní hocijakých výhod a ústupkov.

POLIACI: sú náš relatívne najpokojnejší sused a problémy na spoločných hraniciach sú nepatrné. Poľské ambície smerom ku Slovensku sú viac okrajové, nestoja v strede poľských politických záujmov. Spoluprácí medzi oboma krajinami a oboma národmi nemusí stáť veľa v ceste. Existuje nadto aj istá ideová príbuznosť a paralelné zjavy v oblasti religiozity, ktoré koexistenciu môžu iba podčiarknuť. Trecie plochy v podobe pohraničných obcí Oravy a Spiša majú v celkovom poňatí stredoeurópskej koncepcie iba lokálny význam a nerobili by sme rozumne, keby sme ich zveličovali, či už ide o problémy jazykové, školské, alebo kultové. Dohodou sa dá dosiahnuť veľa, kým kategorickým a tvrdošíjnym postojom pokaziť všetko.

UKRAJINCI: sú a budú v slovenskej politike vzťahov k susedom problémom nepríjemným. Je to jediný z našich susedov, ktorý je v podobnom postavení, ako my Slováci: tiež nemá svoj samostatný a suverénny štát. Z toho vyplýva precitlivelosť, podráždené reakcie, senzibilita a podozrievavosť. Mnoho problémov by sa vyriešilo, keby bolo možné rokovať na nezávislej štátnej úrovni a keby neboli v hre cudzie mocenské, štátnopolitické, alebo ideologické záujmy. Myslím však, že aj teraz, keď sa nedorozumenia okolo problémov 40.000-covej ukrajinskej menšiny na východnom Slovensku a otázka umele vytvorených konfliktov medzi grékokatolíkmi a pravoslávnymi prenášajú do exilovej spoločnosti, by sa zišlo menej dramatizovania a viacej reálneho prístupu — napr. v pokusoch o rokovanie. V menšej miere tu platí to isté, čo v prípade Maďarov: Slovensko musí vedieť vytvoriť takú politickú klímu, aby bolo i pre týchto ľudí príťažlivejším domovom, než veľká vlasť ich národa na východe, ktorej vytvorenie im samozrejme zo srdca žičíme a s ktorou budeme musieť takisto po stáročia žiť v geografickom susedstve, so všetkými jeho dôsledkami.

RAKÚSKO: Teraz okno Slovenska do západného sveta a vždy v budúcnosti jediný sused z germánskej rečovej a kultúrnej oblasti. Malá dĺžka hraníc nedáva predpoklad vzniku trecích plôch, ale ani predpoklad mimoriadneho vzájomného vplyvu. Ako protiváha pôsobí blízkosť oboch našich hlavných miest: Viedne a Bratislavy, ako dvoch na seba vzájomne pôsobiacich kultúrnych a spoločenských centier, vždy viacej

v smere od západu na východ. Upravovať dobré vzťahy k Rakúsku na lepšie až výborné by za týchto okolností nemalo byť problémom, lebo záujmy sú u oboch krajín totožné: spoločná obrana oproti expanzii zo západu i z východu.

Záverom:

Vzťah každej malej krajiny k susedom je pre jej osud, budúcnosť a bezpečnosť rozhodujúci. Bez ohľadu na to v akej spoločenskej sústave, v ktorom orbite a v ktorej sfére vplyvu sa Slovensko nachádza musia sa tí, ktorí sú zodpovední za jeho vzťahy k okoliu usilovať o to, aby boli čo najlepšie.

My, ktorí sme vonku, nemáme na utváranie týchto vzťahov veľkého vplyvu, môžeme však veľa pripravovať pre budúcnosť — u seba i u našich susedov. U seba: porozumenie pre záujmy druhých, odstraňovanie vlastnej precitlivelosti, eliminovanie trecích plôch a oddramatizovávanie nepodstatných, okrajových javov.

U partnerov: pochopenie skutočnosti, že naše životné záujmy nemusia byť vždy a vo všetkom diametrálne odlišné od ich vlastných a že po dobrom budú môcť od nás dosiahnuť oveľa viacej, než opačnými metódami.

Chicago, jún 1973.

MONSIGNOR ThDr. ŠTEFAN NAHALKA (1916-1975)

Dňa 6. marca 1975 v ranných hodinách zomrel nečakane v Ríme v Slovenskom ústave jeho zakladateľ, budovateľ a prvý direktor Mons. Štefan Náhalka. Bol aj významným kultúrnym pracovníkom a prispievateľom do časopisu Most, a preto mu s úctou venujeme túto spomienku.

Štefan Náhalka narodil sa dňa 16. marca 1916 v Liptovskej Tepličke pri Ružomberku. O desať dní by sa teda bol dožil 59 rokov. Gymnaziálne štúdiá skončil v Levoči a teologické v Ríme na Lateránskej Univerzite ako alumnus Pápežského kolégia Nepomucenum. V Ríme bol aj vysvätený za kňaza 19. decembra 1942. Roku 1943 vrátil sa na Slovensko a tri roky pôsobil v pastorácii ako kaplán v Ružomberku, po boku známeho slovenského národovca Mons. Dr. Jána Ferenčíka. Potom za dva roky (1946-48) bol tajomníkom spišského biskupa Jána Vojtaššáka. Vtedy sa súkromne pripravoval na rigorózne skúšky a napísal dizertáciu, takže roku 1947 dosiahol doktorát na teologickej fakulte v Bratislave. V rokoch 1948-1950 vyučoval filozofiu na bohosloveckom učilišti na Spišskej Kapituli, kým tá škola nebola zrušená a zhabaná.

Odvtedy nastali pre kňaza Náhalku krušné dni. Ako jeden z popredných slovenských katolíckych intelektuálov bol terčom komunistickej polície. Prenasledovaný, hľadaný, musel sa takmer 3 roky skrývať, až kým sa mu nepodarilo roku 1953 uniknúť z vlasti do cudziny.

Na Slovensku prispieval do časopisov *Verbum* a *Smer.* Prvý časopis sa venoval kultúrnym prúdom a druhý duchovným otázkam. Vydavateľstvo *Verbum* v Košiciach vydalo knižne jeho práce: *Láska v duchovnom živote* (1947) a *Sviatosť znovuzrodenia* (o krste, 1948). Jeho obšírna práca o francúzskom filozofovi Gabrielovi Marcelovi a o kresťanskom existencializme zaviazla v rukopise v jednom katolíckom vydavateľstve, ktorého činnosť režim práve znemožnil.

Do zahraničia prišiel v máji r. 1953 a natrvalo zakotvil v Ríme. Tu sa hneď stal spolupracovníkom *Slovenského katolíckeho ústredia,* ktoré len krátko predtým založil Mons. Dr. Anton Botek. Roku 1956 mal

aktivnu účasť na založení *Slovenského vydavateľstva sv. Cyrila a Metoda*, ktoré vzniklo zo skromnej základiny známeho slovenského rodoľuba Rev. Jána Lacha. Štefan Náhalka stal sa redaktorom vydaní. R. 1957 po odchode Rev. Antona Boteka z Ríma do Kanady, Štefan Náhalka sa stal vedúcim *Slovenského katolíckeho ústredia*, a redaktorom mesačníka *Hlasy z Ríma*.

Toho istého roku 1957 bol vymenovaný za člena *Najvyššej rady pre emigráciu* pri Konzistoriálnej kongregácii Svätej stolice s poslaním starať sa o duchovnú službu slovenským emigrantom. V tejto úlohe sa pričinil o založenie slovenských katolíckych misií v Anglicku (Londýn) a v Brazílii (Rio de Janeiro a Sao Paulo). Po reorganizácii duchovnej služby emigrantom podľa rozhodnutí Druhého vatikánskeho koncilu, *Pápežská komisia pre emigráciu a turizmus* ho vymenovala za delegáta založiť slovenské katolícke misie v Sydney (Austrália), v Bazileji a Zürichu (Švajčiarsko), v Stockholme (Švédsko) a v Mannheime (Nemecko). Zúčastňoval sa na medzinárodných dušpastierskych kongresoch o emigrantoch a referoval na nich o slovenskej emigrácii (r. 1961, 1973).

Roku 1958 navrhol a pomohol uskutočniť vydávanie diel vo svetových rečiach so slovenskou problematikou pod titulom *Series Cyrillomethodiana* (vyšli 2 zväzky) a *Slovak Studies* (doteraz vyšlo 13 zväzkov).

Koncom roku 1959 v spolupráci s inými Slovákmi z Ríma rozhýbal akciu za vybudovanie *Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda* vo Večnom meste. Bol predsedom prípravného výboru pre vybudovanie tohto diela a od roku 1961 do roku 1973 jeho prvým direktorom.

Spolu s inými Slovákmi v Ríme zorganizoval slovenské cyrilometodské slávnosti r. 1963, 1967 a 1969.

Od septembra 1973 bol predsedom organizácie kultúrnych pracovníkov, ktorá jestvuje v Ríme pod menom *Slovenský ústav* a vydáva vo svetových rečiach ročenku *Slovak Studies*. Ba počas neprítomnosti hlavného tajomníka vykonával aj tajomnícku prácu, hlavne korešpondenciu. Od januára 1974 znovu prebral redigovanie mesačníka *Hlasy z Ríma*, marcové číslo 1975 bolo práve už v stroji v deň jeho smrti.

Ako vidno, Mons. Náhalka sa mnoho venoval organizačným prácam, redakčným prácam, ale pritom si vedel nájsť ešte času pokračovať vo vlastnej vedeckej tvorbe. Jeho knižné práce a hlavnejšie príspevky do časopisov prinášame v dodatku.

Za jeho vynikajúcu činnosť a zásluhy Sv. Otec Pavol VI. udelil mu 14. augusta 1963 hodnosť Pápežského komorníka a 30. decembra 1967 hodnosť Pápežského preláta.

V posledných rokoch svojho života Mons. Náhalka trpel na astmu. Niekedy mával aj silnejšie záchvaty, ktoré však o krátky čas obyčajne prešli. Tento raz však pri podobnom záchvate jeho srdce nemalo dosť

odolnosti. Zomrel sám. Keď ráno 6. marca 1975 na zaklopanie neodpovedal, niektorí domáci zo Slovenského ústavu vošli do jeho izby a našli ho už mŕtveho. Jeho pohreb bol dňa 8. marca za účasti štyroch slovenských biskupov a asi 200 iných prítomných. Je pochovaný na rímskom cintoríne Campo Verano.

Osobnosť neboheho Mons. Náhalku je zložitá a bohatá. Bol to človek všestrannej činnosti, ale aj mužom modlitby. Bol výborným organizátorom, ale aj plodným spisovateľom. Jeho spisovateľská činnosť je skôr rázu divulgatívneho, než prísne vedeckého. Venoval sa aj historickému výskumu. Pre zaujatosť v iných sektoroch prác nestihol v tejto veci vykonať toľko, ako by sa pri jeho nadaní predpokladalo.

Na poli organizačnom treba spomenúť dve úspešné a ďalekosiahajúce podujatia: starostlivú organizáciu duspastierskej činnosti slovenských emigrantov a založenie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

Naznačili sme už, že Mons. Náhalka bol Svätou stolicou povereným starať sa o slovenských emigrantov. Precestoval skoro všetky európske krajiny a osobne ponavštevoval miesta, kde boli slovenskí emigranti. Záležalo mu na tom, aby zistil, aká je ich situácia, a podľa možnosti usiloval sa pre nich započať a udržať slovenskú katolícku misiu. Bolo treba rokovať s biskupskou konferenciou dotyčnej krajiny, aby naši slovenskí misionári mohli vykonávať dušpastiersku činnosť medzi Slovákmi. V poslednom čase mu na srdci ležali duchovné potreby Slovákov v Argentíne a v Južnej Afrike, pre ktorých hľadal slovenského kňaza. Zriadenie Slovenskej misie v európskych krajinách za daných okolností bolo to najlepšie, čo sa dalo dosiahnuť. Tu nieto takých silných a koncentrovaných skupín Slovákov, aby sa mohli pre nich osnovať osobitné osady alebo farnosti. Tie misie v každom ohľade sú strediskami Slovákov v dotyčných krajinách a okolo nich sa organizuje nielen náboženský, ale aj národný život. Ako delegát pre slovenských emigrantov Mons. Náhalka sa zúčastňoval na pracovných stretnutiach *Pápežskej komisie pre emigráciu a turizmus*. Tam podával referáty o pomeroch slovenskej emigrácie, a tak si získal mnoho známostí medzi delegátmi iných národností a krajín. Bolo to zjavné pri jeho pohrebe. Zúčastnili sa ho s tajomníkom spomenutej Pápežskej komisie Mons. Jozefom Zágonom (predseda arcib. Em. Clarizio poslal sústrastný telegram) a delegáti viacerých národností. Zvlášť sa staral aj o slovenských utečencov počas ich prechodného pobytu v Taliansku.

Druhé veľké dielo, späté s menom Mons. Náhalku, je osnovanie a vybudovanie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Ako je známe, ústav bol založený za veľmi ťažkých pomerov na 1.000. výročie príchodu našich sv. Apoštolov k našim predkom. Situácia Cirkvi na Slovensku od r. 1948 je veľmi kritická a bolestná. Bolo treba vykonať niečo

na pomoc a záchranu Cirkvi. Išlo hlavne o tlačový apoštolát a o výchovu mladých kňazov. Spoločnými silami všetkých, ale hlavne za pomoci amerických Slovákov podarilo sa Mons. Náhalkovi uskutočniť také dielo, ktoré ostáva aj pomníkom jeho oddanosti a práce.

Aj za normálnych pomerov nebolo by bývalo jednoduché uskutočniť také dielo v cudzine. No ústav vznikol a stojí už 12 rokov. Sám Mons. Náhalka pripravil a r. 1973 vydal *Pamätnicu,* z ktorej sa dozvedáme, že za ten čas v malom seminári pri ústave študovalo 218 mladíkov, vyšlo 165 knižných vydaní, 10 ročníkov *Hlasov z Ríma,* 10 ročeniek *Slovak Studies* atď. Za toto obdobie administratívna korešpondencia ústavu zaznamenala 22.324 jednotiek, ktoré skoro všetky prešli cez ruky Mons. Náhalku.

Až teraz si uvedomujeme, aké veľké dielo vykonal Mons. Náhalka, keď aj my Slováci môžeme sa pridružiť k iným národom, ktoré v stredisku kresťanstva majú svoj dom, svoj kozub, svoj útulok. A preto aj na tomto mieste treba nebohému Mons. Náhalkovi vyjadriť uznanie a vďačnosť celého národa.

Ďalším záujmom Mons. Náhalku boli slovenské národné a kultúrne otázky. Spomenuli sme, že bol iniciátorom organizácie kultúrnych pracovníkov združených pod menom *Slovenského ústavu.* Úradne je to rímska autonomná odbočka Slovenského ústavu pri Opátstve sv. Andreja Svorada v Clevelande. Vydáva ročenku *Slovak Studies* a iné vedecké diela o slovenských veciach. Mons. Náhalka zredigoval prvé dva zväzky *Slovak Studies,* do ktorých aj prispel hodnotnými prácami. Po slovensky prispieval tiež do časopisu *Most* a do niektorých inonárodných časopisov (L'Osservatore Romano, Der neue Ackermann atď.). Tu treba ešte vyzdvihnúť zorganizovanie cyrilometodských jubilejných slávností v Ríme r. 1963, 1967 a 1969. Pri všetkých troch slávnostiach Slovákov prijal na zvláštnej audiencii Sv. Otec Pavol VI. a mal k nim vážne príhovory. Tým sa slovenská otázka tiež dostala dopredu. Tu môžem povedať z osobnej skúsenosti, ako Mons. Náhalku bolela skutočnosť, že my Slováci ani doteraz nemáme našu cirkevnú provinciu. O tejto otázke mnohokrát hovoril, a keď sa tá vec dostala do slovenskej verejnosti, aj sám viackrát zasiahol hodnotnými príspevkami do debaty.

Mons. Náhalka bol jedným zo zakladajúcich členov *Svetového kongresu Slovákov.* Zúčastnil sa na prvom a druhom valnom zhromaždení (v New Yorku a v Toronte), a ako predseda náboženského odboru (do r. 1973) na viacerých zasadaniach predsedníctva (naposledy v máji 1974 v Ríme).

V súvislosti so *Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda* chcem zdôrazniť veľkú úctu nebohého Mons. Náhalku k našim sv. apoštolom a vôbec jeho veľký záujem o cyrilometodské otázky. Prvý navrhol, aby

ústav bol vystavený na pamiatku 1.000. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda k našim predkom a aby im bol zasvätený. Všetci rímski spolupracovníci jeho návrhy oduševnene podporovali. Sviatok sv. Cyrila a Metoda (prv 5. júla a teraz 14. februára) slávi sa v ústave pre všetkých rímskych Slovákov. Mons. Náhalka zorganizoval v r. 1963, 1967 a 1969 veľké cyrilometodské oslavy. V knižnici ústavu snažil sa zozbierať pamiatky staroslovenského písomníctva a čo sa len dalo zohnať zo svetovej literatúry o cyrilometodskej otázke. Roku 1973 začal redigovať sériu *Dedičstvo Otcov,* v ktorej chcel uverejňovať tak staroslovenské texty, ako aj štúdie z cirkevných dejín slovenských. Sám už viacej rokov pracoval na životopise prvého slovenského svätca, cyrilometodského učeníka a prvého slovenského biskupa (pravdepodobne aj arcibiskupa) sv. Gorazda. Dúfam, že z jeho pozostalosti sa bude môcť niečo o tomto svätcovi uverejniť. Tak isto s veľkou láskou zbieral ikonografiu našich apoštolov, tak staršiu, ako aj od dnešných slovenských umelcov.

Iným poľom záujmu nebohého Mons. Náhalku bola kresťanská filozofia. Z jeho životopisu vidno, že bol profesorom filozofie v spišskom seminári za tri roky. Pravdepodobne jeho doktorská téza rozoberala filozofický systém slávneho francúzskeho katolíckeho filozofa Gabriela Marcela. Žiaľbohu rukopis knihy sa stratil v prvých rokoch prenasledovania. K filozofickým otázkam sa aj neskoršie vracal, a uverejnil niekoľko článkov. S oduševnením bránil takzv. *kresťanský realizmus,* ktorý je uprostred medzi idealizmom a materializmom. Zvlášť dôkladne sa zaoberal kritikou a zamietnutím dialektického materializmu.

Od filozofie prešiel na rôzne polia teológie. Zaoberal sa hlavne praktickou teológiou, to jest teológiou sviatostí a duchovnou teológiou. O tom svedčia jeho príspevky v časopise *Smer* a v *Hlasoch z Ríma.*

Nakoniec chcem vyzdvihnúť, že Mons. Náhalka bol príkladným a veľmi nábožným kňazom. Podľa jeho príkladu celý život v Slovenskom ústave mal ako stredisko krásnu kaplnku. Tu sa slúži nová liturgia po slovensky tak pobožne a krásne, že to obdivujú všetci návštevníci. Pri jeho pohrebe prehovoril aj miestny biskup Andrea Pangrazio. Vyzdvihol krásny príklad celej rodiny Slovenského ústavu, ktorá z jednej strany je na službu svojmu národu na Slovensku, kým z druhej strany pomáha v dušpastierstve okolnému obyvateľstvu. Sám Mons. Náhalka až do posledných dní svojho života chodil slúžievať bohoslužby do neďalekého kláštora sestier.

Zo všetkého, čo som povedal, možno bez prepínania povedať, že za normálnych pomerov Mons. Náhalka by bol iste býval jedným z najkvalifikovanejších kandidátov byť nástupcom heroického biskupa Jána

Vojtaššáka na stolci spišských biskupov. No aj keď pre vonkajšie okolnosti k tomu nedošlo, Mons. Náhalka si iste zaslúži popredné miesto v zozname slovenského kňazstva. Jeho pamiatka ostane jasnou a nehynúcou medzi nami.

M. Lacko, S.J.

BIBLIOGRAFIA ŠTEFANA NAHALKU*

Knižné vydania.

1 *Láska v duchovnom živote.* Vydavateľstvo Verbum, Košice, 1947.
2 *Sviatosť znovuzrodenia.* Vydavateľstvo Verbum, Košice, 1948.
3 BYSTRIK, *K Bohu. Príručka pre slovenských členov rehole sv. Dominika.* Vydal Rev. Jozef Dragoš - Alžbetínčan, Rím, 1954, str. 368.
4 *La Slovacchia d'oggi. Un richiamo alla liberta.* (Dnešné Slovensko. Volanie po slobode). Editrice slovacca dei SS. Cirillo e Metodio, Roma, 1957, str. 60.
5 BYSTRIK, *Naša cesta. Príručka katolíckeho náboženstva.* Vydalo Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, Rím, 1958, str. 406.
6 *Exsul familia Slovacorum* (zostavil), Rím, 1962, str. 234 s početnými ilustráciami. (Dokumentačná publikácia o náboženskom živote slovenských emigrantov za roky 1945-1962).
7 *Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. Vznik a prvé desaťročie.* Vydal Slov. ústav sv. Cyrila a Metoda, Rím, 1973, str. 361. (Bohato ilustrovaná dokumentačná publikácia).

Príspevky v časopisoch, ročenkách a inde.

8 *Láska ako etos osobnosti:* Verbum I (Košice 1946-47) str. 437-441; 530-535.
9 *Filozofia zúfalcov?* (Referát o dvoch francúzskych publikáciách o existencializme): Verbum II (1947) str. 116-124.
10 *34. francúzsky sociálny týždeň v Paríži:* Verbum II (1947) str. 182-
11 *Príchod existencializmu k nám:* Verbum II (1947) str. 250-257.
12 *Jacques Maritain:* Verbum II (1948) str. 351-357.
13 *Základné črty Lutherskej antropológie:* Verbum II (1948) str. 395-407.
14 *Náš nadprirodzený život:* Smer (Trenčín), VII (1947) str. 257-263; 306-311, 401-408; VIII (1948) str. 6-12; 49-55; 97-104; 145-151; 193-200; 290-300; (či boli aj ďalšie pokračovania, neviem, lebo nemám naporúdzi ďalšie čísla Smeru).

* Táto bibliografia si nenárokuje úplnosť. No zdá sa mi, že všetko vážne je tu zahrnuté. Bibliografia knižných vydaní a redakčných prác je prebratá z jeho vlastného súpisu, ktorý sa našiel v jeho pozostalosti.

15 *Náboženské položenie na Slovensku:* Most I (1954) Nr. 1, str. 27-31.
16 *O správnu orientáciu človeka:* Most I, (1954) Nr. 3, str. 1«12.
17 *Nepoškvrnená v slovenskej literatúre a umení na Slovensku:* Most II (1955) str. 161-176.
18 *Die Entwicklung des slowakischen Katholizismus* (Vývoj slovenského katolicizmu): Der Neue Ackermann, Sudetendeutsche Rundschau II (München 1954), Heft 2, str. 29-43.
19 *Il 3. anniversario della condanna dei tre Vescovi della Slovacchia* (Tretie výročie odsúdenia troch slovenských biskupov): L'Osservatore Romano (Vatikánsky denník), 15.I.1954.
20 *Kniha kníh v slovenskej kultúre:* Most II (1955) str. 30-35.
21 *Kresťanský realizmus a dialektický materializmus:* Most III (1956) str. 112-121.
22 *L'anniversario del sacrificio dei Vescovi Slovacchi* (Výročie odsúdenia slovenských biskupov): L'Osservatore Romano (Vatikánsky denník), 4.II.1956.
23 *«Socialistický realizmus» a kresťanský realizmus:* Most IV (1957) str. 75-85.
24 *L'Immacolata nella letteratura ed arte della Slovacchia* (Nepoškvrnená v literatúre a umení na Slovensku): Virgo Immaculata. Acta Congressus Mariologici-Mariani Romae anno 1954 celebrati. Vol. XV, Roma, 1957, str. 365-381.
25 *Slovacchia Mariana* (Mariánske Slovensko): Maria e la Chiesa del silenzio. Ed. Accademia Mariana Internazionale, Roma, 1957, str. 93-95.
26 *La Slovacchia per la fede e per il Sommo Pontefice* (Slovensko za vieru a za pápeža): La Chiesa del silenzio guarda Roma. Libreria Editrice F. Ferrari, Roma, 1957, str. 343-384.
25 *Slovacchia Mariana* (Mariánske Slovensko): Maria e la Chiesa del silenzio. Ed. Accademia Mariana Internazionale, Roma, 1957, str. 93-95.
26 *La Slovacchia per la fede e per il Sommo Pontefice* (Slovensko za vieru a za pápeža): La Chiesa del silenzio guarda Roma. Libreria Editrice F. Ferrari, Roma, 1957, str. 343-384.
27 *The persecution of the Catholic Church in Slovakia* (Prenasledovanie Katolíckej Cirkvi na Slovensku): Slovak Studies I (Roma 1961) str. 123-144.
28 *Osudy «Memoranda národa slovenského» vo Viedni.* Príspevok ku memorandovej storočnici na základe úradných dokumentov: Most VIII (1961) str. 97-108 (Autor tu uverejnil niektoré dokumenty z Viedenských archívov).
29 *Assistenze spirituale agli emigrati Slovacchi* (Dušpastierstvo medzi slovenskými emigrantami): Sacra Congregazione Concistoriale, Atti della seconda riunione del Consiglio Supremo di emigrazione (19-21 ottobre 1961), Roma 1962, str. 133-140.
30 *Réalisme chrétien et matérialisme dialectique* (Kresťanský realizmus a dialektický materializmus): Slovak Studies II (1962) str. 69-81.

31 *Z borby Matice slovenskej proti úradnej presile:* Letopis Matice Slovenskej, Buenos Aires, 1963, str. 60-69.
32 *O plný zmysel cyrilometodskej misie a jej 1100 ročného jubilea:* Most X (1963) str. 1-21.
33 *Ustav sv. Cyrila a Metoda v Ríme:* Most X (1963) str. 155-161.
34 *Situation der slowakischen Exiljugend* (Situácia slovenskej mládeže v exile): Mitteilungen der katholischen Exiljugend, München, März 1963, str. 1-3.
35 *Na počiatku jubilejného roku:* Hlasy z Ríma, 1963, č. 1, str. 2 a 4.
36 *Sv. Cyril a Metod naši národní patróni:* Hlasy z Ríma, 1963, č. 2 str. 1-2.
37 *Dôstojné cyrilometodské oslavy v Ríme:* Hlasy z Ríma, 1963, č. 9-10, str. 9-17.
38 *Prenesenie relikvií Sv. Cyrila do Ríma:* Hlasy z Ríma, 1963 č. 11, str. 1-2.
39 *Ustav sv. Cyrila a Metoda začal plniť svoju úlohu:* Hlasy z Ríma, 1964, č. 6, str. 12-13.
40 *Dedičstvo našich Otcov* (Séria článkov o staroslovenskom písomníctve): Hlasy z Ríma od 1964 č. 1 do 1965 č. 5-6; potom 1967 č. 1 do 1967 č. 7-8 (od č. 2, 1967 články majú vlastné tituly): potom 1968 č. 4, 6, 9-10, 11, potom 1970 č. 1-12; potom 1971 č. 2, 4, 6-12; potom 1972, č. 3-12; potom 1973 č. 2, 5-8.
41 *Umelecký vzhľad kaplnky Ustavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme:* Most XI (1964) str. 49-53.
42 *Kytica na hrob biskupa Jána Vojtaššáka:* Most XII (1965) str. 169-171.
43 *Veľký biskup Ján Vojtaššák:* Hlasy z Ríma, 1965, č. 9, str. 3-7 a 24.
44 *Z korešpondencie biskupa Jána Vojtaššáka:* Hlasy z Ríma, 1965, č. 10 str. 7-8; č. 11 str. 9-10.
45 *U amerických bratov:* Hlasy z Ríma, 1965 od č. 10 až do 1966 č. 7-8.
46 *44. konvencia Sdruženia Slovenských Katolíkov v Amerike:* Hlasy z Ríma 1967, č. 5 str. 13-14.
47 *Oslavujeme jubileum príchodu sv. Cyrila a Metoda do Ríma:* Hlasy z Ríma, 1967, č. 9, str. 2-3.
48 *Význam osláv 1100-ročného jubilea príchodu sv. Cyrila a Metoda do Ríma:* Hlasy z Ríma 1967, č. 10, str. 11 a 14-15.
49 *Msgr. M. K. Mlynarovič — živý plameň viery a rodolásky* (K osemdesiatke): Hlasy z Ríma, 1967 č. 11, str. 5.
50 *Vydavateľská činnosť Ustavu sv. Cyrila a Metoda:* Hlasy z Ríma, 1967, č. 12, str. 17-19; 1968, č. 1, str. 15-16.
51 *Päť rokov života Slov. ústavu sv. Cyrila a Metoda:* Hlasy z Ríma, 1968, č. 7-8 str. 13-15.
52 *Začíname jubilejný rok (1100 rokov od smrti sv. Cyrila):* Hlasy z Ríma 1969, č. 1, str. 2-3.
53 *Význam osláv jubilea sv. Cyrila:* Hlasy z Ríma 1969, č. 2-3, str. 25-26.
54 *Slovenské slávnosti v septembri (1969) v Ríme vyzneli dôstojne:* Hlasy z Ríma, 1969, č. 10, str. 14-16.

55 *Nová vlna emigrantov:* Hlasy z Ríma 1969, č. 11, str. 13.
56 *Holy Scripture and the Slovaks* (Sväté Písmo u Slovákov): Slovak Studies X (1970) str. 185-192.
57 *Rok 1971 v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme:* Hlasy z Ríma 1972, č. 2, str. 12-13.
58 *Kázeň na štvrtú nedeľu pôstnu:* Diakonia (Homílie) I (1972) str. 9-11.
59 *Kázeň na štvrtú veľkonočnú nedeľu:* Diakonia (Homílie) I (1972) str. 37-40.
60 *Saints Cyril and Methodius Patrons of the Slovak Nation. Petition of 1861* (Svätí Cyril a Metod ochrancovia slovenského národa. Žiadosť z roku 1861): Slovak Studies XII (1972) str. 149-152 + 4 str. ilustrácií.
61 *Kázeň: Cyril a Metod - svätí pre dnešok:* Diakonia (Homílie) I (1972) str. 76-80.
62 *Z ústavu sv. Cyrila a Metoda.* Uplynul ďalší rok: Hlasy z Ríma 1973, č. 1 str. 13-14.
63 *Písmo Sväté u Slovákov:* Diakonia (Pastorácia) II (1973) str. 4-9.
64 *Kázeň na slávnosť Bohorodičky Márie:* Diakonia (Homílie) II (1973, str. 2-3.
65 *Kázeň na slávnosť Najsvätejšej Trojice:* Diakonia (Homílie) II (1973), str. 83-85.
66 *Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda* (K 10. výročiu založenia): Hlasy z Ríma 1973, č. 3-4, str. 12-17.
67 *Jacques Maritain, jasné svetlo svojej doby* (Nekrológ): Hlasy z Ríma 1973, č. 5-6, str. 14-15.
68 *Kázeň na sviatok Sedembolestnej Panny Márie:* Diakonia (Homílie) II (1973) str. 133-137.
69 *Písmo sväté u Slovákov v zahraničí:* Diakonia (Pastorácia) II (1973) str. 85-88.
70 *Kázeň na slávnosť všetkých svätých:* Diakonia (Homílie) II (1973) str. 168-171.
71 *S povďačnosťou za minulé roky, tvorivo do budúcnosti* (úvaha pri 10. výročí Slov. ústavu): Hlasy z Ríma 1973 č. 10, str. 6-9.
72 *The Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius in Rome. On the tenth anniversary of its founding* (Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Na 10. výročie od založenia): slovak Studies XIII (1973) str. 217-227.
73 BYSTRIK, *Naša cirkevná provincia. Príspevok k diskusii:* Hlasy z Ríma, 1974, č. 2, str. 3-4.
74 *Slovenské kostoly sv. Cyrila a Metoda v zahraničí:* Hlasy z Ríma 1974, č. 2, str. 6.
75 *Svätý Tomáš Akvinský aktuálny aj teraz?:* Hlasy z Ríma 1974, č. 4 str. 8-9.
76 *Stretnutie mladých v Cusanus Hof:* Hlasy z Ríma, 1974, č. 5, str. 6-7.
77 *20 rokov slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku:* Hlasy z Ríma, 1974, č. 6, str. 9.
78 *Láska v ľudskom živote podľa sv. Tomáša Akvinského:* Echo 8 (1974).

79 *Kázeň na tretiu cezročnú nedeľu: diakonia* (Homílie) III (1974) str. 18-21.
80 *Nájdu sa robotníci na žatvu?* (O potrebe kňazov pre Slovákov v zahraničí): Diakonia (Pastorácia) III (1974) str. 17-18.
81 *20 rokov našej misie vo Francúzsku:* Diakonia (Pastorácia) III (1974), str. 77-78.
82 BYSTRIK *Naša cirkevná provincia a prítomnosť Slovákov v Ríme.* Príspevok k diskusii: Hlasy z Ríma 1974, č. 7, str. 5-6.
83 *Kázeň na sviatok sv. Rodiny:* Diakonia (Homílie) III (1974) str. 220-222.
84 *Náš príspevok k liturgickej obnove u slovenských katolíkov:* Diakonia (Pastorácia) III (1974) str. 119-122.
85 *Kostol z cyrilometodských čias na bratislavskom hrade:* Hlasy z Ríma 1975, č. 1, str. 19.
86 BYSTRIK, *Sv. Cyril a Metod vzory obnovy a zmierenia:* Hlasy z Ríma, 1975, č. 2 str. 3-4.
87 *Kostolec a cyrilometodská doba:* Hlasy z Ríma, 1975, č. 2, str. 20.

Knihy, ktoré Štefan Náhalka pripravil do tlače

88 *Nový Zákon*, v Preklade Štefana Porúbčana S.J. Vydal Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, Rím, 1968. Z tejto knihy vyšli potom osobitne a v zmenšenom formáte: *Evanjeliá* a osobitne *Skutky a listy apoštolov.*
89 *Rozsievač perál* (Zborník Gorazdovi Zvonickému) Vydal Slov. ústav sv. Cyrila a Metoda, Rím, 1973.
90 *Dedičstvo Otcov*, od Stanislava Polčina, Vydal Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, Rím, 1974.

Bibliografia o Štefanovi Náhalkovi

91 Pavol Hnilica, Ústav sv. Cyrila a Metoda oslavoval svojho Rektora. K päťdesiatke Msgr. Štefana Náhalku: Hlasy z Ríma 1966, č. 4, str. 4-6.
92 Krátka správa o jeho smrti: Hlasy z Ríma, 1975, č. 3 (marec).
93 Spomienkové číslo venované Mons. Štefanovi Náhalkovi: Hlasy z Ríma, 1975, č. 4 (apríl).

Michal Lacko, S.J.

Rev. Ernest Bujdoš OMI

Dňa 3. marca 1975 zomrel ešte v dosť mladom veku 52 rokov Otec Ernest Bujdoš, kňaz Kongregácie Oblátov Nepoškvrnenej Panny Márie. Keď prijal kanadské občianstvo, svoje meno si písal: Bouydosh.

Otec Ernest narodil sa roku 1922 v Strážskom, okres Michalovce, na východnom Slovensku. Strednú školu dokončil na slovenskom gymnáziu v Košiciach, už po zaujatí mesta Maďarmi. Skoro po skončení svetovej vojny opustil vlasť a dostal sa do Kanady. Tu ako neskoré povolanie vstúpil do francúzskej provincie Oblátov Nepoškvrnenej Panny Márie. Za kňaza bol vysvätený roku 1958. Skoro potom bol poslaný do Ríma na vyššie štúdiá, aby sa pripravil za profesora cirkevných dejín (1958-1963). V Ríme skončil fakultu cirkevných dejín na Pápežskej univerzite Gregoriána, a potom pripravujúc doktorskú dizertáciu skončil aj niektoré kurzy na Pápežskom východnom ústave. Doktorskú dizertáciu (pod vedením prof. M. Lacku) pripravoval o mukačevskom biskupovi gréckeho pôvodu Jánovi de Camillis (od r. 1689), ktorý zomrel v Prešove roku 1706. Avšak prv, než by tézu skončil, bol odvolaný do Kanady, kde ho nutne potrebovali vyučovať cirkevné dejiny na Katolíckej univerzite v Ottawe, na francúzskom oddelení. Asi po piatich rokoch vyučovania znovu sa vrátil do Ríma. Tu sa stal úradníkom Pápežskej komisie pre turizmus a emigráciu, nakoľko ovládal niekoľko jazykov. Roku 1973 bol uvoľnený z tejto práce, a znovu sa dal do svojej doktorskej dizertácie, aby ju dokončil. Všetko šlo v najlepšom poriadku, a skoro by bol tézu skončil, keď naraz r. 1974 pri jednej prehliadke lekári zistili u neho rakovinu vnútornosti, a to už v takom stupni, že sa sotva mohlo niečo robiť. Z nemocnice sa ešte vrátil do kláštora v Ríme, aj trochu pokračoval v práci ale jeho stav sa stále zhoršoval, a tak v decembri 1974 ho predstavení dali preniesť lietadlom do Kanady. Nemoc stále pokračovala a dňa 3. marca 1975 zomrel v kláštore Oblátov Panny Márie v Sainte-Agathe-des-Monts (Quebec). Počas jeho pobytu v rímskej klinike Villa Stuart v lete 1974 som ho často navštevoval a bol som veľmi povzbudený ako nebohý Otec Ernest prijal lekárske informácie o svojom povážlivom stave. Jeho slová vtedy boli: «Nech sa stane Božia vôľa».

Počas svojich rímskych štúdií Otec Ernest pripravil a uverejnil nasledujúce historické práce: *Náboženské pomery v Uhorsku za arcibiskupa Juraja Lippayho 1642-1666:* Most, VIII (1961) str. 4-32; *Úradné výkazy ostrihomských arcibiskupov do Ríma:* Slovak Studies V (1965) str. 8-98; *Úradné výkazy nitrianskych biskupov do Ríma:* Slovak Studies VIII (1968) str. 151-204; Pri týchto posledných dvoch prácach úvod je po anglicky, kým výkazy sú po latinsky. Mal rozpracované aj ďalšie výkazy, ktoré sa budem snažiť doplniť a vydať ako *opus posthumum*. Možno že sa bude dať tiež niečo vydať z jeho rozpracovanej doktorskej dizertácie. Requiescat in pace!

Michal Lacko, S.J.

REPREZENTAČNÁ VÝSTAVA SLOVENSKÉHO UMENIA V TERSTE

Kultúrne združenie «Arturo Cronia» v Padove, ktoré systématicky pracuje na oboznámení talianskeho publika s kultúrnymi hodnotami Slovákov, aj tento rok pripravilo nevšednú kultúrnu udalosť. V sobotu 1. februára bola z jeho iniciatívy otvorená výstava súčasnej slovenskej grafiky a medajlistiky v jednej z najdôležitejších umeleckých galérií mesta Terstu, v galérii «La Lanterna». Na inauguračnej slávnosti zúčastnila sa i pani Carmen Cronia, vdova po profesorovi Croniovi, v sprievode tajomníka Združenia, prof. Milana S. Ďuricu z univerzity v Padove.

Kým doterajšie výstavy slovenského umenia, organizované Združením «A. Cronia» v Taliansku, boli výstavami menších skupín umelcov, prípadne osobné výstavy, na tejto výstave je prítomných 35 slovenských umelcov. Exponáty boli vybrané osobitnou komisiou SAGA-Slovak Art Galleries Association v Bratislave a predstavujú jedinečnú panorámu súčasnej slovenskej grafiky a medajlistiky. Medzi grafikmi stretáme už aj v západnom svete známe mená ako Stano Dusík, Viera Gergeľová, Dušan Kállay, Naďa Rappensbergerová, Ernest Zmeták a celý rad iných, azda menej známych, no nemenej významných predstaviteľov slovenského grafického umenia. Sedem výtvarníkov sa tu po prvý raz predstavuje ukážkami zo slovenskej medajlistiky. Osobitnú pozornosť vzbudili diela Alexandra Waltera, Ladislavy Snopkovej, Štefana Prokopa a Ľubice Šandorovej. Na otvorení výstavy zúčastnili sa predstavitelia kultúrnych, hospodárskych a správnych inštitúcií mesta Terstu, diplomatickí predstavitelia konzulárnych zastupiteľstiev a redaktori dennej tlače talianskej i slovinskej.

Výstava slovenskej grafiky a medajlistiky v Terste mala trvať do 21. februára. No nezvyklý záujem kultúrneho obecenstva Terstu o slovenské umenie vyžiadal predĺženie výstavy až do 28. februára, čím dosiahla aj rekordného trvania po celý jeden mesiac.

most STANOVISKÁ

MERANÉ NA JEDNOM PRÍPADE

Lev N. Tolstoj nás učil, že «mravnosť človeka sa dá poznať podľa jeho vzťahu k slovu». Zvykli sme si narábať so slovom ako s vechťom. Pritom by malo byť obrazom našej duše; zrkadlom našej morálky; vizitkou našej tváre. Aby sme, ako to žiada od nás Solženicyn, «v ničom vedome nepodporovali lož». Lebo, ako si myslím, kto luhá — kradne, a kto kradne — vraždí. Nie je totiž len vražda fyzická, je aj vražda cti, aj vražda pravdy. A tá si otvára dvierka tam, kde rozum podlieha slabosti, aby myslel, rozvažoval a domýšľal význam a silu slova. Pre pravdu niet spoľahlivejšieho kritéria, ako známe heslo starých historikov: «Padni komu padni!»

V Moste (č. 1-2, 1974) som uverejnil informatívny pohľad na kultúrny obraz súčasného Slovenska. Na 13 stránkach tohto časopisu nie je možno vyčerpať takú širokú tému do detailov. Obmedzil som sa preto na veci, ktoré sú charakteristické pre slovenskú kultúrnu súčasnosť. Hneď na začiatku som upozornil, že sú tu nielen zjavy negatívne, vyvolané politikou režimu, ale aj zjavy pozitívne, vyvolané životaschopnosťou a duchovnou silou národa. Vysoké školy, divadlá, súbory, orchestry, knižnice, archívy, múzeá, galérie a pod., ktoré vznikli za tohto režimu, tie národu zostanú, nech by prišlo čokoľvek. Buďme radi, že ich Slovensko má. A za posledného štvrťstoročia dohonilo tu Slovensko mnoho. Zatajovať to bolo by klamaním samých seba.

Konštatoval som tiež, že za posledné štvrťstoročie «prekonal slovenský film priam zázračný vývoj». To môže poprieť len ten, kto má oči a nevidí; lebo slovenské filmy tak príjemne prekvapili zahraničný svet, že priam žasol, kde tento malý národ berie schopnosť tvoriť také umelecké hodnoty. A aj to vzniklo za komunistického režimu, a vytvorili to ľudia, pravdepodobne prevážne so straníckou legitimáciou.

V niektorých sektoroch dosiahla pozoruhodné úspechy aj slovenská veda, a ja - ako Slovák - sa z tohto úspechu úprimne teším. Spoločenské vedy pocítili a pociťujú politické a ideologické tlaky. Ale aj tu, aj napriek týmto nekultúrnym zásahom, sa v nejednom ohľade vykonalo mnoho. Vysoko tu treba oceňovať najmä výskum. Pokiaľ ide o literatúru, povedal som, že ako každá krajina pod komunistickým režimom, aj «Slovensko muselo tu platiť mimoriadnu daň». Sapienti sat... Most je kultúrny časopis, čítajú ho kultúrni ľudia, ktorí majú aj predstavu o situácii na slovenskom literárnom poli. Preto som túto kapitolu ani širšie nerozvádzal. Ale práve ona bola kameňom úrazu pre nepodpísaného kritika

v Kanadskom Slováku zo 6. júla 74, aby celému tomuto «prierezu kultúrnou situáciou na dnešnom Slovensku» vyčítal nedostatok «kritického meradla».

A začal «kriticky merať» sám... Napísal: «Lebo ak cieľom komentára je pomôcť orientovať sa v súčasnej duchovnej tvorbe, potom glosy, vyslovené viac-menej na okraj, žiadajú sa vysloviť apriorne a kriticky aj v zmysle ideologickom, a hlavne národnom, aby sa nestalo, že sa budú politicky štréber Mňačko, duchovný a ideový apostata Mihálik a moskovský agent Válek hodnotiť kritériami natoľko akademickými, že sa podstata pri nich zamlčí. Podstata? Že sú protinárodní, alebo z cudzích záhonov vychádzajúci, alebo do cudzích komôr zanášajúci umelci, ktorým robí dostatočnú gloriolu boľševický režim. Prečo aj my? Na Slovensku žije a možno aj tvorí aj umlčaná elita, ku ktorej máme rozhodne bližšie ako k Mňačkovi, Válekovi alebo k tým vychvaľovaným ateisticko-marxistickým inštitúciám, pri ktorých množstvo znamená mínus, a nijako plus. Štatistiky o knižnej produkcii, komunistickej. Čo s nimi? Máme sa nadchýňať, že sa vydalo vyše šesť a pol milióna výtlačkov marxistickej literatúry?»

Keby táto argumentácia, tento štýl a tieto zámery nepoznačovali isté myslenie, nebolo by si ich treba ani všímať. Ale ony žijú v nás ako rana, s ktorou sa treba verejne vyporiadať. Najmä preto, že sa tu volá po «kritickom meradle», ale jeho kritičnosť spočíva v čistkách. Spomínam si tu na prípad z rokov vojny. Pripravoval som publikáciu «Slovenská duchovná tvorba». Kniha mala poskytnúť spoľahlivý obraz o všetkom, čo sa za Slovenskej republiky publikovalo. Jedna horúca hlava dala príkaz: vyškrtnúť komunistických autorov. Povedal som: nie! Kniha potom vyšla bez môjho mena, dokonca nikde ani nepriznali, že som ju pripravil ja.

Toto je druhý raz, čo sa stretám s prípadom, ktorý na základe «kritického meradla» žiada politický prístup k literatúre. A tu znova verejne vravím: nie! Výrazy «politický štréber», «duchovný a ideový apostata», «moskovský agent» nemôžu byť kritériom hodnotenia literárneho diela. Môžu charakterizovať autora, ale to rozhodne nie je literárne kritérium. Mňačka škrtajú dnes z literatúry aj na Slovensku, lebo je exulant. Stíha ho osud tých, ktorí odišli do exilu pred ním, a ktorých preto vylúčili z literatúry už dávnejšie. Máme v tejto praxi pokračovať aj my v slovenskom exile? Vieme dobre, že z politických dôvodov vylučovali doteraz ľudí z národa i z literatúry len nacisti a komunisti. Treba vážne varovať pred takýmito postojmi, lebo litera scripta manet, a zle by bolo, keby nás budúce generácie mali kultúrne merať podľa takéhoto «kritického meradla».

Gorazd Zvonický po Mňačkovom príchode do exilu komentoval tento

jeho krok v Slováku v Amerike slovami: «Náprava vlastných omylov nikomu neuberá na pravej veľkosti. Ale pridržiavať sa toho, čo ho do omylov vtiahlo, je aspoň nezmyslom». To je otvorené a kritické stanovisko, ktoré sa neznižuje k výrazom «politický štréber» a pod. Ale je tu aj otázka zásadnej povahy: Pridŕža sa Mňačko vskutku svojich omylov? Nie sú jeho knihy «Oneskorené reportáže», «Ako chutí moc», «Agresori» a «Siedma noc» dostatočným dôkazom jeho rozchodu so stalinským komunizmom? Kristus vedel odpustiť Márii Magdaléne i Pavlovi lebo bol Bohom. Naši kresťania, vyznávajúci tohoto Krista, nevedia odpustiť (a všeličo ani priznať) lebo si myslia, že im prislúcha súd nad každým, len nie nad sebou samým. Preto môžeme čítať aj takéto politické výroky: «Slováci neprijímajú Mňačku za svojho. Je to komunista, ktorý sa naučil po slovensky, ale duchom, taktikou i každou kvapkou krvi zostal Čechom». Treba sa spýtať: Hovoril tento človek raz s Mňačkom? Pozná jeho skutočné dnešné zmýšľanie, jeho skutočný pomer ku Slovensku? Počul jeho senzačnú apoteózu na Slovákov za ich dejinnú tragédiu pred zahraničnými novinármi v Brémach? Asi sotva o tom vôbec niečo vie. Ale vie už napísať: «Slováci neprijímajú Mňačku za svojho». Ktoríže sú to takí prísni Slováci a kto ich oprávnil vylučovať niekoho z národa, kto sa do tohto národa sám prihlásil a kto vošiel aj do jeho literatúry či už takým či onakým dielom? Vieme, že Mňačkova kniha «Oneskorené reportáže» bola na Slovensku doteraz najúspešnejším bestselerom. To sa aj za týchto Slovákov, menom ktorých Mňačko vtedy vyslovoval prísnu kritiku stalinských komunistických metód, hovorí, že «Slováci neprijímajú Mňačku za svojho»?

Za Slovenskej republiky poslali Jilemnického pre jeho český pôvod do Čiech, ale jeho dielo nevylúčili zo slovenskej literatúry, lebo do nej patrí ako autor slovenských románov. Neurobili tak preto, lebo tu politickú múdrosť a zodpovednosť neprevýšil emocionálne politický postoj k literatúre. Vedeli dobre, že takto začal v Nemecku Hitler a zakrátko nato pálili už knihy nemeckej literatúry, medzi nimi aj slávne diela Thomasa Manna, za čo sa dnes hanbí kdektorý kultúrny Nemec. Chce sa vari touto radikálnou cestou uberať aj jedna časť Slovákov v zahraničí? Ak áno: Ja sa verejne od tejto línie dištancujem, a so mnou zaiste aj mnohí kultúrni a zodpovední slovenskí ľudia, lebo by to bola cesta ku kultúrnemu škandálu. Odlišnosť politickej mienky sa u nás hneď ľahkovážne charakterizuje ako «zrada». Pripomeňme si tu znova Tolstého slová: «mravnosť človeka sa dá poznať podľa jeho vzťahu k slovu».

Mňačkovi režim strhol z hlavy všetko: štátne občianstvo, legitimáciu strany, členstvo vo Zväze slovenských spisovateľov, titul národného umelca i meno spisovateľa. Právom sa preto pýtal Gorazd Zvonický, po Mňačkovom príchode do exilu: «Či Mňačko nie je viac umelcom? Či

v komunizme umelec je len výtvorom strany?» — Nech nás Pán Boh uchráni, aby sme sa dostali na túto rovinu hodnotenia spisovateľov a literatúry.

Mihálikovi možno vyčítať všeličo (a je toho dosť), ale rozhodne nie «protinárodnosť». Kto pozná jeho články z Kultúrneho života, jeho prejavy za čias Antonína Novotného, jeho podiel na rehabilitácii Matice slovenskej roku 1968 a pod., vie, že sa Mihálik zasadzoval za slovenskú kultúru viac ako ktokoľvek iný. A čo sa týka Mihálikovho básnického diela treba povedať: Keby nič iné nie, už jeho zbierka Anjely, jeho prebásnenie 50 Petrarcových sonetov, ktoré i Vilo Turčány nazýva «majstrovským», jeho intímna lyrika, jeho *Rekviem* a aj iné z jeho tvorby zaradili ho definitívne do slovenskej literatúry. Napriek všetkým výhradám voči Mihálikovým politickým postojom, o ňom ako o básnikovi treba opakovať s Gorazdom Zvonickým, že je «básnikom aj tam, kde píše tendenčne».

U Válka možno v jeho hlavných zbierkach (Dotyky, Príťažlivosť, Nepokoj) zväčša diametrálne rozlišovať medzi jeho poéziou a politikou; aj keď nemožno poprieť, že aj jeho poézia je poznačená tendenciou doby a prostredia, v akých básnik žije. Jeho poézia a jeho politika — to sú dve veci, dve roviny a dvojaké hodnoty. Aj František Vnuk, ktorý prísno súdi básnikov za ich politickú angažovanosť, musel priznať, že v jeho básnickej tvorbe sa stretáme s «poéziou pre deň sviatočný, ako napríklad verše «Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať». Čosi podobného u nás nebolo od čias, keď J. Haranta publikoval «V najkrajšej domovine». Na iných veciach vidieť aj u Válka «politické» prepisy, aby urobil svoju poéziu «funkčnou», a možno, aby ju vôbec mohol publikovať. To je vskutku, ako poznamenáva Fr. Vnuk, «príťaž, ktorá tam pasuje ako päsť na oko».

Že sa z týchto básnikov, ktorí vyrastali z katolíckej básnickej kolísky, stali komunisti, ateisti, ktorí sa vedome postavili do služieb marxistickej ideológie a podporujú aj pookupačnú politiku režimu — to je vec ich presvedčenia, taktiky alebo charakteru, ale to nemôže byť «kritickým meradlom» ich básnického diela. Mnohé v tvorbe týchto básnikov je poznačené politickým nánosom, ale popritom i Mihálik i Válek vytvorili diela, ktoré nemožno vymazať zo slovenskej literatúry. Mihálikovo «Rekviem» si po sovietskej okupácii so záľubou odcitovali aj zahraničné slovenské noviny. Literárnu hodnotu nemá však len to, čo vyhovuje politickým záujmom, jedno už koho, ale všetko, čo poznačuje básnik silou svojej individuality, krásou myšlienky a výrazu, umeleckou hodnotou, ktorá dáva literatúre trvalú platnosť.

Nešťastné slovo «čistka» poznačuje náš vek priam obludne. Ale nie sú to len komunisti, ktorí prepisujú dejiny a prispôsobujú si ich na ča-

sove vhodnú politickú šablónu. Aj v našom myslení je často zvod dívať sa na národne dejiny z úzkeho politického uhla, čo v konečnom dôsledku škodí iba veci samej. Lebo každá čistka ochudobňuje bohatstvo národnej myšlienkovej mozaiky. Okrem toho žiaden národ nežije v skleníku, do ktorého by nemal nikto iný prístup. Aj malý národ žije pod kontrolou sveta. Dr. A. Grébert píše napr., a právom, že «moravskí Slováci sa vždy považovali za súčasť slovenského národa, moravské Slovensko sa vždy považovalo za časť etnografického Slovenska». Ale moravskému Slovákovi Mňačkovi z jednej strany nechcú uznať ani toto.
Kritik v Kanadskom Slováku použil aj výrazy «cudzie záhony», «cudzie komory». Kto pozná náš národný osud vie, ako sme po stáročia boli poznačení cudzím tlakom politickým aj ideologickým. Vo svojom obraze Kultúrneho Slovenska nikde som nevyslovil súhlas s politickou orientáciou týchto básnikov ani s ich prisluhovaním cudzej indoktrinácii. Zaznamenal som ich ako básnikov, ktorí spolu s inými tiež reprezentujú súčasnú domácu slovenskú poéziu. Kto chce vecne a seriózne informovať o kultúrnom Slovensku sedemdesiatych rokov, toto zamlčať nemôže. Nepochybujem, že na Slovensku tvoria aj nerežimistickí básnici, ale ich knihy sa v posledných rokoch nezjavujú a o ich tvorbe konkrétne nevieme. Konečne aj dožadovateľ «kritických meradiel» o nich hovorí, že «žijú a *možno* aj tvoria». Lenže «možno» sa nedá literárne hodnotiť, na to sa dá iba poukázať. A na túto mimoriadnu obeť, ktorú muselo priniesť aj Slovensko, som v úvode ku kapitole o literatúre poukazoval aj sám.

Napriek politickým výhradám voči mnohým autorom, Slovensko roku 1968 poskytovalo pestrú literárnu mozaiku. Vyrástli tu aj veľké literárne postavy, a literárny historik i kritik sa pritom nemôžu riadiť tým, kde sa narodili, aké mali náboženstvo a či boli v strane, ale čo hodnotného dali literatúre. Keby sme však prijali «kritické meradlo» kritika z Kanadského Slováka museli by sme zo slovenskej literatúry vylúčiť Jána Kollára lebo písal po česky, tak isto aj Šafárika, a koľkých ešte iných? Ateistov, ako Mihálik a Válek, mali sme medzi slovenskými spisovateľmi aj pred komunistickým režimom. Máme ich vylúčiť z literatúry? Tatarka, Urban, Jašík, Hečko, Bednár, Ťažký, Figuli, Novomeský, Kostra, Rúfus a početní iní tým alebo oným spôsobom postavili svoje dielo do služby režimistickej politiky. Máme ich za to vylúčiť zo slovenskej literatúry? Milanovi Rúfusovi kritický pozorovateľ slovenskej literárnej scény neuprie, že je najvýznamnejším domácim básnikom, a predsa aj viaceré jeho básne majú «politický náter».

A keď prejdeme z literatúry do oblasti výtvarného umenia a hudby, nájdeme sa v podobnej situácii. Preslávený Martin Benka vzdal povstaniu na svojej palete takú poplatnosť ako mnohí iní. Preslávení majstri Cikker a Suchoň písali kantáty na Stalina, na povstanie, na «oslobode-

nie», angažovali sa aj inak, osobne, v politickej línii pookupačného režimu. Ideme ich za to vylúčiť zo slovenského umenia?. Ale «kritické meradlo» kritika z Kanadského Slováka by to žiadala, lebo «vychádzali z cudzích záhonov» a «znášali do cudzích komôr».

Kritik vyčíta môjmu príspevku v Moste aj akési «vychvaľovanie ateisticko-marxistické inštitúcie, pri ktorých množstvo znamená mínus, a nijako nie plus». Naozaj treba mať zvrchovanú schopnosť vedomého prekrucovania faktov, aby niekto mohol moje zaznamenanie nových vysokých škôl, nových divadiel, nových súborov, nových orchestrov, nových múzeí a pod. nazvať «vychvaľovanými ateisticko-marxistickými inštitúciami» a povedať pri nich, že ich «množstvo znamená mínus, a nijako nie plus». Nechceme vari dopriať Slovensku, len preto, že mu dnes vládne režim, s ktorým sa politicky a ideologicky zásadne rozchádzame, nové školy, divadlá, múzeá, galérie atď.? Kam už vedie táto logika myslenia, keď prichádza k uzáveru: čím menej týchto inštitúcií, tým lepšie!

Povedal som v úvode svojho informatívneho pohľadu na kultúrne Slovensko: «Nezabúdajme, že národ je živý organizmus, ktorý už z prirodzených potrieb rozširuje aj svoju kultúrnu kapacitu, aby napĺňal dynamiku svojho vývoja silou vlastného ducha a vlastnej ambície». Podľa tohto zákona a z tejto potreby sa rodí v slovenskej kultúre i na dnešnom Slovensku mnohé, čo znamená trvalé obohatenie tohto národa. Naše rozpory s režimom nesmú ísť tak ďaleko, aby sme pre režim nevideli národ. To by bola zlá služba Slovensku a podivný dôkaz o našej láske k nemu, keby sme nevedeli priznať pravdu. Ani v mene boja proti politike komunistického režimu nemá nikto práva znevažovať zásluhy tohto ľudu na budovaní svojich kultúrnych stánkov. Maxim Gorkij voľakedy nebojácne pranieroval ľudí, ktorí sa usilovali niečo dokázať «guľkami, bajonetmi alebo ranami päsťou do tváre». My nie sme v revolúcii a preto niektorí miesto guliek a bajonetov používajú metódu silných slov a prekrucovania faktov a skrývajú sa pritom za ideálne ciele. Ale tým len, ako hovorí Gorkij, hoc «oslobodení od vonkajšieho otroctva», ukazujú stále «mentalitu otrokov». Slobodný človek nemá sa čo báť pravdy, nech sa už týka kohokoľvek a čohokoľvek.

To isté platí aj o číslach knižnej produkcie, ktoré som uvádzal podľa úradnej štatistiky pre zaujímavosť, a «ako dôkaz, čím úradná propaganda dokazuje svoje úspechy». Napísal som, že väčšina spisovateľov od okupácie mlčí, že za posledných päť rokov nevyšlo ani jedno skutočne pozoruhodné a hodnotné literárne dielo, že i zahraniční pozorovatelia nazývajú túto mlčanlivosť «tichom cintorína» (Šprinc) a že režim predsa vykazuje veľké čísla, aby dokazoval svoje úspechy. Kritik Kanadského Slováka vraví, že «cieľom komentára je pomôcť oriento-

vať sa». Nuž, k číslam som pripojil komentár, ktorý každému nezaujatému čitateľovi odkrýval situáciu za týmito veľkými číslami. Ale kritik Kanadského Slováka napriek tomu adresoval autorovi článku v Moste pichľavú otázku: «Máme sa nadchýnať, že sa vydalo vyše šesť a pol milióna výtlačkov marxistickej literatúry?» Kto sa však nadchýnal, alebo kto koho zvádzal, aby sa nadchýnal tymito číslami? Stačilo len čítať, aby každý videl, že cieľom tejto kapitoly bolo ukázať «aká je dnes kultúrna sloboda na Slovensku». Nič menej a nič viac.

Iba na jednom prípade som tu ilustroval, ako aj v slobodnom exile možno narábať so slovom, manipulovať s argumentom a prekrucovať fakty i zmysel faktov. Toto nie je kritika, toto nie je polemika. Pýtam sa: Z čoho sa rodí táto potreba? A konieckoncov aj komu to slúži? Komu to osoží?

Nech komukoľvek patrí pero, ktorým škrípe vášeň, vyhradzuje si právo verejného protestu. A žiadam kritických čitateľov, aby si prečítali oboje a súdili sami. Ak sa domáhame práva na slobodu, musíme vedieť, že predpokladom slobody je pravda. To nás učil Kollár, to nám odkazuje skúsenosť dejín. Len ten, kto je schopný priznať pravdu aj protivníkovi, je slobodný vo svojom vnútri. Inak je služobníkom vášní a nálad, ktoré sú nevyspytateľné. Bolo by nešťastím slovenskej tlače v zahraničí, keby sa vzdávala práva úzkostlive rešpektovať pravdu, chrániť ju a nedovoliť znížiť za podnož násilných argumentov. Chráňme pravdu, aby sme sa nestali otrokmi vášní a lží. Inak by sme sa vzdávali vlastnej slobody.

Dr. Imrich Kružliak

MARXISTICKÁ INTERPRETÁCIA SLOVENSKÝCH DEJÍN

Slovensko I: Dejiny, Obzor, Bratislava 1971. Strán 856 veľkého formátu.

Tento prvý zväzok novej vlastivedy Slovenska, rozvrhnutej do viacerých zväzkov, napísal kolektív historikov: Dr. Juraj Barta, Dr. Blažej Beňadik, Doc. Dr. Bohuš Chropovský, Dr. Tibor Kolník, Doc. Dr. Miroslav Kropilák, Dr. Richard Marsina, Dr. Julius Mesároš, Dr. Ján Michalec, Dr. Jozef Paulík, Dr. Ján Tibenský a Doc. Dr. Anton Točík. Zostavovateľ a vedecký redaktor: Dr. Ján Tibenský a zostavovateľ archeologickej časti: Doc. Ján Dekan. Dielo je viazané v solídnom bielom plátne. Na tvrdej obálke je čierna pretlač bratislavského mestského znaku. Ilustruje ho 24 farebných príloh, 8 strán farebných máp a mnoho čierno-bielych fotografických reprodukcií. Na konci je základná literatúra k jednotlivým kapitolám a obsiahly menný register.

Kniha táto, súdiac podľa rozsahu, dokonalosti tlače, použitých máp, farebných fotografií a celkového technického prevedenia je naozaj re-

prezentatívnym dielom. Z celkového výskumu zračí sa takmer urputná dôkladnosť a úplnosť. Je v ňom veľa nových faktov a výsledkov heuristiky, menovite z doby pred 17. storočím. Veľkú pozornosť venovali autori archeologickým nálezom a teda v širšom zmysle kultúrnemu vývinu Slovenska od najstarších čias jeho porovnávaniu s ostatnou Európou.

Iná vec je však interpretácia slovenských dejín, ktorú dielo predstavuje. Kolektívu autorov zrejme išlo prekonať, t.j. znehodnotiť *Dejiny Slovenska* of Prof. Dr. Františka Hrušovského, ktoré vyšli vo viacerých vydaniach za Slovenskej republiky ako aj *Dejiny Slovákov a Slovenska* od Dr. Františka Bokesa, ktoré vytlačila ako IV. zväzok *Slovenskej vlastivedy* (celkom 5 zväzkov) r. 1946 Slovenská Akadémia vied a umení, t.j. inštitúcia, založená ešte za Slovenskej republiky Dr. Jozefom Tisom. Ako je známo, komunistickí historici terajšieho Slovenska pokladajú Hrušovského, Rapanta a Bokesa za buržoáznych nacionalistov a predstaviteľov tzv. «historického objektivizmu». V prípade Bokesovom komunistickí dejepisci vari vidia «historický objektivizmus» v tomto programovom vyhlásení autora:

«Autor tejto knihy vyhýbal sa byť nezaujatým sudcom, ale ani nechcel a nemohol byť prorokom, predznačujúcim budúcnosť na základe doterajšieho vývinu. Nemal ani ctižiadosť opísať slovenskú minulosť z hľadiska nejakej vyhranenej ideológie». (Dejiny Slovákov a Slovenska, str. 7).

Na rozdiel od toho, dielo *Slovensko I: Dejiny*, ako to ohlasuje Dr. Ján Tibenský (str. 7-9), je postavené na marxistickej koncepcii, «ktorá rozšírila a obohatila obraz slovenských dejín». V knihe sa zračí «úsilie (kolektíva autorov) o postihnutie základných vývojových tendencií našej histórie». Dielo vychádza z teritoriálneho princípu ako časove skoršieho, aby postupne prešlo na princíp národný ako sa tento historicky formoval. «Dnes (národný) význam Slovenska podčiarkuje postavenie Slovenska v «Československej» (sic!) federácii. Dôraz v diele spočíva na hospodárskych a sociálnych dejinách, na osvetlení triednych zápasov, «hlavného mentora nepretržitého demokratického procesu».

Predmetom výskumu, ktorý sa zračí v diele, je teda podľa Tibenského nielen politicky uvedomelý národ ako to bolo u Júlia Bottu, nielen vznik a formovanie slovenskej národnosti a formovanie slovenského politického programu v 19. storočí (ako sa to prejavilo u Hrušovského a Bokesa), ale aj význam robotníckej triedy a robotníckeho hnutia.

Dielo vyzdvihuje význam Juraja Papánka, Juraja Fándliho, Franka V. Sasínka a Jonáša Záborského, t.j. historikov, ktorí tvorili na Slovensku «pokrokové tradície ako jeden z najvýznamnejších zdrojov národnej hrdosti»

Tibenský takto chváli federatívne usporiadanie: «Dnes... keď Slováci v rámci Československej federácie majú širokú právomoc, ale aj veľkú zodpovednosť, musí sa stať história viac, než kedykoľvek predtým «magistra vitae».

O celkovom poslaní diela má zostavovateľ tieto slová:
«Jedným z hlavných cieľov tohoto diela je vzbudiť úctu ku generáciám našich predkov, k nášmu duchovnému i hmotnému dedičstvu. Druhou, nie najmenšou úlohou, ktorú sme mali pred očami, je učiť historicky myslieť, cez minulosť lepšie poznať prítomnosť a zároveň umožniť spoľahlivejšie a exaktnejšie riešiť mnohé závažné problémy dneška. Nech posúdi široká slovenská verejnosť, či sa nám podarilo sklbiť dve základné úlohy histórie, výchovnú a vedeckú.»

Zaujímalo nás prekontrolovať v diele stanovisko kolektíva autorov ku určitým kľúčovým otázkam slovenských dejín. O Slovákoch na počiatku Uhorského kráľovstva čítame na strane 213 toto:
«V Dunajskej kotline, do ktorej prišli starí Uhri koncom 9. storočia a v priebehu 10. a začiatkom 11. storočia ju obsadili a ovládli, tvorili vtedajšie pôvodné obyvateľstvo — a to prevážne aj na území mimo dnešného Slovenska — Slovania, ktorých počet bol v priebehu okupovania viac alebo menej zdecimovaný. Skutočnosť, že za tisíc rokov existencie tu vytvoreného štátu väčšinu týchto Slovanov starí Uhri-Maďari a ich potomci asimilovali, jasne dokazuje, že práve územie dnešného Slovenska bolo najkompaktnejšie a najhustejšie osídlené Slovanmi, predkami dnešných Slovákov. Pritom treba považovať za isté, že časť našich predkov z južnejších oblastí sa pred vykynožením alebo asimiláciou zachránila útekom do hornatých oblastí, kde sa potom trvale usídlila, takže i navzdory tisícročnému nepriaznivému vývoju sa Slováci konštituovali v moderný národ.»

O nitrianskom údelnom kniežatstve za Uhorska, dielo obsahuje na str. 225 túto stať:
«Rozkvet moci údelných kniežat patrí do polovice a tretej štvrtiny 11. storočia, keď mali samostatný dvor, razili vlastné mince a disponovali vlastnou družinou a vlastným vojskom. Je nesporné, že významnú funkciu v državе údelných kniežat hrala Nitra, no nijako ju nemožno považovať za trvalé a stále sídlo údelných kniežat v celom období existencie tejto inštitúcie. Rovnako však nemožno túto inštitúciu označovať len za pohraničné vojvodstvo, marku, i keď v skutočnosti, najmä západné oblasti údelného kniežatstva, ležiace na jednom z najexponovanejších miest vtedajšieho Uhorska, často túto úlohu plnili a pravidelne znášali väčšinu priamych náporov na Uhorsko zo Západu, z ríše (sic!) a od českých kniežat s ňou spojených. Staršia slovenská historiografia (F. V. Sasinek) videla v údelnom kniežatstve, ktoré pre ňu bolo kniežatstvom nitrianskym, akýsi pozostatok veľkomoravskej tradície. Aj keď azda určitý tradicionálny súvis tu úplne vylučovať nemožno, predsa nemožno vidieť v údelnom kniežatstve nejakú slovenskú národnú inštitúciu. Bola to teritoriálna inštitúcia vládnuceho panovníckeho rodu s hlavným ťažiskom na území Slovenska, ktorá začiatkom 12. storočia definitívne zanikla.»

Oligarchická vláda Matúša Čáka Trenčianskeho je v našej parafráze na str. 254 charakterizovaná takto: I po bitke u Rozhanoviec r. 1312

medzi vojskom Karola Róberta a Omodejovcami, ktorí vládli v Abaujskej, Šarišskej, Turnianskej, Zemplínskej a Užskej stolici, Pán Váhu a Tatier podržal si vládu nad Trenčianskou, Nitrianskou, Bratislavskou, Komarňanskou, Tekovskou, Turčianskou, Liptovskou, Oravskou, Zvolenskou, Hontianskou, Novohradskou a z prevážnej časti aj nad Ostrihomskou stolicou s hradom Vyšehrad (na pravej strane Dunaja).
«Vo svojom sídle v Trenčíne bol obklopený hodnostármi, ktorí mali také isté tituly ako hodnostári uhorského kráľovského dvora. Jeho palatínom do roku 1318 bol Felicián Zach... Mal vlastného taverníka a vo svojej državе vymenúval županov a kastelánov svojich asi 30 hradov. Disponoval značnou vojenskou silou, lebo len na pomoc Omodejovcom roku 1312 poslal údajne 1700 mužov...»

(Str. 255): «Staršia slovenská historiografia už od čias štúrovcov glorifikovala Matúša ako slovenského národného veľmoža. Pravdou je však, že Matúš Čák bol veľmožom maďarského pôvodu, ktorý sa v čase bojov o trón stal najmocnejším oligarchom v Uhorsku, a iba okolnosť, že jeho majetky ležali na Slovensku, spôsobila, že sa stal osobnosťou, ktorá zohrala významnú úlohu v živote Slovenska a slovenského ľudu. Na druhej strane poddaní a drobná šľachta v jeho države boli prevážne slovenského pôvodu a jeho príbuzenské zväzky s moravskou šľachtou prinášali so sebou styky Slovenska so susednou Moravou. Ani v čase najväčšieho rozkvetu sa Matúšova država nerozprestierala na celom etnicky slovenskom území, lebo východné Slovensko bolo doménou Abovcov. Spomienka na Matúša a jeho državu bola živá ešte aj po jeho smrti. V listinách sa neraz spomínala 'zem Matúšova', čo však treba chápať len ako teritoriálne označenie vlastného jadra Matúšovej državy, teda stredného Považia, severnej časti južného Považia a severnej a strednej časti Ponitria.»

Skutočnosť, že za tureckých vojen, ktoré od 1526 do 1683 zhruba oddelili Slovensko od maďarského územia a znamenali začiatok moderného kultúrneho formovania slovenskej národnosti (Univerzita v Trnave) nenašla porozumenia u autorov, ktorí všeobecne kritizujú Habsburgov. Vyznieva to na niektorých miestach tak, akoby vychádzajúc z terajšej ich marxistickej pozície, boli dali prednosť tureckej okupácii Slovenska. Tento protihabsburgský postoj predstavuje na ten čas zrejmý historický anachronizmus.

Na str. 413 možno sa dočítať určité podrobnosti o tzv. «uhorských jakobínoch», t.j. radikálne reformnom hnutí, ktoré vzniklo v Uhorsku v dôsledku Francúzskej revolúcie. Boli to väčšinou univerzitní študenti, ktorých vodcom bol Ignác Martinovič, Chorvát. Medzi nimi boli títo Slováci: Jozef Hajnóczy z Modry; Samuel Vrchovský zo Skalice; Karol Smetanovič z Rajca; František Abaffy z Oravy a Štefan Marton zo Štítnika. Spísali v bernolákovskej slovenčine variant na Marseillaise-u, ktorý začínal týmto dvojverším:

Povstaň národne preudatný,
ber meč hubící do ruky!

«Uhorskí jakobíni boli stúpencami politickej nezávislosti Uhorska a jeho pretvorenia na federálnu republiku na národnostnom princípe.» Boli popravení v Pešti r. 1795.

V druhej štvrti 19. storočia, ako reakcia na maďarizáciu, vznikli na Slovensku početné «obrany», t.j. spisy, ktoré boli odrazu aj obžalobou maďarizačnej politiky. Niektoré z nich predstavujú prekvapujúco moderné myslenie. Neviem, či sa autori zamysleli nad touto stat'ou zo spisu Ludovíta Šuhajdu, *Der Magyarismus in Ungarn* (Lipsko 1834), ako ju odcitovali na str. 461:

«Bolo by najlepšie aj najprimeranejšie, keby sa štáty utvárali tak, aby sa národ a štát navzájom prekrývali. Nie vrchy, doliny, rieky a jazerá, ale reč ako orgán duševnej inteligencie, prejavujúcej sa v spoločenskom živote, je to, čo by malo rozdel'ovat' štáty. Jeden národ mal by byt' jedným štátom a jeden štát mal by sa skladat' z jedného národa.»

Obdobie Česko-Slovenskej republiky medzi dvoma svetovými vojnami zveličuje zástoj komunistickej strany, jej tlače a ideológie na Slovensku a zmalicherňuje l'udovú stranu.

Za Slovenskej republiky niet podstatnej zmienky o odpore Slovenskej vlády proti nemeckému tlaku, hoci ten odpor tam bol tak v rovine ideovej ako mocenskej. Pomer medzi Tisom a Tukom je v diele vylíčený na str. 719 takto:

«Boj o moc medzi Tisom a Tukom tvorí významnú čast' dejín slovenského (sic!) štátu. Nešlo iba o osobnú rivalitu, ale aj o stretnutie dvoch odlišných názorov na spôsob, ako na Slovensku vládnut'. Tisova koncepcia bola opatrnejšia. Snažil sa získat' pre podporu l'udáckeho režimu aj sily, podporujúce prv Československú republiku, snažil sa využívat' snem i l'udovú stranu, ktorá do roku 1942 vzrástla na 298.000 členov. Tiso a jeho skupina sa snažili, aby všetky ich akcie dostávali aspoň formálne zákonný 'právny' podklad, dobre chápajúc, že pripustenie trvalejšej anarchie by ohrozilo aj základy kapitalistického spoločenského poriadku. Naproti tomu Tuka, podporovaný najmä velitel'om Hlinkovej gardy, A. Machom, snažil sa presadit' radikálnejšiu premenu spôsobu vlády. Odmietal snem ako liberalistický prežitok, neuznával vedúcu úlohu HSLS, pretože vraj po Mníchove príchodom desat'tisícov prebehlíkov z iných strán degenerovala. Tuka a Mach volali po radikálnych opatreniach proti bývalým československým exponentom, po zhabaní majetku nielen židom, ale aj 'politickým zbohatlíkom', žiadali rozsiahlejšiu právomoc a vedúce miesto v štáte pre starých bojovníkov z Rodobrany a pre Hlinkovu gardu.»

Uspech dosahovali raz jedni, raz druhí. Možno však povedat', že Tisova konzervatívna skupina by bola radikálov postupne zmietla, keby Tuku a Macha nechránili ich nemeckí protektori. Tu sa prichodí pýtat', či spoločenský poriadok Slovenskej republiky bol naozaj kapitalistický. Je známo, že Ustava Slovenskej republiky obsahovala článok o «sociálnej funkcii vlastníctva». Tiso bol viackrát vo svojich prejavoch vyhlásil, že spoločenské zriadenie na Slovensku nebude socialistické ale sociálne.

I v tomto prípade autori posudzujú spoločenský systém Slovenskej republiky zo svojich terajších marxistických pozícií.

Toľko, čo sa týka výchovných tendencií diela.

Pokiaľ ide o jeho vedeckosť, prichodí nám urobiť výhradu predbežne len k jednej neslýchanej skutočnosti. V dejinách je len jeden striktne vedecký faktor: sled udalostí za sebou a z neho vyplývajúci povinný rešpekt pre dáta. Faktá a časové dáta možno «interpretovať», no nemožno ich svojvoľne prehadzovať. Kolektív autorov dopustil sa práve takejto falzifikácie. Ide o podnet k nemeckej intervencii na Slovensku.

Je známo, že intervenciu vyvolalo zadržanie medzinárodného rýchlika Budapešť-Berlín partizánmi dňa 24. augusta 1944 v Martine; rýchlika to, v ktorom bola nemecká vojenská misia Generála Ottu a 28 jej členov. V ten deň partizáni sovietskeho Pplk. Velišku zatarasili strečniansky tunel. Rýchlik nemeckej misie zostal teda na martinskej stanici a celú misiu odviedli partizáni, preoblečení do uniformy Slovenskej armády do martinských kasární. Potvrdzuje to Plk. Jozef Marko, ktorý bol vtedy v Martine, v publikácii *Partizáni na Slovensku,* Ľudový denník, Pittsburgh (rok neudaný) na str. 14 takto: «24. augusta zastavujú partizáni medzinárodný rýchlik, z ktorého vysadzujú celú nemeckú diplomatickú misiu, ktorá je na ceste z Bukurešti do Berlína, okolo 20 osôb.» Druhý deň ráno, t.j., 25. augusta, bola celá tá misia postrieľaná na dvore martinských kasární. Len vtedy voľky-nevoľky dal Tiso súhlas k nemeckej intervencii, ku ktorej sa Nemci už predtým chystali a ku ktorej by bolo došlo aj bez jeho súhlasu. Rašla, chytrácky, spomína vo svojej publikácii *Tiso a povstanie* (Pravda, Bratislava 1947, str. 39) nemeckú intervenciu, ktorú kladie na 25. augusta, no zamlčuje skutočnosť, že v ten deň ráno bola nemecká misia zlikvidovaná, t.j., že intervencia bola len dôsledkom tej likvidácie.

Tato pravda sa komunistom nehodila. Preto Gustav Husák vo svojej knihe *Svedectvo o slovenskom národnom povstaní* prehodil dátum zadržania nemeckej vojenskej misie v Martine na 28. augusta. Príslušná stať na str. 227 spomenutej knihy (Epocha, Bratislava 1969) znie takto: «28. augusta v Martine vo vlaku partizáni zadržali nemeckú vojenskú misiu z Rumunska na čele s Generálom Ottom a v noci ju celú zlikvidovali (išlo asi o 30 vysokých nemeckých dôstojníkov).»

Kolektív autorov jednoducho toto prehodenie tak závažného dáta od Husáka prevzal (str. 770). Prispievateľom iste muselo byť pravé dátum známe z prameňov. No v ich myslení boli dôvody, aby túto falzifikáciu prijali. Možno, že sa zišli na Olympe terajšej slovenskej historickej vedy, t.j. v Historickom ústave Slovenskej Akadémie vied, aby túto otázku dôkladne predebatovali. Nešlo o nič menšieho než o to, ako zachrániť tzv. «slovenské národné povstanie» pred dejinami. Kedysi Voltaire sa bol vyslovil, že Svätá rímska ríša nebola ani svätá, ani rímska, ani ríša. To isté možno povedať o «slovenskom národnom povstaní.» Nebolo ono ani slovenským, ani národným, ani povstaním. Bola to v skutočnosti «sovietska partizánska akcia». Začal ju Pplk. Veličko a slovenskí

komunisti i demokrati, ktorí chceli prejsť na stranu víťaziaceho Sovietskeho zväzu, sa k nej len pridali. Toto však Husák i kolektív autorov nemohol pripustiť pred národom. Preto to prehodenie! V celku ide tu o pštrosiu politiku, o klamanie sveta vo veci časového dáta, ktoré nemohlo ujsť pozornosti ani Nemcov, ani londýnskeho rádia, ani svetovej tlače.

V diele sú aj iné nezrovnalosti, ktoré vyplývajú z predpojatosti kolektíva autorov k určitým politickým skutočnostiam. Na jednom mieste píšu «Židia», na inom «židia». Slovenský štát píšu s malým 's' v slove «slovenský». Často píšu o «ríši», t.j., nemeckej ríši, s malým 'r'. Z kontextu vyplýva, že majú na mysli Nemeckú ríšu, no inak bezprostredne, to robí dojem chocijakej ríše, nebeskej, čínskej, atď. Nemecká ríša a Slovenský štát boli predsa názvy krajín. Komu by napadlo písať napr. Rímsku ríšu, alebo Sovietsky zväz s malým 'r' a 's' v začiatočnom slove? Tu ide zrejme o emocionálny postoj k historickým štátnym útvarom. Naproti tomu na str. 833 čítame: (Dňa 1. januára 1969) «Vznikla Slovenská socialistická republika a Česká socialistická republika so svojimi národnými vládami a spoločnou vládou Československej socialistickej federatívnej republiky.» Prečo teda stavajú Slovenskú socialistickú republiku vyššie než bol Slovenský štát? Nie, tu nejde o nevedomé oflinkovanie pravopisu. Tu ide o vedomé flagelantstvo! Historické skutočnosti, i keď minulé, nedovoľujú vedeckým redaktorom, aby ich ignorovali, alebo takými malichernými dištinkciami v písme podceňovali. Nepoznám civilizovaného jazyka, v ktorom by štáty a zemepisné pojmy sa písali malou písmenou. Preto nástojíme, aby sa Česko-Slovensko písalo s čiarkou, tak ako ho píšu Parížske mierové zmluvy.

Pre tieto a mnohé iné interpretácie a nezrovnalosti dielo si zaslúži ďalších kritických komentárov.

Prof. Dr. Jozef A. Mikuš

OPRAVA

Prosím čitateľov, aby si v článku dr. Jozefa M. Rydlu *Alexander Solženicyn* (Most XXI [1974] č. 3-4) opravili tlačovú chybu, ktorá vznikla vynechaním textu pri sádzaní.

Tretí odstavec na str. 62, dvadsiaty riadok zvrchu, treba rozdeliť a ukončiť vetami: *Lyrické výlevy o jari a o prírode, po ktorých väzeň úpenlivo túži. Historické poznámky. Ironické odbočenia. Náboženské otázky.*

Ďalší odstavec potom začne vetou: *Autor predovšetkým túži popísať «zastavenia» kalvárie politického väzňa.*

V článku Dr. Pavla Maguru: «Literárnoestetické postrehy o poézii Mikuláša Šprinca» (Most, XXI, č. 3-4) v 8 riadku zhora má byť: «... a jeho *panenteistického názoru...*» a nie *panteistického*. V 10. riadku má byť správne panenteizmus učí...

K N I H Y

FRANCESCO PETRARCA, *Cez pohľad k srdcu.* Výber z «Veršov». Preložil Gorazd Zvonický. Úvodnú štúdiu napísal Milan S. Ďurica. Associazone di cultura ceca e slovaca «Arturo Cronia.» Padova, 1974. Bibliofília, Str. 88.

Francesco Petrarca, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov klasickej kultúry talianskeho humanizmu a literárnej renesancie, nemal veľa «šťastia» v slovenskej literatúre. Vyše päťsto rokov od jeho smrti bolo načim čakať na prvé pokusy o preklad jeho básní do slovenčiny a prakticky iba minuloročné jubileum šiesteho výročia jeho smrti vyvolalo živší a konkrétnejší záujem o Petrarcu a jeho dielo v slovenskej kultúre. Jedným z prejavom tohoto petrarkistického ruchu je i výber z básnického diela Francesca Petrarcu, ktorý vyšiel koncom decembra nákladom Združenia «Arturo Cronia» v Padove. Kniha obsahuje 58 básnických skladieb z veľkého «Spevníka» F. Petrarcu a nesie názov «Cez pohľad k srdcu». Tento Petrarcov «Spevníček» v bezprostrednom, skutočne adekvátnom prebásnení Gorazda Zvonického, obsahuje nielen všetky kritikou za najkrajšie považované sonety Korunovaného básnika, ale nájdeme v ňom aj ukážky všetkých iných Petrarcom používaných básnických foriem, nevylučujúc ani náročné kancóny. Stručnými, naozaj na to najpodstatnejšie omedzenými poznámkami prekladateľ oboznamuje svojho čitateľa s okolnosťami vzniku a inými na pochopenie užitočnými údajmi o jednotlivých básniach. Nakoľko Petrarca nebol doposiaľ dostatočne známy v slovenskej literatúre, veľmi vhodne uvádza do jeho čítania úvodná štúdia z pera profesora slovenského jazyka a literatúry na univerzite v Padove, Dr. Milan S. Ďuricu: «Petrarca u Slovákov». Dielko vyšlo v skromnom, no predsa bibliofilskom vydaní v tisíc v stroji číslovaných exemplároch, na zvláštnom papieri «Avorio» v umeleckej, ešte «remeselníckej» tlačiarni Alfio Fiorini vo Verone. Obálku navrhol známy slovenský ilustrátor Andrej Paulíny.

Združenie «Arturo Cronia» v Padove, ktoré počas svojej sedemročnej činnosti vykonalo už úctyhodný kus práce pre oboznámenie a zblíženie sa slovenskej a talianskej kultúry, vykonalo vydaním tohoto Petrarcovho diela v slovenčine nový kultúrne záslužný čin.

M.S.Ď

Zobrané spisy Martina Rakovského z Rakova. V pôvodine v preklade do modernej slovenčiny od Miloslava Okáľa. 40 strán úvodu o živote a diele Rakovského. Vydala Slovenská akadémia vied, Bratislava, 1974.

Pre odborníkov je to vzácny a zaujímavý dokument. Hoci vydanie sleduje literárnohistorické ciele, predsa dielo poslúži aj tým vedeckým pracovníkom, ktorí sa venujú štúdiu vzniku protestantizmu u nás. Martin Rakovský patrí totiž medzi popredných priekopníkov reformácie u nás. Žil v rokoch 1535-1579. Pochádzal z Rakova v Turci. Bol jedným zo šiestich detí Štefana Rakovského a Zuzany rodenej Markovickej. Študoval v Bardejove u Leonarda Stöckela, ktorý patrí medzi otcov reformácie u nás. Študoval aj vo Wittenbergu, kde naňho mocne zapôsobil Melanchton. A napokon v Prahe. Pôsobil za nejaký čas v Čechách. Od roku 1559 bol v Bratislave pisárom uhorskej komory a stal sa dokonca turčianskym podžupanom. Martin Rakovský je najväčší slovenský humanistický básnik. Od neho pochádza medziiným veršovaný preklad piatich Jeremiášových Nárekov, čiže Lamentácií, a tak je Rakovský popri Jánovi Sylvánovi prvým slovenským básnikom, čo zbásnil biblickú tematiku. Ale nie po slovensky ako Sylván, lež po latinsky.

Roku 1537 stal sa turčiansky rodák Rakovský riaditeľom školy v českom meste Louny. Svojho úradu sa ujal klasickým prejavom o dôstojnosti a užitočnosti škôl, ktorý vyšiel tlačou. V prejave poukazuje na význam vzdelania, na užitočnosť škôl a dôležitosť učiteľov. Záver je vlastne vrúcna modlitba, v ktorej prosí Krista, aby chránil Louny a Čechy urobil domovom svojho slova, aby ich chránil pred mocou diabla a nepriateľov evanjelia a aby podporoval jeho snahy a snahy jemu zverených učiteľov. Táto rozsiahla reč je prvým zhodnotením významu školstva z úst a pera autora slovenského pôvodu. A je to prejav hlboko veriaceho človeka.

Napriek tomu, že Rakovský bol priekopníkom reformácie u nás, pozitívne zhodnotil kláštory, priam tak ako jeho učiteľ Melanchton. No, pochopiteľne, mal v neláske jezuitov, pretože sa rozhodne stavali proti reformácii. Vo svojom negatívnom postoji voči katolíckej Cirkvi Rakovský bol pomerne umiernený. Verí v zázraky a oslavuje Kristovu Cirkev, ktorá ťažkými útrapami získava nové a nové sily, aby sa jej členovia po stopách svojho trpiaceho a vzkrieseného Majstra dostali do kráľovstva nebeského. Cirkev utrpením svojich členov rastie, vzmáha sa. Tej mienky bol aj Melanchton.

V Rakovského latinských básňach sú aj prekrásne modlitby, ktoré teraz máme preložené a uverejnené v ľúbozvučnej slovenčiny:

Raňajšia modlitba: «Stvoriteľ sveta, Otče náš...».

Večerná modlitba: «Jeden deň som zase prežil, Otče náš, a preto Ti vzdávam vďaku. Ak som zlý čin spáchal dnes, odpusť mi to pre Tvojho Syna. Svoje telo ukladám do postele, celý sa Ti, Bože môj odovzdávam. Učiň, aby svetieľko mojej mysle, pri Tebe bdelo...»

Ďalej modlitba k Bohu Otcu: «Velebný Otče, darca sily a svetla, so svojím Synom a Svätým Duchom, živý si Boh. Zásluhou svojho Syna a jeho spravodlivosti živíš ma od útlych rokov, hoci som krehký len tvor. Veď ma a moje kroky skrz neho, Bože...»

V ďalšej modlitbe lounský riaditeľ školy prosí Syna Božieho o nadanie. Je to azda najkrajšia modlitba, aká vôbec vyvrela zo srdca slovenského učiteľa:

«Kriste, Syn Boží a živý obraz Rodiča svojho, ktorý, hoc z čistej Panny zrodený, pravý si Boh, ... Teba videli žiaci a početní učitelia, od Teba, chlapca, sa učil nejeden staručký muž. Ty si jediný mal i mieru i schopnosti učiť, preto Ťa ponížene prosíme: uč nás a riaď. Vštep nám do našich myslí pravdivú k nábožnosti lásku, daj nám Kriste náš dobrý, vtipný a chápavý um. Dodaj nám k štúdiu sily a nezmarnej vytrvalosti, dobrými naučeniami našu nám naplňaj hruď, aby sme po vyučení Tvoju hlásali chválu, aby štúdium naše všetko Ti slúžilo k cti.»

Učiteľ Martin Rakovský sa napokon takto modlí k Duchu Svätému:

«Zostúp k nám, vznešený Duch, Ty svätý hýbateľ srdca, bez Teba nádeje žiadnej, bez Teba viery tiež niet. Plameňom životodarným zohrej studené srdcia, zapáliac môjho ducha pre všetko, čo Ty chceš. Podporuj slabého tvora, Ty sila Otca i Syna, Ty si pre moju dušu život a sveteľný jas. Stoj vždy pri mne a teš ma a nezavrhni ma v núdzi, naopak, svojou láskou vždycky ma biedneho riaď, aby som nekonal nič, nič nemal v srdci a mysli, nevravel nijaké slovo krem toho, čo Ty chceš. Dopraj mi umrieť v Kristu a dovoľ, aby s ním mohol šťastne, až príde tá chvíľa, uzavrieť posledný deň. Aby som so svätými velebnosť Tvoju a trón Tvoj videl a pred Tvojou tvárou plesať a tešiť sa smel. Vzdávam Ti česť a vďaku a oddávam sa len Tebe jedinému, nuž prosím, láskavo pri mne vždy stoj. Amen.» — (Zobrané spisy, szt. 121).

Tieto modlitby Martina Rakovského, jedného z priekopníkov reformácie u nás, mohli by sa stať liturgickými modlitbami katolíckej Cirkvi všetkých čias. Ony svedčia, koľko pokladov viery máme spoločných. Ony dávajú nádej, že nás raz privedú k úplnej a dokonalej jednote vo viere, v nádeji a láske v jednej svätej Cirkvi. —

Stanislav Polčin, S.J.

HANS HARTL, *Nationalitäten Probleme im heutigen Südosteuropa (Národnostné problémy v dnešnej juhovýchodnej Európe)*, Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas Bd. 7, Herausgegeben von Südost-Institut, München, 1973, str. 159.

Autor sa tu zaoberá staro-novou otázkou národnostných problémov v Juhovýchodnej Európe. V úvode cituje výpovede niektorých komunistických predákov z obdobia medzi dvoma vojnami, že komunistický režim rozrieši všetky národnostné problémy na základe «proletárskeho internacionalizmu», a potom ich porovnáva s výpoveďmi terajšieho obdobia, kde iní komunistickí predáci uznávajú, že sa nepodarilo ani dodnes rozriešiť komplikované národnostné pomery tohto územia.

V jednotlivých kapitolách sa autor zaoberá nasledujúcimi otázkami: II. «Maďarská otázka» v Československu, Rumunsku a v Juhoslávii; III. Federalizácia ČSSR; IV. Zbytky Nemcov v Rumunsku, Maďarsku a v ČSSR; V. Macedonská otázka; VI. Rumunská otázka v Bessarabii (dnes SSSR).

Slovenska sa týka celá kapitola III. o federalizácii ČSSR, a čiastka II. kapitoly o Maďaroch na Slovensku. Ako celá kniha, tak aj tieto čiastky sú dôkladne spracované na základe prameňov: zákony, úradná tlač, noviny. Je to výborná syntéza. Kapitolu o federalizácii autor rozdelil na tri časti: Ponajprv podáva analýzu ústavného zákona o federalizácii; potom sa vracia do minulosti a sleduje túto otázku od počiatku ČSR (vlastne od Pittsburghskej dohody) cez všetky fázy až do roku 1960, keď o takzv. «socialistickej ústave» ČSSR zaznamenáva, že v nej triumfovalo centralistické zriadenie; konečne v tretej časti sleduje vývoj autonomistickej a federalistickej myšlienky od roku 1963. Táto syntéza sa mi zdá byť najlepším spracovaním otázky autonómie a federácie, aké som doteraz čítal. Bolo by žiadúce preložiť túto kapitolu do slovenčiny, alebo do angličtiny, pre našu verejnosť.

M. Lacko

The Soviet Union and Eastern Europe. A Handbook. Edited by George Schöpflin. Praeger Publishers. New York — Washington. 1970. Strán 614.

Tento obsiahly zborník príspevkov obsahuje veľké množstvo zaujímavých a dôležitých údajov pre pochopenie historickej, politickej, hospodárskej a sociálnej situácie, ako i súčasných umeleckých snažení vo východoeurópskych komunistických štátoch. Autori jednotlivých príspevkov sú zväčša vedeckí pracovníci na rôznych britských univerzitách, prípadne spolupracovníci Britskej rozhlasovej spoloč-

nosti (BBC). Je zjavné, že autori, až na nepatrné výnimky, dobre ovládajú svoje predmety. Mnohí z nich poznajú jazyky východoeurópskych národov, čo im umožňuje priamy kontakt s vedeckou a dokumentačnou literatúrou a časopismi toho-ktorého národa. Medzi prispievateľmi sú mimo Britov i Ukrajinci, Rusi, Slováci, Maďari, Rumuni, Chorváti, Lotyši a Česi. V našej recenzii chceme si povšimnúť len tie príspevky, ktoré sa týkajú slovenského problému.

Na prvom mieste je treba spomenúť príspevok Michael-a Montgomeryho. Autor je spolupracovníkom a komentátorom britského rozhlasu v Londýne. Je odborníkom pre Poľsko, Nemecko a Česko-Slovensko. Jeho vedecko-výskumnú prácu uľahčuje skutočnosť, že mimo angličtiny a francúzštiny, výborne ovláda i nemčinu, poľštinu, slovenčinu a češtinu. To mu umožňuje sledovanie publikácií i v týchto jazykoch. Robí to pravidelne a systematicky. Jeho rozhlasové a vedecké úvahy nasvedčujú, že slovenskú otázku dobre pozná. Neuspokojuje sa len šablónovitými formuláciami, ktoré sú bohužiaľ veľmi časté v mnohých západoeurópskych a amerických vedeckých dielach. Nenechal sa ovplyvniť protislovenskou propagandou, ktorá zvlášť počas druhej svetovej vojny i v rokoch po nej zaplavila mnohé takrečené vedecké publikácie na Západe. Montgomery má odvahu opísať veci tak, aké v skutočnosti boli. I keď je to proti ustáleným šablónam. A k tomu je treba mať neraz i určitú «osobnú guráž»... Michael Montgomery je jedným z najlepších súčasných britských znalcov slovenskej otázky.

Do tejto publikácie napísal štúdiu na tému: «The Czechoslovak Experiment». Zaoberá sa v nej udalosťami, ktoré viedli k známemu pokusu o «socializmus s ľudskou tvárou», a ktorý vyvolal okupáciu Česko-Slovenska v roku 1968.

Autor píše, že zvrhnutie režimu, ktorý v tomto štáte reprezentoval prezident Novotný, bol predovšetkým dielom «liberálnych spisovateľov a národnohospodárov, ako i nacionalistov na Slovensku». Úlohu Slovákov v liberalizačnom procese nezamlčuje, ale hodnotí objektívne. Pre zaujímavosť a ako ilustráciu uvedieme pasáž z jeho príspevku, ktorá dobre vystihuje vývoj na Slovensku v ostatných desaťročiach. V západoeurópskej vedeckej literatúre v ostatných rokoch stretli sme sa len zriedka s takýmto objektívnym a prenikavým pohľadom na vývoj udalostí na Slovensku. Michael Montgomery píše:

«V prípade Slovákov jestvovali zvýšené dôvody pre nespokojnosť. Politické a ústavné postavenie Slovenska v československom štáte v priebehu 50 ročného jeho jestvovania, nikdy nebolo šťastné. Postavenie, ktoré priznali Slovákom, uspokojovalo národné ašpirácie len menšiny Slovákov. Tieto ašpirácie boli uspokojené len v období

krátkej autonómie v rámci republiky po Mníchove a v priebehu šesťročného jestvovania nezávislej Slovenskej republiky počas vojnových rokov. Mimo týchto období, Slováci mali pocit, že sa s nimi zaobchádza ako s druhoradými občanmi v štáte, v ktorom tvorili tretinu obyvateľstva. V priebehu dvoch desaťročí komunistickej vlády urobilo sa málo alebo nič v záujme nápravy ich sťažností voči pražskému centralizmu. Tí máloktorí Slováci, ktorí boli v službách ústredných straníckych alebo vládnych orgánov v Prahe, boli len zriedka populárni na Slovensku v úlohe národných politikov. Slovensko malo na papieri svoje reprezentatívne teleso, Slovenskú národnú radu, no jej právomoc silne v praxi okliešťili, tak ako okliešťili právomoc a úlohy Zväzu slovenských spisovateľov a podobných iných záujmových a odborových skupín. Tieto organizácie, podobne ako i sama Slovenská komunistická strana, boli len príveskom jednotlivých celoštátnych — to jest československých — telies.

Nacionalizmus bol oddávna hnacou silou v etnickom kotle národov Strednej Európy. Slovenská otázka sa ukázala ako katalyzátor, ktorý uviedol do pohybu proces destalinizácie v Československu. Okrem všeobecnejších slovenských sťažností, bol tu pocit, že ústredná vláda v Prahe zanedbávala Slovensko hospodársky a že sa urobilo príliš málo v záujme jeho priblíženia k úrovni priemyselného vývoja v českých krajinách. V priebehu rokov mnoho slovenských sklamaní vyúsťovalo vo forme sťažností na straníckych schôdzkach. No najväčšie národné sťažnosti sa týkali procesov slovenských «buržoáznych nacionalistov» z počiatku rokov 1950, ktoré vyplývali z vnútrostraníckych konfliktov, koreniacich v záverečných rokoch vojny. V priebehu jedného a či dvoch rokov, väčšina schopných slovenských komunistických vedúcich činiteľov zmizla vo väzeniach alebo odvisli na šibeniciach pre ich údajnú obhajobu zvláštnej slovenskej cesty k socializmu alebo pre úchylky od moskovskej línie spoločnej celoštátnej Komunistickej strany. Žiadosti o rehabilitáciu týchto vedúcich činiteľov silno zaznievali na Slovensku. Počiatkom rokov šesťdesiatich stranu nakoniec donútili, aby nariadila preskúmanie divadelných procesov. Výsledky týchto súdnych prieskumov sa zverejnili v auguste roka 1963: rehabilitovali väčšinu slovenských obetí, na príklad i Gustáva Husáka, ako i tých Čechov, ktorí trpeli v podobných procesoch. V tomto ovzduší prevádzaných zmien, slovenskí vzdelanci stali sa dôslednejšími a ich príklad čoskoro nasledovali spisovatelia v českých krajinách.

Tieto vynútené rehabilitácie, i všeobecné uvoľnenie na kultúrnom poli, ako reakcia na ťažký útlak zhora, boli v súlade so začiatkami hnutia v záujme oslobodenia zničeného hospodárstva v dôsledku

centralistického «komandujúceho» systému, zdedeného od Sovietskeho zväzu ako podstatná časť dogmy. Okolo roku 1962, československé hospodárstvo — vtedy hlboko pod jeho predvojnovou výkonnosťou — zúfale pociťovalo potrebu drastických ozdravujúcich opatrení, ak sa nemalo úplne zrútiť. Neúčinné ústredné plánovanie, apatia medzi robotníkmi, vynútený vývoz za diktované ceny do Sovietskeho zväzu v priebehu vyše 14 rokov jestvovania komunizmu, to všetko malo za následok, že hospodárstvo bolo len vlastným tieňom bývalej svojej výkonnosti.» (str. 261).

Michael Montgomery ďalej píše:

«Partajné sankcie proti opozičným spisovateľom a vzdelancom mali za následok len zvýšenie nespokojnosti, ktorá teraz hrozila, že dosiahne nezvládnuteľné rozmery. Pre protestujúcich, stranícky diktátorsky postup stával sa takisto neznesiteľným. Odpor proti moskovsko orientovanej podpore arabských štátov počas arabsko-izraelskej vojny, ako i vzrastajúca slovenská nespokojnosť stávali sa vypuklejšími v dôsledku rôznych incidentov v priebehu jesene roku 1967: streľba na utekajúcich na rakúskej hranici, policajné brutality voči pražským študentom, demonštrujúcim proti nedostatočnému dodávaniu elektriny a zlej strave, ako i výmena úderov päsťami medzi prezidentom Novotným a slovenskými partajnými predákmi počas prezidentskej návštevy na Slovensku» (str. 263).

V zborníku je i príspevok od slovenského autora Dr. Eugena Steinera na tému: «Úloha tlače a rozhlasu». Dr. Steiner bol až do sovietskej invázie v roku 1968 vedúcim redaktorom zahranično-politickej rubriky slovenského odborárskeho denníka «Práca». Bratislavu opustil po príchode okupantov. Odvtedy je činný na londýnskej «School of Economics». (Prednedávnom v roku 1973 vyšla v britskom nakladateľstve «Cambridge University Press» jeho pozoruhodná kniha «The Slovak Dilemma». Vzbudila mimoriadny ohlas.) Eugen Steiner v svojej štúdii predovšetkým analyzuje techniku metód komunistickej propagandy a cenzúry vo východoeurópskych komunistických štátoch. Zvláštnu pozornosť venuje českému a slovenskému pokusu o zľudštenie komunistického systému v roku 1968, čo všetko pozná z vlastnej skúsenosti. V odstavci o «možnostiach nesúhlasu», autor píše, že hoci úradná kontrola nad tlačou vo východnej Európe a v Sovietskom zväze je obyčajne dosť účinná, aby sa predišlo prejavu nespokojnosti i poza úradné schválenú medzu, príležitostne predsa sa stáva, že zvláštna záujmová skupina alebo organizácia alebo dokonca i odvážny redaktor, môžu dočasne vytvoriť zo svojho časopisu nástroj nespokojnosti. «Jedným zjavným príkladom tohoto bol Kultúrny Život, týždenník Zväzu slovenských spisovateľov», píše Eugen Steiner, «ktorý v rokoch 1963 - 4

prevádzal kampaň v záujme dôslednejšej destalinizácie a v záujme uznania slovenských záujmov. Nieto pochyby, že Kultúrny Život používal do istej miery neoficiálnu podporu Slovenskej komunistickej strany v Bratislave, ktorá — ako možno predpokladať — videla ohrozované svoje záujmy Novotného «spiatočníctvom».

Takto Dr. Eugen Steiner. To, čo pri tejto príležitosti nazýva «spiatočníctvom» českého prezidenta Novotného, detailne to opísal v svojej knihe «The Slovak Dilemma»: išlo o ďalší prejav patologickej túhy českých politikov ovládať a vykorisťovať Slovensko a jeho obyvateľstvo. Ani českí komunisti nevedeli odolať tomuto českému «Drang nach Osten», ktorého obetou sú Slováci na Morave od stáročí a na Slovensku od r. 1918.

Táto chorobná túha o uskutočňovanie «čechoslovakizmu» je dobre viditeľná i v prípade príspevku Karela Brušáka. Svojmu príspevku dal názov: «Czechoslovak Literature». Redaktor zborníka označuje Karela Brušáka za «specialist in Czech and Slovak literature» . Nepochybne Karel Brušák pozná českú literatúru. No zrejme jeho znalosti o slovenskej literatúre sú povrchné. Autor v svojej štúdii cituje desiatky mien českých spisovateľov a básnikov. No len s veľkou námahou sme našli v záplave českých mien zmienku o dvoch slovenských spisovateľoch (Alfonz Bednár a Ladislav Mňačko). Kto sa zaujíma o toto obdobie slovenskej literatúry, málo sa o tom dozvie v Brušákovej štúdii. Je treba zvlášť poukázať i na titul Brušákovej štúdie: «Czechoslovak Literature». Dnes už i povrchne informovaní záujemci o literatúry Čechov a Slovákov vedia, že nijaká «Czechoslovak Literature» nejestvuje. Ešte i v rokoch päťdesiatich, v rokoch brutálneho čechizujúceho náporu proti všetkému slovenskému pod zámienkou boja proti slovenskému «buržoáznemu nacionalizmu» (nesmel sa však nikdy ani len spomenúť český buržoázny nacionalizmus!), ešte i v oných temných rokoch, Slovenská akadémia vied v Bratislave i iné slovenské vydavateľstvá na Slovensku publikovali «dejiny slovenskej literatúry» a žiadne dejiny «československej» literatúry. To sa robilo len v Prahe. Písať dnes o «Czechoslovak Literature» v slobodnom svete je zavádzaním čitateľov. Je treba ľutovať, že redaktor tejto inak veľmi serióznej vedeckej publikácie George Schüpflin niečo takéhoto dovolil. Lebo tu nejde o nijaký vedecký náhľad, ale o českú politickú propagandu.

V príspevku maďarského autora Georg Gömöriho, ktorý prednáša poľský jazyk a literatúru na Univerzite v Cambridge, v Anglicku, čítame: «Socialistické a komunistické hnutie v Československu tešili sa podpore väčšiny českých a slovenských vzdelancov, ktorí boli najochotnejšími podporovateľmi radikálnych sociálnych reforiem» (v príspevku: «The Political and Social Setting of the Contemporary

Arts», str. 498). Ak takéto tvrdenie je do istej miery pravdivé pre vzdelancov v českých krajinách, sotva je to platné na slovenské pomery. Zrejme to autor vyčítal z niektorej česko-komunistickej propagandistickej publikácie. O trochu ďalej Gömöri píše, že v roku 1968, počas bojov o nové demokratické reformy, «slovenskí vzdelanci, zamestnaní problémom národnej jednoty, neboli tak jednotní v zdôrazňovaní radikálnych reforiem, ako boli ich českí kolegovia». V tomto prípade ide o obľúbenú českú propagačnú formuláciu so zákerným protislovenským hrotom: Česi sú demokraticky-progresívni, Slováci nacionálne-úzkoprsí, i keď vraj väčšina vzdelancov sú ľavičiari. Z maďarských príspevkov je snáď najcennejšia štúdia o maďarskej literatúre, ktorú napísal Mátyás Sárközi. Je objektívna, prehľadná a záujemca nájde v nej množstvo veľmi cenných informácií. Do určitej miery názorný príklad, ako sa má písať pre publikácie tohto druhu a tohto poslania.

Dr. A. Grébert, Ženeva

JOSEPH SVEC: *Africa, my Love.* Illustrated by Tibor Kovalik, published by Friends of Good Books, P.O. Box 600, Cambridge, Ontario, Canada.

Je to rozšírené anglické vydanie Švecovej knihy *Zápisky z Afriky.* Afriku volajú čiernym kontinentom a mohlo by sa očakávať, že je možno o nej písať iba čierno. No tieto zážitky slovenského misionára sú napísane s jasom a s láskou. Nie bez hlbokej príčiny nazval Afriku svojou láskou. Venoval jej štrnásť rokov svojho mužného života. Nie je ľahko prežiť štrnásť rokov v primitívnych podmienkach života, ak človeka nepohýňa láska k Bohu a jeho prítomnosti v ľuďoch už akejkoľvek farby alebo kultúry.

Tieto Švecove spomienky sprítomňujú nám pestrú panorámu Afriky a jej života. Nie je to suché bedekrové vyratúvanie geografie alebo demografie alebo africkej sociológie. Aj to, ale len ako pozadie, na ktorom sa črtajú v živých farbách ľudské osudy domorodcov a tých čo k nim prichádzajú s posolstvom evanjelia a kultúry.

Čo sa deje s ľuďmi, keď sa v nich začnú krížiť nové náboženské a kultúrne skutočnosti s tisícročnými kmeňovými tradíciami. Aký prístup je najúčinnejší, ako sa prenikajú tie dva svety a aká je tá nová skutočnosť, ktorá sa pomaly tvorí z tejto konfrontácie.

Pretože Švec miloval Afriku a jej ľudí, láska ho uschopnila preniknúť do ich srdca. Čo našiel, to bolo všeľudské srdce, túžiace po svetle, pravde a šťastí.

Každá kapitola tejto knihy odhaľuje nám inú a inú črtu africkej tváre, jej charakteru, jej osobitnosti, jej potenciálu, jej vývinových mož-

ností. Nie sú to suché lekcie, ale žité pravdy, ktoré sa nám prihovárajú a vstupujú do našej pamäti ako trvácne poznanie a vnútorné obohatenie.

Švecov štýl je jasný a triezvy. Niet v ňom zbytočného slova. No je to zarovno štýl pútavý a podmaňujúci. Švec si knihu sám prepísal do skvelej britskej angličtiny, a tak si môže byť istý, že sa v preklade nič nestratilo z bohatstva a sviežosti slovenského originálu.

Text výborne zvýrazňujú kresby nášho slovenského majstra Tibora Kovalíka. Slovom, je to vynikajúci kultúrny prínos slovenského autora do anglicky hovoriaceho kultúrneho sveta.

Mikuláš Šprinc

Missale Hervoiae Ducis Spalatensis Croatico-Glagoliticum (Codices selecti Vol. 34 et 34*) Vol. 34 - Facsimile; Vol. 34* - Transcriptio et Commentarium. Academische Druck - und Verlagsanstalt, Graz, 1973, fol. 247; p. XIV + 550; format 31,5x22 cm.

Bezpochyby staroslovanská písomnosť patrí do slovenskej písomnosti, a preto nás zaujímajú všetky výskumy a podujatia na tomto poli. V tejto recenzii chcem informovať slovenskú kultúrnu verejnosť o veľkolepom podujatí, ktoré sa len nedávno skončilo vydaním najkrajšieho glagolského rukopisného misála, takzvaného Misála Hrvoja Vojvodu Splitského.

Misál nosí meno podľa Hrvoja Vukčiča Hrvatiniča, vladára Bosny, ktorého neapolský kráľ Ladislav r. 1403 vymenoval za vojvodu Splitského a svojho miestodržiteľa v Dalmácii. Jeho obraz a erb sú na posledných dvoch stranách nášho rukopisu a z toho sa predpokladá, že bol jemu venovaný. Vznikol roku 1404. Asi koncom tohože storočia, po páde Bosny (1463) alebo Dalmácie (1497) do rúk Turkov, kódex bol odcudzený ako vojnová korisť a odnesený do Carihradu. Tu sa dostal do sultánovej knižnice, ale nikto o ňom cez niekoľko storočí nevedel. Až vedecká expedícia Uhorskej akadémie vied vyslaná do Carihradu r. 1862 ho objavila a identifikovala. Druhá expedícia roku 1889 ho vypožičala, priniesla do Budapešti, odtiaľ ho poslala do Viedne, kde ho skupina slavistov preštudovala, a roku 1891 vydala o ňom vedeckú monografiu. Takto sa stal kódex známym a slávnym vo vedeckom svete. No od roku 1907 bol znovu nezvestný, až roku 1963 bol znovu nájdený v Múzeu Topkapi Serai v Carihrade. Juhoslovanská Akadémia vied sa ho snažila výmenou dostať späť do vlasti, no nepodarilo sa jej to. Preto Staroslovenský Ústav v Zágrebe podujal sa pripojiť a vydať kritické vydanie tohto slávneho misála. Práca trvala jedno desaťročie a podarilo sa ho vydať porozumením dvoch nakladateľstiev, ktoré venovali na to aj finančné prostriedky: Mladinska knjiga, Ljubljana a Akademischer Druck-und Verlagsanstalt, Graz. Toto posledné vy-

davateľstvo previedlo aj technicko-vydavateľské práce, ktoré sú na vysokej tlačiarsko-umeleckej úrovni.

Prvý zväzok obsahuje úplné fotografické vydanie vo facsimile; to znamená, že celý kódex čo do veľkosti a vybavenia je celkom podobný originálu. To dosiahli voľbou papieru, ktorý sa celkom podobá pergamenu, farebnou tlačou celých fólií aj so všetkými poškodeniami (napr. vlhkosťou) a konečne ručným rezaním jednotlivých fólií tak, ako je to v origináli. Celý kódex je zaviazaný do červenej kože s ornamentom z ilustrácií v samom kódexe. To, čo robí tento kódex slávnym, je jeho zachovanosť (lebo bol iba krátko užívaný, kým nebol odnesený do Carihradu), a to tak v glagolskom písme, ako aj v ilustráciach. Ilustrácií je veľké množstvo: je tu 96 miniatúr a mnoho farebných iniciálok. Okrem vyššie spomenutých dvoch (obraz a erb Hrvoja) ešte Ukrižovanie pred kánonom sú ilustrácie celostranové, kým iné sú buď v šírke stĺpcov, alebo ešte menšie. Obsahujú výjavy zo Svätého písma, svätcov, a pri kalendári aj 12 výjavov zo života symbolizujúcich 12 mesiacov (napr. žatva, vinobranie atď.). Je skutočne radosťou vziať do ruky tento skvostný kódex, ktorý je jedným z najkrajších pamiatok staroslovenskej písomnosti.

Druhý zväzok obsahuje vedecké kritické vydanie celého kódexu. Najväčšiu časť tohto zväzku zaberá prepis textu latinkou, s rozviazaním skratiek a inou rekonštrukciou textu, kde to bolo treba. Tlačiarsky je prepis usporiadaný tak, že presne zodpovedá fóliám a riadkom v rukopisnom origináli, a preto sa veľmi ľahko dá nájsť hociktoré hľadané miesto. Prepis je vedecký v tom zmysle, že každej glagolskej litere zodpovedá určitý znak v latinke, takže sa dá presne kontrolovať každé slovo.

Pod textom je kritický aparát. Totiž pre výskum staroslovenského jazyka takzvanej chorvátskej recenzie, vydavatelia porovnali náš misál ešte s tromi inými najvážnejšími misálmi: Vatikánsky misál (Illir 4), Misál kniežaťa Nováka (Viedeň, Slav. 8) a Misál Ročský (Viedeň, Slav. 4). Všetky varianty v texte sú zaznačené. Treba totiž vedieť, že náš misál predstavuje takzvanú novšiu redakciu staroslovenského jazyka chorvátskej recenzie, kým tie tri misály majú omnoho staršiu redakciu. Pod kritickým aparátom sú ešte vysvetlivky, kde je to potrebné. Celá táto ohromná práca je prevedená s mimoriadnou presnosťou, čo dodáva dielu veľkú vedeckú hodnotu.

Okrem úvodu v tomto druhom zväzku, kde riaditeľ Staroslovenského Ústavu v Zágrebe Vjekoslav Štefanić podáva celý postup, ako došlo k tomuto vydaniu, na konci zväzku máme štyri veľmi cenné rozpravy, týkajúce sa nášho misála, od spolupracovníčok tohože Ústavu: Maria Pantelić, «Missál Hrvoja a jeho historicko-liturgická

štruktúra»; Maria Pantelić, «Historicko-kultúrna analýza ilustrácií v Hrvojovom misáli»; Anica Nazor, «Charakteristiky jazyka a písma v Hrvojovom misáli»; Biserka Grabar, «Kritické vydanie Hrvojovho misálu». Na konci je «Zoznam úryvkov Svätého písma». Podľa mojej mienky príspevok B. Grabarovej lepšie by sa bol hodil na počiatok zväzku, lebo podáva zásady, podľa ktorých bolo pripravené toto kritické vydanie.

V citovaných príspevkoch je veľmi dobre podaný rozbor misálu zo stránky liturgickej a jazykovej. Jazykovú stránku sme už spomenuli, že predstavuje novší typ staroslovenského jazyka takzvanej chorvátskej recenzie. Liturgický rozbor ukazuje, že misál je už zostavený ako novoveké misály (podľa františkánskeho spôsobu), ale s niektorými archaickými prvkami, ba aj niektorými miestnymi prvkami a východnými (byzantskými) vplyvmi. Tak napr. na Veľký Piatok pred odhalením svätého kríža dvaja diakoni spievajú úryvky z *Plaču Bohorodičky,* ktorý pochádza pôvodne od Romana Meloda (6. stor.). Na Veľkú noc po svätej omši máme tu modlitby na blahoslovenie pokrmov: mlieka, jahňaťa, mäsa a syra; na Zjavenie Pána (Epifaniu) máme modlitby na blahoslovenie vody; tieto a iné obrady poukazujú na východný vplyv. Na konci misálu sú najpotrebnejšie texty pri vysluhovaní sviatostí: krstu a manželstva, ako aj *Molitva podstrići vlasi otročeti* (Pri podstrihnutí vlasov dieťaťu), čo je tiež východný vplyv. Ako zaujímavosť tu dodám, že pisateľ toho kódexu zaznamenal svoje meno v kánone pri spomienke na živých a volal sa Butko (*...i Butka pisca*). Niekedy nedopatrením urobil aj chyby (napr. vynechal siedmu nedeľu po Svätom Duchu) z ktorých najzaujímavejšia je táto: miesto «věru i slovo sveto» napísal «věru slovinsku». Mnoho by sa tu dalo ešte povedať, ale čitateľa odkazujem na vyššie spomenuté príspevky na konci druhého zväzku.

Všeobecne hovoriac toto kritické vydanie Hrvojovho misála je bezpochyby veľkým kultúrnym počinom a významnou udalosťou v kultúrnom živote nielen Chorvátov, ale všetkých Slovanov. Tento misál je pamätníkom vysokej kultúry Chorvátov v stredoveku; kultúry, ktorá vznikla zásluhou sv. Cyrila a Metoda u našich predkov na Veľkej Morave. Z tohoto vydania môžeme si urobiť predstavu, aká mohla byť aj kultúra na Slovensku, keby počiatočné cyrilometodské dielo nebolo bývalo násilne prerušené.

Aj my teda pozdravujeme tento kultúrny počin bratov Chorvátov. Gratulujeme tak vedeckým pracovníkom Staroslovenského Ústavu v Záhrebe, ako aj technickým pracovníkom Akademického vydavateľstva v Grazi za toto prekrásne a významné dielo.

Michal Lacko

Kollar
2002.133

Dr. Imrich Kružliak: **Kultúra po tridsiatich rokoch — 50**
Dr. Vševlad J. Gajdoš: **Doklady o knižnej kultúre kartuziánov na Slovensku — 54**
Jozef Vagovič: **Dcéra — 71**
Dr. F. A. Braxátor: **Slováci a ich susedia — 71**

ZAZNAMENAVAME

Michal Lacko, S.J.: **Monsignor ThDr. Štefan Náhalka — 76**
Michal Lacko, S.J.: **Bibliografia Štefana Náhalku — 81**
Michal Lacko, S.J.: **Rev. Ernest Bujdoš, OMI — 85**
Reprezentačná výstava slovenského umenia v Terste — 87

STANOVISKÁ

Dr. Imrich Kružliak: **Merané na jednom prípade — 88**
Dr. Jozef A. Mikuš: **Marxistická interpretácia slovenských dejín — 94**

KNIHY

Francesco Petrarca: **Cez pohľad k srdcu** *(M.S.D)* **— 101**
Miloslav Okáľ: **Zobrané spisy Martina Rakovského z Rakova** *(Stanislav Polčin, S.J.)* **— 102**
Hans Hartl, **Nationalitäten-Probleme im heutigen Südosteuropa** *(M. Lacko, S.J.)* **— 104**
The Soviet Union and Eastern Europa *(Dr. A. Grébert)* **— 109**
Joseph Svec: **Africa, my love** *(Mikuláš Šprinc)* **— 109**
Missale Hervoiae Ducis Spalatensis Croatico-Glagoliticum *(Michal Lacko, S.J.)* **— 110.**

OBÁLKU NAVRHOL DR. JOZEF G. CINCÍK
Vytlačila a upravila: DOBRÁ KNIHA, GALT, ONTARIO, CANADA